А Р Т

Д В У

Увага! Увага!

ВСІМ, ХТО ХОЧЕ ПРОТЯГОМ 1929 РОКУ БУТИ В КУРСІ СПРАВ ПРОЛЕТАРСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ Й ЗНАЙОМИТИСЯ СВОЄЧАСНО З НОВИМИ ТВОРАМИ ПРОЛЕТАРСЬКИХ ПИСЬМЕННИКІВ ТАК УКРАЇНСЬКИХ, :-: :-: ЯК І ЗАКОРДОННИХ, НАГАДУЄМО: :-: :-:

ЧИТАЙТЕ! ПОШИРЮЙТЕ! ЖУРНАЛ

Г А Р Т

ОРГАН ВСЕУКРАЇНСЬКОЇ СПІЛКИ ПРОЛЕТАРСЬКИХ ПИСЬМЕННИКІВ :-: :-: :-: :-: :-: ТРЕТІЙ РІК ВИДАННЯ

ЗА РЕДАКЦІЄЮ: І. КИРИЛЕНКА, В. КОРЯКА І. КУЛИКА, (ВІДПОВІД. :-: :-: :-: :-: РЕДАКТОР), І. МИКИТЕНКА, С. ЩУПАКА :-: :-: :-: :-: :-:

В „ГАРТІ“ 1929 РОКУ ЧИТАЙТЕ:

Романи, повісті, оповідання, новели, поеми, вірші, подорожі, літературно - критичні статті, нариси, репортаж, нотатки, огляди, рецензії, літературні пародії, українську й закордонну хроніку і т. ін.

Крім творів українських пролетарських письменників, журнал міститиме твори західньо-українських письменників, а також переклади з видатніших чужоземних революційних письменників.

НАШІ СПІВРОБІТНИКИ:

Анрі Барбюс (Париж); Владіслав Броневські (Варшава; Йоганнес Р. Бехер (Берлін); Ф. Вайскопф, Еріх Вайнерт (Берлін), Роберт Вульф (Нью - Йорк); Вайль (Прага); М. Волинець; Ю. Вухналь (Харків); Карл Грюнберг, Альберт Готопп, Клявс, Герман (Берлін); Майкл Голд (Нью - Йорк); К. Гордієнко, М. Гаско, С. Голованівський, (Харків); М. Дубовик, Ю. Дубков (Київ), А. Дикий, М. Доленго, І. Дорожній (Харків): Д. Загул (Київ); Ом. Заратустра, Наталя Забіла (Харків); Ю. Зоря (Київ); Л. Заграва (Одеса); Мирослав Ірчан (Вінніпег); П. Козланюк (Львів); Курт Клебер (Берлін); К. Кессер (Кельн); Франц Корічонер (Відень); Ю. Костюк (Прага); Є. Крук (Нью - Йорк); Б. Коваленко, М. Козоріс, А. Клоччя (Київ); В. Коряк, І. Ю. Кулик, Ів. Кириленко, В. Кузьміч, О. Кундзіч, М. Качанюк (Харків); С. Кравців (Крига) (Харків); Іван Ле, О. Лан (Київ); М. Ледянко (Харків); С. Ю. Масляк (Прага); Май Дніпрович (Балта); Іван Микитенко, М. Майський. М. Мотузка, Т. Масенко, (Харків); В. Миколюк (Одеса); Ґергарт Поль (Берлін); Антон Павлюк (Прага); Л. Підгайний (Київ); П. Педа (Одеса); Л. Первомайський, Л. Піонтек, В. Рунін (Харків); Антон Сінклер (Нью - Йорк); Суат - Дервіш - Ханум (Костянтинопіль); Я. Савченко, Л. Смілянський (Київ); В. Сосюра, Лев Скрипник (Харків); Микола Тарновський (Нью - Йорк); С. Тудор (Львів); М. Терещенко (Київ); Ів. Ткачук, П. Усенко, С. Федчишин (Харків); Дм. Чепурний, М. Щеремет (Київ); А. Шмигельський, Ю. Шовкопляс (Харків); С. Щупак (Київ); Н. Щербина, В. Юринець (Харків); Б. Якубський (Київ) та інші.

ПЕРЕДПЛАТА: на рік — 6 крб., на 6 міс. — 3 крб. 25 коп., 3 міс. — 1 крб. 75 коп., 1 міс. — 65 коп., окреме число — 75 коп.

ПЕРЕДПЛАТУ ПРИЙМАЄ: Головна Контора Періодвидань ДВУ (Харків, Сергіївська площа, Московські ряди, № 11)

:-: :-: АДРЕСА РЕДАКЦІЇ: Харків, Пушкінська, № 46 :-: :-:

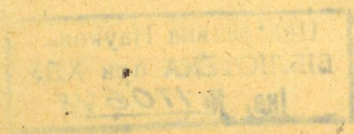
17-ГО ВЕРЕСНЯ — 65-ТА РІЧНИЦЯ З ДНЯ НАРОДЖЕННЯ МИХАЙЛА КОЦЮБИНСЬКОГО. ВИВЧАЙМО ПОПЕРЕДНИКІВ СУЧАСНОЇ РЕВОЛЮЦІЙНОЇ ЛІТЕРАТУРИ, ЩО ЗАЛИШИЛИ НАМ БАГАТУ Й БАРВИСТУ ХУДОЖНЮ СПАДЩИНУ!

H A R T

LITERARISCHE UND KRITISCHE MONATSSCHRIFT DES ALLUKRAINISCHEN VERBANDES PROLETARISCHER SCHRIFTSTELLER «WUSPP»

REDAKTIERT VON: I. KYRYLENKO, W. KORJAK, I. KULYK, I. MYKYTENKO, S. TSCHUPAK

STAATSVERLAG DER UKRAINA. SEPTEMBER 1929

ГАРТ

ЛІТЕРАТУРНО
ХУДОЖНІЙ ТА
КРИТИЧНИЙ
ЖУРНАЛ ВСЕ
УКРАЇНСЬКОЇ
СПІЛКИ ПРОЛЕ
ТАРСЬКИХ ПИ
СЬМЕННИКІВ

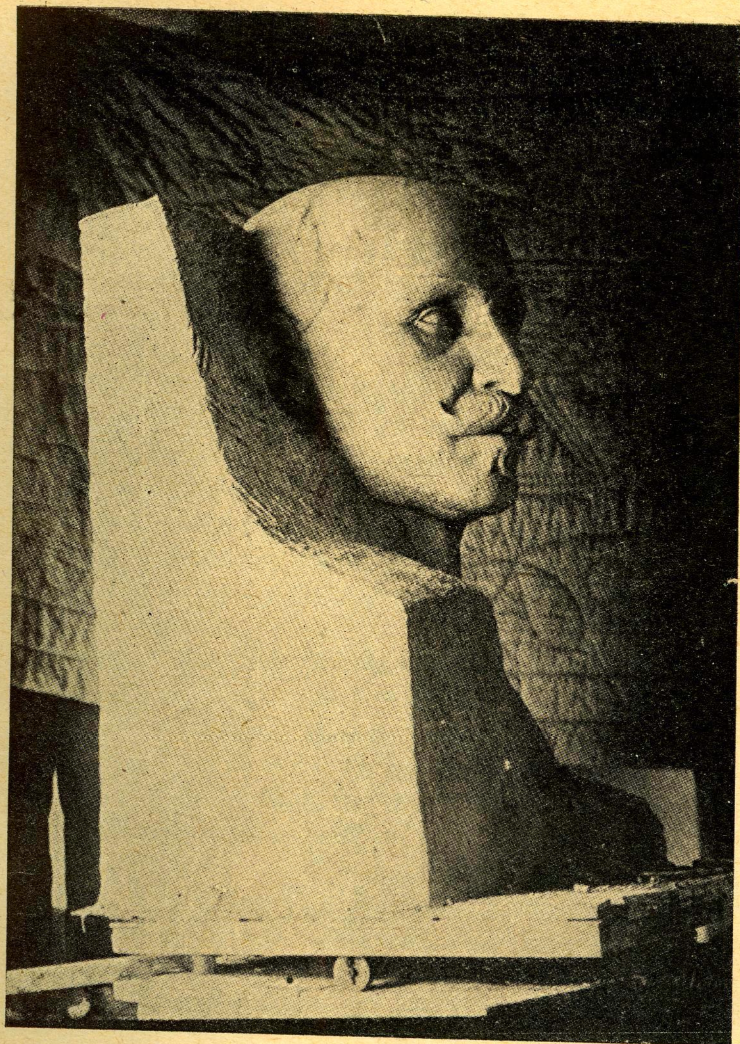
ТРЕТІЙ РІК ВИДАННЯ
РЕДАГУЮТЬ: І. КИРИ
ЛЕНКО, В. КОРЯК,
І. КУЛИК, І. МИКИ
ТЕНКО, С. ЩУПАК
ДЕРЖАВНЕ
ВИДАВНИЦТВО
УКРАЇНИ
1929 ВЕРЕСЕНЬ

№ 9

Бібліографічний опис цього видання вміщено в „Літописі Укр. Друку", „Картковому репертуарі" та інших покажчиках Української Книжкової Палати

Обкладинка художника А. Страхова

Перша друкарня ДВУ ім. Г. І. Петровського. Укрголовліт № 22/жб. 8/II. 1929. Замовлення № 1662. Тираж 1.500 примірників

РОБОТА СКУЛЬПТОРА
М. НОВОСЕЛЬСЬКОГО

ПОГРУДДЯ
М. КОЦЮБИНСЬКОГО

ІВАН ТОПЧІЙ

ШАХТАРСЬКА ПОВІСТЬ

ЧАСТИНА ТРЕТЯ *

I

Слово „лікарня“ Іванові доводилося чути ще за дитинства і саме воно справило на нього подвійне враження: воно вплинуло на його уяву і не відкрило нічого такого, щоб можна було збагнути його зміст.

Та далі зміст з'ясувався сам собою: хворі люди, коли вже і баба Байдушка зарадити їхньому лихові була безсила, завжди згадували про лікарню і поспішали туди з останньою надією.

З цього уроїв Іван, що лікарня це є світлий притулок для людей, що хворіють. Іванові часто доводилося переживати болі і за цих хвилин йому приємно було згадати „лікарню“ і побачити ласкавих турботливих істот, що його уява давно витворила їх у цьому неземному притулкові, вичікуючих на немічну людину, щоб запобігти її лихові.

Але тепер, лежучи ось уже з місяць прив'язаним до твердого ліжка, з болем зашитої рани у животі, він часто з гіркотою думає, що той світлий притулок, що витворило його уявлення, і ця дійсність на жаль не мають між собою нічого спільного. Він хоче поворухнути хоч одним м'язнем і не може: руки й ноги прив'язані йому до країв ліжка, а на грудях уївся в тіло дебелий пруг, що теж гнітить його до ліжка.

* Див. Гарт №№ 6, 7 — 8, за 1929 рік.

О, яким прекрасним видається йому той світ, що він його позбувся, і яка то була люба воля, що він не може з неї зараз скористатись...

Та от здається його стражданням мусить, нарешті, настати кінець.

У вузьких стінах цього довженного бараку десь на кінці з'явився лікар. Це одразу зрозуміло з того, що шум, галас і стогнання, що день і ніч виснуть тут, мов наважуючись розперти шлакові стіни, одразу уриваються і тепер чути тільки поодинокі зойки, благання і якесь шамотання на тих ліжках, що біля них з'являється лікар, та ще вигуки його.

Плутаючись між ліжками, що запрудили проходи, лікар усе наближається до Івана. Це сивенький уже собі дідок і досить симпатичний здаля на вигляд: він в окулярах, вправлених у золоті обідки, і присадкувату постать його запинає білосніжний халат. Правда, Іванові стає якось моторошно, коли він, поглянувши, бачить як чотири здоровецьких фельдшери теж у полотняних халатах стоять біля дідка в струнку і за його рухом кидаються на хворих, а ці тоді галасують до нестями...

Та то все, мабуть, від непокори,— думає Іван,— а от він скориться, мовчатиме і слух'яно виконуватиме, що йому накажуть".

І от, покінчивши з сусідом, лікар обертається до Івана.

— Буйний? — запитує стиха він, коли розв'язують Іванові руки й ноги. Іван хотів заперечити, але один з фельдшерів відповів скорше:

— Так точно.[1]

Дідок хоче морщити брови, а Іван помічає, що в старенького замість брів тирчать тільки якісь спичасті кущики жорстоких волосин, що тепер йорзають йому над очицями. Звелівши зняти перев'язки, він протягає руки до рани і Іван ледве скрикує. Пальці у лікаря крючкуваті, сухі й надто холодні, а в дебелих плечах почулась безмилосердна міць.

Але Іван забороняє собі кричати. Він дає слово, що вимовить звук хіба вмираючи і заціплює рота. Лікар збирає в обидві жмені тіло на животі і, відтягаючи, пильно і довго, надто довго придивляється до болючого.

Іванові моторошно, в очах починають спливати жовті скалки, та він закушує губу, занурює погляд у стелю і коли й це не допомагає забутися болю, намагається полинути думками аж до себе в село.

Коли це неначе трохи відпустило і хтось штовхає його під бік:

— Надимай живіт,— кажуть тобі,— наказує фельдшер.

І тільки він подав духу, як лікар, розмахнувши, б'є кулаком мов у барабан біля самої рани і застигає у якомусь чеканні. Та дарма: Іван ковтає зойк і ані звуку.

„Ні, досить з мене необачностей, коритись, то вже до кінця".

Дідок і фельдшери про себе здивовані і трохи розчаровані. Старенький невдоволено йорзає бровами, ще придивляється до Івана, затискує болюче тіло в кулаці, одначе говорить:

— Перев'язки знять зовсім. За три дні можна буде виписати геть...

І тільки зачув Іван ці слова, як з радости чуть не дуріє: він вмить зводиться сидіти, скидає з себе покривало і дивлячись безмірно вдячним поглядом, простягає до лікаря руки.

— Що, що??? — запитує обурений дідок,— буянити знов. Прив'яжіть його.— І чотири дужих фельдшери валять його на ліжко і знов в'яжуть як і дотепер.

Дійшовши краю, бадьорий дідок стомлено розправляє плечі, чепуриться на ходу і задоволено усміхається.

— Він уже чверть сторіччя лікарює при шахтній лікарні — цей старенький лікар, та ні для кого не таємниця, що він давно вже кинув і забув лікувати. Ходить до лікарні вряди годи, з колишнього запалу й прагнення рятувати „нещасненьких"— лишилися одні спогади, та й ті потроху вивітрювалися,—лікар ще бадьорий, а в пам'яті порожньо.

Та його залюбки тримали й далі в лікарні, акціонери були дуже задоволені. Їм потрібно було лікаря, що не дуже б панькався з „шахтерською худобою“, що не дуже б пам'ятав і думав.

Думали за нього пани — акціонери, й думки їхні були такі:

— Йому випадає лікувати тут одних шахтарів і він мусів би бути великим митцем, щоб справитися з їх хворобами, бо все ж таки праця їх, треба признатись, надто каторжна і породжує такі хвороби, що про них навіть цілий світ нічого не відає, але можна рятувати їх тим, що зовсім не лікувати. Коли потрапляв до лікарні шахтар, то треба не лікувати, а по-перше, продовжити виховання його в покорі, що йому прищеплювалась за системою панів акціонерів на роботі, а подруге, до хвороби запроваджувати таких прийомів, щоб не викликали почуття милування з неї і, щоб не дати спочинку, а навпаки, щоб він скорше возненавидів і хворобу і, якщо можна, то й себе у цьому стані. Бо, зрозумійте ж, людина, що працює під землею, мусить завжди почувати, що здатна лише вгрузати глибше в землю, бо коли б хто з них упевнився, що може дістати місця на поверхні, то в ту ж мить відмовився б спуститися в шахту.

Фельдшери та санітари мали здійснювати цей плян, їх відповідно підбирали акціонери.

І от, удосконаливши цю нескладну методу, вони наочні наслідки: часто траплялись часи, що лікарня зовсім порожніла, а пани акціонери не ховали своєї подяки до медперсоналу.

Мавши нагоду слухати про такі теорії, що з ними не ховалися фельдшери, з початку до кінця, Іван, лежачи прив'язаний до шпитального ліжка, мав про що подумати.

І ці про покору — починались так Іванові міркування. Ця покора просто стоїть на заваді, щоб люди порозумілись між собою. Звичайно, треба скоритись,

щоб не було ні в кого сумніву і взятись до праці так, щоб піднести її над усе. Тоді згинуть усякі сварки, бо за що ж сваритись, коли той, хто покірно працює, гідний лише поваги. І пригадуючи далі балаканину фельдшерів, Іван пригадує той тон, що він його тоді почуттям вловив, яким говорилось про шахтарів, і все не може пояснити собі: чому ж то так зневажливо, з таким призирством говорилось про шахтаря? Його проказало не випадкове роздратування, а ненависть глибока і потужна, він це дуже яскраво відчув у ту хвилину. І не найшовши будь-якої відповіді Іван погоджується на те, що все постає з боротьби за покору.

— О, коли б мені тільки швидше на волю, а то скорюсь і, скорившись, заглиблюсь увесь у працю і тоді доведу їм, чого гідна людина, котра працює.

II

Іванові давно здерев'яніла в тупому болю спина, але останніми днями, коли доводиться поворухнутись, він відчуває ще й новий біль: тіло горить, мов спечене, або намазане гірчицею і почувається якась мокрота.

— Уууу — стогне Іван, стиснувши зуби. — Хх-у, — здохну, — говорить він сам до себе і його підмиває вигукнуть на все горло прокляття катам. Але покірність, що прийшла разом із стомою, стримують його обурення.

— Друже, подивись, що там з моєю спиною — просить Іван сусіду по ліжку.

— Та що дивитись, знаю по собі: спікся корж. От гірше, коли не відпустять, доки гнити не почало. Да, а то вже значить будуть угроблювати.

„Невже ж то держатимуть його тут і третій місяць, бо другий уже на сході“ — і з цим єдиним запитанням Іван заплющував кожен вечір очі, щоб пролежати без сну до ранку і знов сподіватись на визволення. І тоді вже, коли жагуче чекання, що з'являлось на сході сонця, починало змінюватись на сонливе забуття. Одного ранку фельдшер, що відповідав за Івана лікареві, з'явившись

у шпиталі, попрямував салдатською ходою прямо до Іванового ліжка.

Івана розмотузували.

— Встать,— скомандував фельдшер.

Іван розплющив очі, радісне почуття трипотіло йому в грудях, але ж він дивився на суворе, заросле щетиною обличчя і боявся поворухнутись. Він лежав нерухомо. На фельдшеровому обличчі ворухнулась щетина і воно розпливлось з самовдоволеної усмішки.

— Ага, то то ж. Наука правильна єсть тільки та, що дає плоди. Вставай і приходь у цейхгауз.

Іван несміливо звівся, поклав на бік покривало і йому закортіло подивитися на свою рану.

Але рани вже не було і на своє здивування він побачив на животі тільки синій рубець. Болю він не почував, очевидно все загоїлось, та очей одірвати від цього рубця він не міг. Замислившись, Іван сидів, дивився мов у забутті. І йому стало боляче і гірко на самого себе.

„З ким бився? З тими, кого мав за братів. За що?“ По щоці скотилась гаряча сльоза. Десь по коридору пролунав голос, що разом з лайкою згадував і Іванове прізвище.

В цейхгаузі Іван мав здати шпитальну одежу і одержати свою. Фельдшер дуже ретельно перевірив, що мав прийняти, а Іван стояв голий і чекав. Нарешті, йому кинули жужмом його одежу. Він швидко одягся, але вийти не міг, бо стояв босий.

— Чого ж стовбичиш?— спитав ніби дивуючись і сердячись фельдшер.

Іван відповів, що його майже нових юхтових чобіт ще не повернули йому. На відповідь фельдшер узяв його за плечі, повернув лицем до дверей і, стусонувши, з реготом випхнув у коридор.

Але Іван все ж таки піти не міг, а фельдшер, страшенно дивувався, нічого не розумів, і щось міркуючи говорив:

— Та які ж чоботи? Подумай гаразд, може, ти пропив їх раніш, як сюди потрапив.

Іван терпляче пояснював, що чоботи у нього були добрячі, юхтові, майже нові, і хай пан фельдшер пригадає, як він сам оглянув їх уважно, коли подали їх йому, знявши з хворого. Балачка їх урвалась з того, що відчинились двері і з'явився лікар, заспаний і змерзлий. Одначе, поспішаючи, він встигнув щось збагнути.

— Що за гамір тут зчиняєте?

Фельдшер цілком безневинно і коротко переказав йому історію з чобітьми.

— Шахтар? — запитав лікар у Івана.

— Так точно,— відповів фельдшер.

— Он бач, як викомарює — грізно насупився лікар на фельдшера — а все тому, що не тямите запровадити порядку. Раз одужав, хай іде звідци,— наказав він і попрямував далі.

Одначе, фельдшер міркував по-своєму і нарешті змилостивився: він знов шугнув до цейхгауза і, повернувшись, шпурнув Іванові якісь шкарбуни.

— А тепер, щоб і духу твого не було тут. Гайда — наказав він.

Ці шкарбуни дійсно все ж таки давали змогу кинути барак, бо надворі лютувала вже зима.

Стояла, чекаючи на хрещенські морози, саме та погода, що на півдні справедливо зветься гнилою зимою і що для Донбасу ставала за могилу. Розкиданий, далекий Донбас без шляхів і сполучень, з безмежними степами і чорноземним крихким ґрунтом, мов осівши у тванюці, губив у цей час усякі зв'язки з околишнім світом. І саме в цей день коїлось надворі щось неможливе, як навіть і для півдня. Усю ніч вирувала, засипаючи степи, лапата сльота, а до ранку глибокий сніг узявся вільгістю і потекли струмені, і не встигло підбитись сонце, як землю огорнув густий туман, а вже з сніданку знов задмухали холодні пронизливі вітри і зривалась якась ожеледиця.

Голий непривітний ландшафт похмуро набундючився, хатки і без того низенькі і закіпчені тепер зовсім приплюснули до землі і почорніли, а в повітрі запахло намоченою сажею і сіркою. За такої хляги відчуває дійсне щастя той, хто має хоч будь-який притулок.

Але Іван, ступивши нарешті за поріг, відчув радість народження. Він одразу зупинився, замружив очі і глибоко на всі груди зідхнув.

Він озирнув широкі обрії та голова йому ще кружилась і він, побачивши лавку, наблизився і сів. Гострий вітер пробирався крізь його благенький піджачок до тіла, від потилиці до п'ят пробігали мурашки, але йому це тільки подобалось. Він натуральніше відчував справжнє життя і йому прокидалась бадьорість.

Де він зараз був, то була незнайома йому Юзовка, виселок з великим заводом, шахтами навкруги і небрукованими страшними вулицями. Сидячи на лавці, Іван пожадливо озирав усе довкола, шукаючи хоч деревця, щоб нагадало йому його зеленавий край. Та дарма. Вулиці були залляті чорними потоками бруду і хатки попри них тирчали самотньо, незахищені, а над ними валував задушливий дим.

III

Скільки верстов належало пройти до „Надії" Іван так і не дізнався, йому тільки показали приблизний напрямок. Але він ішов не вагаючись, бо покладався цілком на свою здатність орієнтуватись у степу. Та швидко неприємність постала звідти, відкіля на ню забув він чекати. Пройшовши верстов з десяток, Іван раптом відчув в одному чоботі холодну рідину. Він завернув на горбик, присів і упевнився, що підошва у чоботі відвалювалась геть зовсім. Що було робити? Не полагодивши продовжувати свій шлях було неможливо. Скрізь навкруги лежав глухий степ. Не довго міркуючи, Іван зняв з себе натільну сорочку, відірвав рубця і загнуздав чобіт.

— О, тепер далі — наказував він собі і не гаючись рушив.

Та доки він вовтузився з чоботом, проклятий настирливий вітер пробравсь йому до самих печінок і тепер починав трясти його всього. Парубок прискорював свої кроки з новим зусиллям. Тільки тепер уже переборювати розтань доводилося з більшим зусиллям, бо кінчилась уже цілина з великою тирсою, що по ній відносно легко було пробиратись, і починався лисий глеюватий степ. Розтворений ґрунт глибоко впускав ногу і міцно засмоктував, а загнузданий чобіт увесь час примушував до обережности. Коли це ще в одному вибалкові перед ним раптом постало велике плесо. Воно далеко перерізало шлях, Іван хотів перебратись, але ступнувши, одразу загруз, мов у трясовину і набрав у обидва чоботи води. Доводилось накидати зайвих з дві верстви. Знесилюючись, Іван взявся перебороти й цю перепону.

— Тільки б добратись, а там... — думав він і відмірював яко мога більший крок.

Нарешті він вихопився на гору. Хоч сонця не було видко, одначе Іван угадав, що було вже далеко за обід. А пройшовши ще декілька кроків, він відчув голод. Тепер він згадав, що з самого ранку нічого не їв і пошкодував з своєї необачности.

— Е, дарма, дістанусь до шахти, а там роздобуду і поїсти — потішав він себе і все прискорював кроки.

— А на ранок — мріяв він — дістану свій заробіток, що його лишилось ще трохи за конторою, дечого набуду і опущусь у шахту. І тоді вже доведу, чого гідна людина, що віддала себе праці.

Над вечір його зорові замайоріла на обрії труба. Іван був певен, що то була „Надія". Ковтаючи раз-у-раз слину, він напружував зусилля, поспішав іти і нарешті, коли вже темніло, дістався „Надії". Парубок навіть не замислювався над тим, де він знайде собі притулок і прямував собі до касарні. Цей хлівинець стояв,

як і раніш, на белебені самотньо і тільки тепер він став ще брудніший. Стіни його, вивалькувані черноземом, набубнявіли вільгістю, а дерев'яна благенька покрівля погнила і здавалось от-от розповзеться; тільки так, як і раніш навколо скрізь смерділо людським брудом.

Іван, зібгавшись, переступив поріг і ступив у пристінки, що не мали дверей і завжди зіхали темною пащею, і вже був узявся за двері, щоб відчинити касарню, як з кутка на нього щось гарикнуло. Він не встиг обернутись, як перед ним вродився черкес і загородив двері.

— Нумера твоя — сказав він, тримаючись рукою за кинджаль, що висів йому на пасковi, і надто пильно шарячи очицями по Івановій постаті. З несподіванки Іван аж розгубився і декілька хвилин стояв і дивився мовчки, нічого не розуміючи. Нарешті, він згадав, що клаптика бляшки з вибитими цифрами, яка б могла правити тут за найнадійніший документ, у нього не було.

— Так що й немає у мене нумера — відказав Іван. Та він міг і не говорити, бо по його відмінному як для „Надії" вигляду черкес одразу збагнув, що з нього не шахтар.

— Ходи,— наказав черкес і показував на двір.

— Мені б хоч погрітись трішки,— просився Іван.

— Ходи, не можна — захрипів черкес і посмикав кинджалом.

Іван не міг нічого збагнути. Чому раптом опинився в касарні черкес і чому це такий суворий лад? Коли це нагодився насмішкуватий земляк, що охрестив Івана „Зайдою".

— Чого ти присікався до нього? — звернувся він до черкеса, одразу збагнувши у чому справа. — Свій, шахтар, у шпиталі був,— тлумачив він.

Черкес стояв, очевидно не розуміючи.

— Балница був,— сказав земляк.

— А-а, балница,— зрозумівши, вигукнув, черкес і з радости заляскав язиком.

— То ж то й є „балница“, а тобі як цеповому: що не господар, то й ворог. Пусти.

— Нет, ходи,— стояв на своєму черкес.

Іван знов хотів просить, але черкес, одразу оскаженівши, закричав:

— Ходи, не можна!

— Іди на глей,— кинув земляк Іванові і зник у касарню.

Ах, як тепер хотілось Іванові відпочити, як то болять йому ноги, усе тіло болить, до того ж його трясе всього холод, і нарешті їсти... З голоду йому просто голова йде обертом. І, вийшовши з сіней, він бачить перед себе тільки степ та ще наметом тирчить гора глею, що його насипали, добуваючи під землею вугілля. Але йому лишається тільки слухати землякової поради, що теж, мабуть, скоштував цього притулку, і йти на глей.

Добрівши гори, Іван прислухається, звідки подуває вітер, потім обходить на бік, збирається трохи на гору, де дрібніші грудки, і розгрібши кубельце, сідає, умощуючись на ночівлю. Густа ніч одразу зрівнює його з викинутим глеєм.

— А що як замерзну? — і він німіє, скований безпорадністю. Стома одразу змикає йому очі та сон його тривожний і надто чутливий.

— Мляво йде час.

Іван нараховував саме північ, коли це раптом на землі зачув крокування. Кроки брьохали до гори і от, наблизившись, зупинились; і тут же він зачув своє прізвище: — Зайда! — упівголоса гукало в землі. Іван озвався. І не встигли йому щось наказати, як він уже опинився на землі.

Перед ним стояв земляк.

— Швиденько,— сказав він,— ми тебе у вікно...

Побравшись за руки, вони швидко опинились коло касарні, а, наблизившись до вікна, Іван помітив, як воно пратом розчинилось.

Здиратись у вікно було невисоко і Іван міг би дуже легко і сам опинитись у касарні, та тільки ухопився він руками за лутку, як з касарні протяглись чиїсь руки, охопили його за поперек і вкинули в середину.

Це був татарин.

— Брата моя,— сказав він пошепки і міцно потиснув Івана до себе. Тут же він тикнув до рук чималий кусень хліба і одразу щез у темряві касарні.

Намацавши куточок, Іван присів і зразу ж взявся їсти хліб. Одначе, відкусивши, він довго розжовував його, а розжувавши ніяк не міг проковтнути. Земляк з чимось порався на надпіллі, а спустившись, тикнув йому до рук кусень сала.

— На, бо без цього не проковтнеш,— прошепотів він йому.— Отож, зморені над таким хлібом, я вже не говорю про працю, ми наважились попросити, щоб давали нам хліб хоч без гробаків. Так нам замість цього поставили черкесів і хліб почали видавати ще гірший.

Так он чого черкес вартує касарню.

Коли Іван навплітався, земляк обережно провів його кудись у куток і поклав поряд себе на надпіллі.

— Забудь про все і спи,— сказав він йому на вухо.

Іван хотів дякувати йому, але слова не виходили з горла, його щось тиснуло.

А швидко в потужний сонний хорал, що розпирав стіни касарні, вплелось і Іванове дуже хропіння. Він дійсно забувся всього і заснув міцним щасливим сном.

IV

На жаль поспішати до контори не було чого, бо робота там розпочиналась далеко пізніше, ніж у шахті. Вставши рано, разом з шахтарями, Іван вихопився надвір знов через вікно і як йому не лишалось нічого другого, як іти на глей і чекати на відкриття контори, то він так і зробив.

На світанку по землі слався густий і сирий туман, туман гнилої зими. Іван заривався у глей, дихав на

ЕМА ЛІХТВІЦ — ПАМ'ЯТНИК ЛЕНІНОВІ

ЕМА ЛІХТВІЦ —

„15 липня“. малюнок, присв'ячений пам'яти жертв робітничого повстання. (див. „пролетарські течії в австрійському мистецтві“. ГАРТ № 7 — 8.

своє тіло, намагаючись зберегти ліжкове тепло, але все було дарма. Туманова вільгість лягала на одежу, клейкою оболонню і коли потягав вітерець, вона оберталась на воду, входила в одежу і швидко витягала будь-яке тепло. Швидко його тіло корчилося з дрижаків і як не було сили всидіти, то Іван пішов до контори, йно настав ранок.

Куди саме треба було йти він знав і, обігнувши кам'яну будівлю, зайшов з причілку у коридор.

Це був широко відомий серед шахтарів „коридор відмітчика", де розв'язувались у надто своєрідний спосіб усі шахтарські питання, скарги і суперечки. Іван чув про нього чимало всяких балачок іще коли працював, і іноді наближався сюди, щоб роздивитись на нього; та як справ йому не виникало, то він, зиркнувши, й оминав його геть.

Тепер за розваленими східцями зібгавшись, він не без розчарування упевнився, що з цього чуланчика не було нічого незвичайного, щоб могло заслуговувати на будь-яку славу, хіба за винятком надзвичайного бруду, що квітнув тут надто тяжким смородом.

Коридор був вузький і очевидно не дуже довгий, та видавався бездонним льохом тільки тому, що був зовсім темний. Ступивши далі, Іван з огидливістю відчув, як ноги його розтоптують липкий бруд, а придивившись, побачив пляму сіренького світла, що пробивалась через шибку скла. Обережно ступаючи, він наблизився до цієї плями і тепер побачив, що шибка була над пробленою в стіні дучкою, що засовувалась невеличкою дерев'яною кватиркою.

„Сюди треба, мабуть, постукати" — вирішив Іван. І коли зір його впав ще раз на цяточку світла, йому злегка закружилась голова і він відчув, як тяжко йому дихати. Одначе, він наставив був уже пальця, коли це раптом якесь цілком несподіване і незнакомите почуття скувало його єство і палець застиг нерухомо. Йому здалось, що стеля, стіни і долівка у цьому глухому

чуланчику сходяться докупи і неминуче мусять затиснути його в свої лещата. Йому лунко стукає серце, в ушах здійнявся гуд і під пахвами виступив холодний і липкий піт.

— Що за диявол?

Він зводить зір догори, озирається на боки, прислухається. Скрізь глуха затиснута тиша. Йому прокидається бажання тікати, але він невільно притискується до стіни, мов чекаючи на небезпеку. Він боїться. І в ушах йому розтинається тепер уже не гуд, а якийсь глибокий пригнічений стогін. Іван стоїть ще деякий час нерухомо, намагаючись збагнути: що це, дійсно чує він стогін, чи то постає він йому з шахтарських оповідань.

Коли це за віконцем почулось якесь шамотіння. Іван звівся на дибки, злякано зиркнув через шибку і з того, що запримітило його там око, йому стало соромно з себе.

У невеличкій кімнатці з закіпченими стінами, схилившим голову над розкритою книгою, сидів звичайний собі чоловік. Іван сміливо постукав і став чекати. Кватирка у дучці не відчинялась. Тоді він постукав дужче. Але й цього разу кватирка лишалась закритою.

Звівшись ще до шибки, Іван запримітив, що чоловік лишався сидіти нерухомо.

— Мабуть, стомившись заснув, сердега,— подумав Іван.

Але чекати далі не було йому сил. Здавалось, що вся стома його, що він зазнав її перед цим, повернулась до нього і запосіла його тіло. Ноги йому підгинались, тіло трусилось, а голова з тяжкого духу ішла обертом, і він почував, що або от-от повалиться на землю, або почне блювати і повикидає з себе усі печінки.

Одразу в темному коридорі віддалось стукотіння і задрижала шибка.

— Чи не постукав я з зайвим зусиллям?— подумав Іван.

Кватирка відчинилась.

Іван з радости припав до дучки. Перед очима було йому кругле з щічками яблуком обличчя і руді вуса. Це був відмітчик.

— А нащо ти так дуже стукаєш ?— запитав злінькі відмітчик і зупинив свої маленькі запухлі очиці на Івановому обличчі.

Іван взагалі не знав, що тепер робити і, зніяковівши, мовчав.

А відмітчикові очиці чим далі усе розбуркувались, набирали гостроти і, пильно вдивляючись в Івана, щось очевидно пригадували. І от, дихнувши п'яним духом, відмітчик запитує:

— Чи ти не той бува, що брюхо тобі розрізали.

Іван стверджує.

— Умгу,— говорить про себе відмітчик і ще уважніше оглядає Іванову постать. Так це ти той, що видався усім молоденьким. Умгу... Так що ж тобі?

Розповідати довго не доводилось: відмітчик, розуміючи, на всі слова кивав головою, і тільки, коли Іван заїкнувся, щоб одержати гроші, що йому належали, то сердешний чоловік чуть не перекинувся з стільця від сміху.

Іванові приємно було, що пощастило йому нарешті здибатись з веселою людиною, одначе, причини цього сміху збагнути не міг.

Відмітчик, бачивши перед себе такого хоху, розтлумачив йому докладно, на що повернено його гроші. Виявилось, що Іван хоч і не брав нічого від контори, одначе багато завинив їй: утримано з нього за капці, за житло, за бляшаний нумер два карбованці і ще за щось, так що нібито навіть не вистачило грошей поквитатись і Іван лишився винен ще деяку суму.

— Я ж капців не брав.

— Не брав? Гм, а записано. То ти, мабуть, забув,— говорить, вдивляючись, відмітчик.

Та Іван уже не слухає, йому тільки скорчуються пальці, він дряпає нігтями лутку і, встромивши очі

в дучку, бачить як круглі щічки й руді вуса розплива-ються вогнистою плямою.

— То ж грабіжництво! — кричить він так, щоб здрігнулися стіни. Але в ту ж мить перед ним зачиняється кватирка і він чує, як позаду хряпнули, причинившись, двері. Він мов провалився в темний задушливий льох. Кров ударила йому в голову, він задихався з тяжкого нестерпучого смороду, що піднімався з долівки і, притиснувшись до стіни, шукав захисту.

— Значить то правда, що розповідали шахтарі про „відмітчикове“ віконце. Що ж робитимуть тепер з ним?

І не встиг Іван запитати себе, як рипнули двері і в темряву вскочило дві постаті. Вони одразу намацали Івана, згребли його в дужі руки і, не промовивши слова, почали садити йому кулаками в боки.

Захищаючись, Іван намацував на них реміняки і якусь зброю та чув над собою озвіріле харчання.

Очевидно це були черкеси.

Коли забили йому дух і він знепритомнів, що не міг уже й крикнути, його пустили і, відчинивші двері, постаті вискочили надвір.

— Що це таке? — звертався він невідомо до кого запеклими в крові губами.

Ледве звівшись на ноги, Іван поклав найти правду на таке знущання в управителя.

ДАЛІ БУДЕ

САВА ГОЛОВАНІВСЬКИЙ

ПІСНЯ ПРО СКАЖЕНЕ

Дісталася обом в бою,
В скаженому бою,
Коли Денікін бомбою
Розрізав міць твою.
Летіла буря далі ця
Кричала вітру:
— дми-и-и!!!

І ліхтарі гойдалися
Дівочими грудьми...
Нема ходи теперції,
Нема громів і гроз...
З скаженою інерцією
Ти пронизав откос.
Ти думав:
може, вік нести
В країні цвинтарів
Тягар глухої вічности
Під музикою днів.
Та ось за ескадронами,
За маршем бойовим
Прапорами червоними
Депо
роздуло
дим!

Депо кінчало гру,
коли
Робітники руді
Зацокали, загрюкали
По зламаній груді.
Та гримнув бас —
Не знаю, чийсь —
— Потягне!
Повезе!
Ти біг, не оглядаючись,
З заводу
ХаПеЗе!!!
Летів з рудими рудами...
І кістяками рук
Мостили дужі груди ми
Відразу по сто штук!
І де хоч на хвилину ти
Спинявся
для розмов

Хотілось знову линути,
Хотілось жити знов.
Будинки очі мружили,
На верстових ногах,
І кроками байдужими
Ходили по
дворах.

А ти минав нове село
І біг до міста гроз...
Казали хлопці весело :
— „А гіц ін паровоз“ !
Казали :

— завтра скло везти,
Щоб там, де тьма пуста :
— Будинки промисловости,
Заводи
і міста !

Харків, липень 1929 р.

М. ЛЕДЯНКО

„ОТАК“

УРИВОК ІЗ ДРУГОЇ КНИГИ РОМАНУ „НА - ГОРА“

1

На безмежних просторах була ніч. Довга ніч. Темна. І не знати було, коли проміння ранкового сонця позолотить насамперед найвищі верхівки. Перед тим імла зменшиться, посіріє... А тоді позолотяться найвищі хмарки і здаватиметься, що вони з металу. Ось імла дужче посіріла, вона вже сива. Тоді видно небесну блакить. А проте тиснеться імла до землі, не хоче випускати її з цупких обіймів. Аж ось заграв золотом промінь на церковному хресті, на шахтному димарі... Нижче...

Несміливі пташині звуки дужчають. Повзе золотий промінь нижче, і радісний хор живої природи піднесено вітає сонце - радість.

Проганяють імлу промені. Частина вже розвіялася, а решта вперто стелеться над землею, сиво коливається. Дмухнув вітрець і шарпнув імлу. Пригріло сонце.

Нема імли.

На землі сонячний радісний день. Радісний...

Як радіти, коли найріднішого, найближчого взяли, пхнувши тебе чоботом, як не пускала? Взяли, і вже станцював він свій останній танок... Після цього танку ти — вдова, а твої діти — сироти. Бо танок — це конвульсії під шибеницею.

Як радіти сонцю, коли ти не знаєш, що буде завтра з чоловіком, сином, батьком, нареченим! Коли не знаєш, чи це останній раз пробивається до нього крізь грати сонце, чи буде ще й завтра світити...

Не було сліз — усі витекли. А в кого таке горе було, що сльози й не капали. У грудях усе кам'яніло, і коли б умити цей камінь слізьми, легше було б. Не було їх. Це важко, це важче за найрозпачливіші ридання.

Темна ніч була на просторах. Горе непрозорою імлою вкутало все.

Гнат*, Кузьма і Клим; Олекса, Левко, Гордій; понурий Сергій, учитель Ячнів, інженер Кандіш; лікар Лінден і Ложніков; кочегар Пустун, прозваний так за спокійну вдачу; люди без імени й прізвища, люди — номери в табелі — люди, що з саморобними мечами й списами проти кривди за правду на бій пішли. Сини кляси своєї.

Вдома плакали близькі, а вони нічого, крім нещастя, не сподівалися.

* Див. першу книгу роману.

Із носівських лише Столяров не був з усіма разом у в'язниці. Той, що перший на рудню приніс:

— Товариш...

Той, що, як спить неспокійно, то говорить якісь слова незрозумілі. Той, що йому сняться закурені вежі над брудним морем. А з ними величні гори з блискучим снігом.

У важливішій в'язниці Столяров. Ближче до більшого начальства.

Люди, зібравшись потай, казали:

— Повісять...

— Видерти...

Сказали й почали думати:

— Як? Як урятувати?

— Товаришко Лієрман, вам доручається...

Чорні очі уважно дивилися. Вони нагадували сарну. В них не було вагань, не було сумнівів. Треба видерти товариша з рук катових.

— Важко?

— Важко!

— Можливо?

— Можливо!

Думали всі, ухвалили всі. А маленькій Лієрман доручили.

Щож — вона виконає...

А не вдасться...

Товариші гадають, що вдасться.

А не вдасться...

Вона, маленька, виконуватиме доручення. Доки вистачить великої сили в маленькому тілі. Тендітному, принадному.

Чорні очі дивилися без вагань, без сумнівів. Товариш Столяров мусить бути врятований.

— Так і знайте — або бахмутська організація, або шибениця.

— А пан ротмістр знає штат колишнього богдихана?

Жандар скреготав зубами. Цей безрукий страшенно дратує його. Але побачимо, чия візьме.

— Не всі ваші прихильники такі вперті, як ви. Ось послухайте, що ви робили в Носівці.

. . . .

— За це шибеницю ґарантовано. А зізнаєтеся...

Як грюкнули двері до камери, упав на нари. Тепер не випустять. Не допоможе мовчання на допитах. Усе знають. Що ес-дек, що організував носівських шахтарів, що до повстання закликав. Не вийти з в'язниці. Лише на шибеницю. Хто ж це видав його? Хто з товаришів, хто з шахтарів, що кожне слово його про шляхи робітничої боротьби ловили так жадібно?

Серед ув'язнених мало самотніх. У більшости — жінки, діти.

Як вони? Померли вже з голоду?

Важкі думки у Клима. Як Ганна? Розродитися вже повинна... І чому так сталося? Не було й небуло дітей. Оце понесла Ганна, така була радість, а тут — повстання. За ґратами Клим.

З голоду помре Ганна й дитина... Може, вже досі нема їх на світі...

Днями лежить Клим на нарах і думає. Уночі примари.

То Ганна з дитиною мертві, спухлі й сині. Дивляться мертвими очима. Дитина простягає тонесенькі ручки й посиніло кличе:

— Тату! Тату!

А Ганна тоді оживає й душить маленьку шийку. А в самої мотузка теліпається. Ні, це коса..,

То, навпаки, спокійні дні сняться. Клим із роботи прийшов, схилився над колискою, а мале простягає до нього рученята, сміється беззубо.

— Агу! Агусеньки!— каже Клим і цмокає.

Пообідає, бавиться. Мале спинається вже ходити. Встане, зробить крок - два незґрабно, і впаде. Знов устане, знов упаде. Далеко до батька йти в такий спосіб. Рачки — швидше.

Неспокійно перевертається Клим. Душать мозок примари. Мертва Ганна, мертва дитина. Та, що чекав роками.

А, може, дитина мертва, а Ганна з іншим уже? Що ж їй робити, як не чоловіка шукати... Як же їй одній?

Чорні примари всю ніч мордують шахтаря.

Данилко приходив на побачення до батька. Сумне розповідав. Усіх повиганяли з каюти. Палюкова родина до Зазубреного виїхала. А в Климової мадами синок. Її також вигнали з каюти. У них мешкає. Іноді пранням щось заробить. А більше напівголодні всі. І ще до Климихи вчащає кріпильник, той, що з ними колись в Івана Гавриловича робив.

Горе на рудні...

А як звати, то й не спитав...

І ніяково Кузьмі — було спитати, хай би знав Клим, як зветься синок.

— А більш нічого не казав Данилко про Ганну?

— Та ні...

— Забожись!

— Та нічого ж... Прати ходить...

— А більш нічого?

Згадав Кузьма про кріпильника. Ніяково подивився вбік.

— Кажи, Кузьмо, не бреши! Не крий, змилуйся! Не скажеш, казнащо думатиму...

Що кріпильник іноді заходить, що з того? А так Клим неспокійний буде... Сказав Кузьма.

— А — а... Кріпильник...

Утік сон од Клима. Настирливо лізли погані думки. Зрадницькі. Чи не випустять його, коли він...

У в'язничого лікаря Платена брат у жандармерії за начальника. Значить, дворянин Платен. Дворянин, а лише в'язничий лікар. Бо батько все в карти програв, на балерин витратив, на бенкети. Тому сини в спадщину не дістали нічого, крім нахилу до жінок і до веселого життя. Цей нахил не перешкоджав братам. Один у жандармерії в Катеринославі до підполковника дослужився, а другий лікував арештантів. Лікар же в'язничий — не звичайний лікар.

У в'язниці лікування особливе. Самогубство іноді треба констатувати, хоч і не було його, замість одних ліків інші дати... Дворянин лікар Платен, велике довір'я до нього. Потрібний і цінний ґвинтик у самодержавній машині в'язничий лікар.

А що жінок любить, то кого це обходить?

Ласо дивиться лікар Платен на сестру-жалібницю. Сестра, а така скромна...

— „Знаємо ми цю скромність!— думалося,— а гарна, шельма"...

— То ви бажали б на посаду до нас? Потрібні особливі рекомендації навіть для такої гарної сестри...

— Я працювала в іркутській в'язниці, ось рекомендації пана губернатора.

— А чому ви, голубонько, тут опинилися?

— Сестра моя тут замужем. Приїхала в гості і не бажається до Сибіру повертатися. Велике місто, культура, люди...

Лікар пильно придивлявся.

— А ви не боїтеся, що ми Іркутське запитаємо?

Жінка знизала плечима.

— Будь ласка! Чого мені боятися? На фронті була, не боялася. А тут довідка... Лише час піде, оце...

Документи запевняли, що Горохова, Ліда Олексійовна, з початку кампанії працювала в 141-му пересувному шпиталі, була контужена, а після замирення працювала

 в іркутській в'язничій лікарні. Має медаля на георгіївській стрічці.

— Я подумаю,— сказав лікар,— зайдіть за днів три. А то я повідомлю вас листівкою. Адреса?

— Мироносицька, 98, кватиря Рачина.

Посміхнулася.

— Щоб не турбувати вас із листівкою, то, може, я сама зайду?

— „Ач, шельма, розуміє справу..."

— Справді, було б приємніше вас особисто повідомити. Прошу на кватирю. Не матимете мороки з перепустками. Катеринославська, 48в, Платен. Та й приємніше розмовляти не в такому спартансько-офіційному приміщенні. Правда ж?

В очах лікаревих масно блиснули вогники.

— То я у вас буду в п'ятницю о восьмій...

— Ранку?! Що ви...

— Ні, вечора, безумовно...

— Нетерпеливо чекатиму...

— „Скромна, скромна, а..."

Лікар Платен весело насвистував.

Із незадоволенням пригадав, що треба йти штучно годувати ув'язнених. Голодування оголосили на знак протесту проти режиму.

А двоє й зовсім кволі. Дозволити їм померти не можна, бо на них чекала шибениця.

Кволість не перешкодила хворому вдарити в обличчя лікаря. Коли ухвалили голодувати, то не лізь із штучним годуванням!

Цей випадок зіпсував лікареві настрій, створений приємними думками про сестру Горохову. Навіть посварився з начальником в'язниці.

— Політичні завжди мають полегшення, а ви такий режим...

— Справді, треба буде дещо задовольнити. Незручно ж, щоб лікарів били... А здохне котрий, клопіт буде...

Якийсь дрібний службовець подав із сусідньої станції телеграму:

— Іркутське Зарічна 8 Луговому Батьки напівзгодні Ліді виїхати.

— Ех, не вміли ви,— жартував лікар іркутської в'язниці,— ось і виїхала...

Начальник варти налляв шклянку.

— Так вона, щоб розлуку взяти раніш...

— Тю-тю, голубчику, всі так кажуть... То ви не потрапили. Ну, за здоров'я Ліді Олексійовні. Не вам, так комусь буде... А принадний шматочок!

Випили

— А хитра яка! У відпустку, та й „Через сімейні обставини мушу виїхати"...

— Це, значить, має когось...

— Ах, замовчіть!

Начальник варти випив ще шклянку горілки, п'яно гикнув і промимрив неслухняними губами лайку.

Раптом гупнув кулаком. Злякано-жалібно дзенькнули шклянки. Впала пляшка.

— Бідні арештанти,— сказав лікар.

— Не випускати його з хати!

Суб'єкт уважно розпитував двірника про Рачина.

— В конторі купця першої гільдії робить. В Сукова. Багатющий купець. Хто в Рачина? Дітей двоє. Ну жінка, конешно, при ньому.

— А більше нікого?

— Та чого вам треба? Сказав — друга кватиря. Ну й підіть, розпитайте. А мені замітати треба.

Суб'єкт показав значка.

— Звиняйте! Сестра оце приїхала жінчина. Сестриця ніби. З Сибіру.

— Сестра вашої дружини заміжня?

— Ні, вбили нареченого на війні.

— О, то важка справа... Ну, пас... Сімки, вісімки... Рачин прикупив.

— Вісім винових.

— Віст. А де вона була досі?

— В Іркутському. А раніш на фронті. Тепер намовили тут залишитися. Чого там у Сибіру...

Від кого слід, не було заперечень, щоб сестра - жалібниця з Іркутського заступила вільну посаду у місцевій в'язничій лікарні.

— „Тепер моє право",— думав лікар Платен, чекаючи восьмої години в п'ятницю.

— А прошу, прошу! Яка ви акуратна! Я саме зібрався вечеряти. І доки не повечеряю, не скажу, як ваша справа. А не можу ж я вечеряти, а ви чекатимете. Значить, будемо вечеряти вдвох.

— Мерсі...

— Яке там merci! Прошу сідати та й край. Не люблю впертих.

Лікар підкреслив останнє слово.

Довелося пити вино, відмовившись од коньяку, що пив господар.

— То як ви гадаєте, прийму я вас, чи ні?— запитав лікар, як заблищали очі. Ніби випадково торкнувся коліна.

— Гадаю, що приймете...

І відсунулася.

— Бо інакше не запрошували б вечеряти. Це запрошення можна лише розглядати, як початок знайомства.

— Яка логіка!

Лікар присунувся ближче.

— Ви не помилилися, алё...

Випив коньяку.

— Але я не люблю впертих!

Зробилося гидко. Гаразд, що лікар не бачив виразу очей.

— Я не вперта...

Сміялася. Напружувала волю, щоб сміятися.

— Не вперта?

Напівп'яний лікар схилився. Рука торкнулася стану.

— Ха-ха-ха! Це після, пане лікарю! А насамперед справи...

— Бачиш, яка! Оце бойова сестричка. Люблю.

Знову зробив спробу обняти.

— Пане лікарю! Ви мене для цього запросили?

І додала найлагідніше, як тільки могла:

— Працюватимем разом, буде час на все...

Лікар Платен сміявся п'яно-дурним сміхом.

— Ну, гаразд, гаразд, сибірячко чорноока. Це в мене вдача така... безцеремонна... Тим краще, тим краще... Будемо працювати, будемо...

— А призначення теж у вас на кватирі дістану?

— Ні. Ні... Гостра яка! Люблю... Приходьте завтра туди...

Горохова підвелася.

— Е, ні, ні! Я нічого не буду, їй-богу. Це я випробувати лише...

Поважаю, поважаю... Але чому нам не поговорити по-приятельському?

— Поговорити можна, але без рук, гаразд? І що за звичка... отак... одразу...

— А ви дуже мила, їй-богу! „Що за звичка". Свинська звичка, слово чести! Ну, не ображайтеся, серденько! Це ж нас жінки так учать... Тим краще, тим краще...

З півгодини сиділа ще Горохова. Злегка кокетувала, була весела. Зовсім причарувала лікаря, старого розпусного парубка.

— То завтра приходьте до лікарні...

Коли забажав поцілувати на прощання руку біля ліктя, не заперечувала.

А на вулиці старанно витирала хустинкою місце, що його торкнулися гидкі губи.

— Ви не скажете, хто ви?

— Сергій Петров. З Костроми.

— Ми запитували. Ви брешете!

— Запитайте ще.

— Залиште жарти! Нам, як хочете, байдуже, хто ви. Птах-не з простих. І аби було відомо, що робили. Ось тут...

— Я не хочу слухати ваших провокаційних вигадок. Слухав, дивувався і мовчав. Хто ж видав?

— Забрати!

Спокійно йшов, розмахуючи єдиною рукою.

З „вовчків" запитували:

— Як настрій „Цапа"?

— Поганий...

— Мовчать!

Посміхаючись, озирнувся на салдата. Не страшно ж... Чомусь і собі посміхнувся салдат. Щоб заховати посмішку в очах, подивився на порожнього рукава.

— І я був на війні. Помилував господь...

— А?

— Це на війні руку?

— На війні... Внутрішній...

Рипнули двері скреготом. Тут двері, там ґрати. Не вийти...

Не вийти!

3

Нова сестра - жалібниця подобалася хворим. Гарне обличчя, лагідне поводження. Не було й тіні зневаги, властивої іншим. Бо ж тут арештанти... І не було в сестри ріжниці поміж карними і політичними. Це теж було нове.

— Ото була б маруха! Я б її...— озвався якось Філька Кліщ.

— Мовчи, гадюко! Женщина до тебе по-людському, а ти як свиня! Свиня ж, паскуда!

— Ну, ти...— Філька хотів щось сказати, але роздумав. І сам здивувався, відчувши якусь ніяковість. А був

із таких, що пройняти його важко. Не раз на „мокрому“ бував. Тепер же сидів за те, що вкрав образа якоїсь „чудотворної“ божої матері, залізши до церкви.

Камінці коштовні виколупав, а дерево викинув. Продаючи камінчики і засипався. Перекупщика взяли, а він Фільку і викажи.

Дуже били, щоб признався, де образ. А Фільці як сказати? Бо в таке місце викинув, що як скаже, то ще більша біда буде. То й відповідав:

— Як образ чудотворний, то богородиця сама об'явиться... А не об'явиться, то й шкодувати нема чого, бо така божа воля...

Били дуже. Але так і не вибили нічого.

Кров'ю харкати почав, то й до лікарні потрапив.

Про сестрицю таке сказав, а вона ж таки добра. Ніколи не кричить, усміхається. А він отак-о...

Щось муляє Фільку.

— Ви певні того, що він у 47-ій камері?

— Цілковито.

— Так нам треба його повідомити. Гм... Або щоб вистукав хтось, або писульку. Гм... Коли стук хтось із провокаторів... Гм... Або писульку передати... Гм... А як передати? Гм... І коли писульку... Гм... Отаке...

Коли після кількох „гм“ сказано „отаке“, то це означає, що товаришеві Володимирові дуже важко щось вигадати. Але краще не перешкоджати йому — хай думає. Поволі думає товариш Володимир, але зате як уже надумає, то лише дивуйся.

Проте маленька Лієрман наважилася перебити думки:

— А Гаєвський саме над ним сидить — у 12-ій...

— І вона мовчить! Ой, Лієрман, Лієрман! Чи не закохані ви в лікарі? Гм? Ну, ну. Гаєвський за дурницю сидить, до нього на побачення пускають, хай вистукає. Отак!

„Отак“! це зовсім не „Отаке“ — безпорадне, ніякове, соромливе. Соромливе саме тому, що безпорадне.

„Отак“ же впевнене, бадьоре, рішуче. Коли сказано „Отак“! то заперечувати не доводиться. Повільно думає товариш Володимир, не приймає рішень легковажно. А прийняв, сказав — „Отак!“ — значить, так і треба. Краще не вигадаєш.

На прогулянці розмовляти не можна. А то справа була б надзвичайно легка — підійшов би Гаєвський і сказав. І помилки не може бути — іншого безрукого нема.

Так ось який він Столяров... Це він підняв закурений Донбас. Такий молодий... Обголити бороду, то юнак... Не видеруть його — смерть... А він хоч би що. Ось примружив око проти сонця, усміхнувся.

Ех, сонце, яке ти принадне за в'язничими мурами!

Після Столярова спинився погляд Гаєвського на окремій групі в'язнів. Вони трималися поблизу один одного, пильно дивилися, щось, мабуть, хотіли сказати, але не можна було.

Попереду виступав сивий дід. Кремезний, з бородою патріярха. Чимало років тиснуло на спину, звиклу до важкої праці. Згорбилася вона. Волосся вицвіло від років і сонця і було жовтяво-біле. А що дід під сонцем працював, так за це колір обличчя свідчив. Не стерти цього кольору в'язничій безсонячній вогкості.

— Жнива оце незабаром...— зідхнув старий. Похнюпився.

Похнюпилися і п'ятеро, що за ним. Двоє літніх дядьків із несміливою сивизною в бороді. Такі ж кремезні, як і старий, лише менше років на спину тиснуло, тому й була вона простіша. А ззаду твердо виступали троє юнаків. Двоє немов молоді дубчаки — могутні, впевнені. Лише третій менший був і несхожий до інших — рухливий і чорнявий.

З усіх так і перла незламна чорноземна сила.

Це були „аґрарники“. Дала природа здоров'я, дала дуже тіло, не дала лише на чому працювати, бо це не

її справа. Власне і про це потурбувалася природа, бо перед тим, як створити людину, створено було землю, безкрайні лани, могутні ліси, всі надземні й підземні багатства. А що лад на землі дивний, то тут природа не винна.

В одного все, в іншого нічого, в одного тисячі землі, в іншого клапоть...

І пішов старий Довгошия „бастувати" панську землю. З синами, з унуками пішов. Ну й опинився за ґратами. Про всякий випадок узяв старий із собою реґалії — хрести та медалі. Сумно жартував:

— Оце дав мені Микола перший, це Микола другий...

І киває на ґрати.

Колись уночі кричала варта:

— Славен город такий-то слуша-ай!

І котилося з муру на мур:

— Слу-ша-ай...

— Слуш...

— а-ай...

— ша-ай...

Це колись. А тепер тиша... Тиша домовини. Іноді загупають кроки внутрішньої варти. Сонні кроки зміненої, енерґійніші, що заступає.

Заскрегочуть двері...

Та вітер принесе гамір великого міста.

А так — тиша. Тиша домовини.

Було ще рано, але ніхто не спав. Ніхто не спав, але всі мовчали. Принишкла в'язниця.

Не чутно гамору спільних камер, не чутно випадкового співу. Співати про радість? У в'язниці? Не співають там про радість... Тугу виливати? Того вечора не було таких слів, щоби вилляти горе.

Тиша... Тиша домовини.

Кожен звук голосніший. Він — випадковий, ворожий, небажаний, б'є мозок ніби молотом. Тиша гнітить, а

 звуки б'ють. Важкими молотами забивають цвяшки в голову.

Найменша пір'їнка, подих звичайно такого ласкавого й приємного вітерця, такого бажаного стомленому обличчю — ця пір'їнка, цей вітрець — це нестерпний біль рані, присипаній сіллю. І найприємніший звук хижими кігтями вдирається в мозок, розпечений стражданням.

Чому тишу, тишу домовини, порушують оці зловісні в'язничі звуки?

А цей собака! Що, він тут зараз же за стіною виє? Чому він виє? Чому отут?

Слідчий, ротмістр, начальник, наглядачі, параша.. І ґрати. Ґрати! Хіба цього замало, щоб мучити в'язнів? Навіщо ж іще собака... Нащо, нащо він виє...

Не допомагає подушка на голові, ковдра.

Виє!

Віщує смерть, чи тужить за померлим? Отим?

Отим, може, смаглявим юнаком, що гнучко пройшов коритарем, озираючись на „вовчки".

— Хто ви, товаришу?

— Анархіст, засуджений на смерть за експропріяцію.

Енерґійно йшов далі.

— „Засуджений на смерть"!

Вже засуджений на смерть!

Оце повне сили тіло витягнеться після конвульсій і віддадуть його гробакам. Вони почнуть із очей, вуст..

А-а-а-а...

І тобі, тобі почнуть з очей, з вуст...

Сьогодні вдосвіта його повісили тут же, в дворі, у закутку. Квапилися, щоби спізнилося помилування, хоча юнак його й не прохав.

Кривавими слізьми прохала мати. Враз ізгорбилася стара і згасли очі.

Смерть отут, сьогодні вдосвіта впала на в'язницю безкрайнім чорним сукном. Мокрим. Від крови й сліз. Сукно душило на мозок, на нерви...

З очей гробаки починають... І тобі...

Ах, цей проклятий собака! Як він опинився в камері? Крізь подушку і ковдру видно... Ось у кутку... Вже не виє. Хижо вишкірив пащу, який у нього кривавий язик... І морда в крові. Ось вона капає...

Це навмисне впустили собаку, щоб він перегриз горло!!!

. . . .

. . . .

. . . .

Розпачливий нелюдський крик роздер повітря.

Стрепенулася в'язниця. Відповіла сотньоголосо.

Тупають ноги. Грюкають двері.

А крик ще і ще...

Після вибуху звуків — тиша. Тиша домовини. А розпачливий крик не вгавав. Щось страшне сповнило камери. Ось воно насувається з усіх кутків. Воно зараз схопить... Що це? Хто це?

Ой, страшно! Жах! Жах! Жах!

Десь ридала жінка.

. . . .

. . . .

. . . .

Столяров лежав без руху. Оце й йому буде.

— Засуджений на смерть...

То не було думок, а тупий одчай, то кине хтось спогади.

Гори на сонці снігом виблискують...

Раптом надшахтна будівля.

Звідки тут буйволи? Ось на гарбі вугілля...

Хіба возять буйволи вугілля?..

Знову порожньо...

— „Анархіст, засуджений на смерть"...

І чому це в Донбасі не носять воду на голові? Це ж так гарно... Ось струнка постать із глеком на голові, підтримуваним однією рукою. Гірний вітер тріпоче вбрання й волосся. То ж Бела...

Ага! Це тому в Донбасі не носять воду на голові, що відра, а не глечики. Відро на голові, це не те, що глечик... Відра на коромисло...

Що? Який стук. Га? Хто, як?..

Схопився з місця, слухає. Жадного стуку. Видалося...

Хотів лягти, аж знову...

Стук-стук... стук-стук-стук-стук-стук... Стук...

Це абетка. Це хтось вистукує...

Що??? Що вистукує??? Кому?

— Сорок сьома... Сорок сьома... Сорок...

Йому!

Нервово відповів:

— Я... Я... Я...

Стук-стук... Стук-стук... Стук-стук...

— Захворій... Захворій... Захво... У ліка... У лікарню...

Стук-стук... Стук-стук... Стук-стук...

Все.

— Сорок сьомий захворій у лікарню...

Гув коритар під ногами обходу.

Розчинялися „вовчки“.

Столяров спав. Обхід пішов далі.

Схопився на рівні ноги.

За скілька днів ув'язнений із 47-ої камери захворів. Нічого не їв, не вставав із нар. Відмовився йти на допит. Вимагав лікаря.

Повели до лікарні.

Сестра Горохова термометра поставила, весело розмовляючи з лікарем Платеном.

— То коли ж? — допитувався він тихо.

— У неділю, — блиснувши очима, відповіла сестра і посміхнулася до Столярова.

— У хворого 39,2...

— Ну, хай полежить... Простежимо, що далі.

А поки лише запитав дещо.

— Мабуть, тифус...

— Побачимо. Накажіть виголити.

І звернувся до сестри.

— Але це напевне? Вже раз...

Вона схилилася по щось і прошепотіла:

— Їй-богу...

Юнак із вустами майстерно вирізьбленими, що слова сміливі затурканим людям кидали; юнак, що приніс людям-неґрам їхні ж думки, лише приспані несвідомістю; юнак, що висловив їхнє ж бажання за правду робочу встати; юнак, що приніс на закурені рудні незламну волю з мечами й списами проти війська за право своє встати; юнак, що сам руку свою віддав за робочу справу; юнак, той юнак, що йому то гори блискучі на сонці, то вежі закурені на березі брудного моря сняться; той, що перший на рудні слово —

— Товариш —

приніс — цей юнак, знаний, як Матвій Столяров, лежав у лікарні. Лежав і чекав:

— А що це буде?

І бадьорість відчував -- не забули за нього товариші.

А почувати це — значить міць, бадьорість кляси своєї почувати.

Не забули товариші. І є ще порох у порохівницях.

Вночі схилилася маленька сестричка.

— Товаришу, товаришу... Заховайте оце... По одній ковтайте вранці перед оглядом. Щоб температура, коли не я...

Поправила ковдру, схилилася над сусідньою. Поправила і пішла далі.

І другого, і третього дня температура не нижчала. Більше сестра Горохова міряла. Менше 39 не було.

— Значить, тифус,— згодився лікар.— Даватимете...

Сестра уважно слухала латинські назви.

Взагалі неуважний лікар Платен до хворих. Це непогано, коли природа юстиції допомагає. А коли

з сестрою Гороховою оглядає, то ще менше уваги хворим, бо на сестру більше дивиться.

— А, знаєте, до мене брат приїхав. Я стільки йому про вас наговорив, що обов'язково познайомитися хоче.

— Ну, перебільшуєте, звичайно... А де він, хто він?

— Він у Катеринославі. У жандармерії. Нічого кар'єру робить, не те, що я...

— „Той самий“ *.

— То як би це зробити?

— Та на маївці і зустрінемося...

— А раніш?

— Та незручно якось...

— Ну, гаразд! У неділю, значить... Ех...

— Приїхав брат лікарів. Той, що у жандармерії у Катеринославі. Що допитував мене. Хоче зі мною познайомитися... Впізнає...

— Треба швидше, швидше... Гм... До неділі все... Гм... Перепустка завтра мусить бути... Гм... Щоб була... І коли б дощ... Ані хмарки, отаке... Все одно, зволікати не можна... А без дощу... Гм... Щоб дощ... отаке... Так у найближчі дні. Як треба буде вбити вартового, не вагатися. Отак!

На суворому обличчі худорлявої людини не було видно жадного почуття. Справа ясна — треба буде вбити вартового, значить, треба. Які можуть бути вагання!

А рука нервово смикала бороду...

4

З вечора було душно. Над землею кожухом висіло душне повітря. Нічого не робиш, а мокрий. Важко дихати. Хмари пороху, підняті міським рухом, не розходяться, не сідають. Змішується порох із потом. Гидко... Обітреш обличчя хустинкою, і вона чорна. Коли б вітру! Хай би зрушив повітря, поніс порох. Коли б дощу, коли б дощу!

* Дивись книгу першу „На - гора́“

Мляве було місто, не вабили мізерні сквери.

Душно, порох...

У таку годину найкраще у в'язниці. Вона осторонь — менше пороху в повітрі. Вона вогка — не так душно. І в'язниця має позитивне.

Душне повітря висіло над містом. З хмарами пороху. Коли б дощу!

— Коли б дощу! — думав товариш Володимир. — Отаке...

— Коли б дощу! — думала сестра Горохова.

Шукала очима, що нагадують сарну, хмар. Вечоріє, а хмар не видно. Чи тому й не видно, що вечоріє? Була субота...

Далеко - далеко прошелестів несміливо вітер. Зашумів вітами дерев, нахилив очерет. Сонно загойдався він, щось шепочучи.

Тиша...

Другий подих... Міцніший. Віти дерєв схилилися нижче, ніби переказуючи одне одному якусь таємну новину.

А вітер шугнув у степ і понісся безмежними просторами. На них зростала сила, прибувала вона від безкрайности.

Перший подих — гінець. І приніс звістку, що вільного вітру ніщо спинити не може. Без перешкод гуляти можна. Хто сміє, хто зможе перешкодити!

Рвучно понісся.

Швидше і швидше.

Все ожило. Досі нерухоме, стомлене, мертве, сповнилося звуків дикої мелодії.

Зідхання. Стогін. Плач. Буйний свист. Голоси в шаленому танку неслися, переганяючи один одного.

Гнулося дерево до дерева, чимсь стурбоване.

До землі схилялися лози, встаючи, щоб знову схилитися. Змагалися з вітром гнучкістю — як не лютий, не зломиш...

Верби міцніший опір становили, але що далі, то дужче гнув їх вітер. Боязко випливала думка:

— А як не витримаємо?

І лише велетні - дуби, непорушні у моці своїй, зневажливо струнко стояли, лише дивувалися рухами вітів нападам вітру — невже він гадає їм щось заподіяти? Схилити? Дуби не гнуться. Зломити? Хай спробує... Смішно...

І коли вітер настирливо продовжував наскоки, сердито загойдалися віти — цей нахаба дошкуляє дрібницями. Докучає лише — однаково нічого не зробить...

Нещодавно хмари закрили місяця. Тепер вони ліниво ворухнулися. Хотіли знову заспокоїтися, але вітер мов пастух череду зайняв їх — і погнав. Все швидше та швидше. Деякі не хотіли рухатися. Що? Змагатися? Роздер їх на шматки, з'єднав знову, а котрі розвіяв, і розтанули вони.

Місяць, що досі стояв на місці, раптом понісся проти хмар. Жовтим колом оточивши себе, біг у простори. Куди?

Замість спокійних невеличких хмарок виповзали великі, сердиті, чорні. Ось одна проковтнула місяця. Змагається він, щоби видертися. Не схоче хмара, не випустить із чорного черева. Але вислизнув таки. Радо засяяв. Але тут друга насувається, ще страшніша, ще чорніша. І кінця не видно. Назавжди ковтне!

Вся природа, лагідна в тиші, почала сердитися.

Може на вітер як мати на сина?

Не дає спати старій. Все дужче пустує.

Обізвалася тоді мати громом. Стримано спочатку. Може вгамується вітер... Але він неслухняний. Кидається по всіх усюдах. Гне лози, загрожує вербам, непокоїть дубів, зводить гори на морі, заражає його непокірливістю. Біжать гори на береги, щоб завоювати їх.

Пустун разбурхав усе.

Стогін, плач, буйний свист, дикий танок звуків, морська лють.

Тоді могутньо розлігся страшенний гуркіт. Вдарили хмари блискавкою.

То тут, то там краялося небо яскраво блискучими лініями все частіше, все дужче. Чорне сукно краялося і знову тулилось докупи.

А вітер скажено носився в просторах.

Бризнули хмари зі злости слізьми. Перші несміливо стримано впали. Може, вгамується вітер, зважить на сльози... Суха земля вдячно прийняла їх.

На мить вітер ущух.

Схаменувся? Де там!

Скажено кинувся далі. А, так?! Трохи вагання...

Страшенний удар грому був за сигнал, і злива кинулася на землю.

— Отак! Отак! — радісно повторював товариш Володимир.

Христилися селяни — важчий буде колос після дощу.

— Я так боюся дощу, — скаржилася сестра Варенцова. — Ви теж? Нервуєтеся...

— Ні, це я не знаю... — відповіла сестра Горохова.

— А я так боюся... Зачиняю віконниці й накриваюся з головою. А тут мені чергувати вночі... Що б я робила, якби ви не помінялися зі мною... А так — зараз же під подушку... Мене не вб'є дорогою?

Хворі неспокійно ворушилися. То до того, то до іншого підходила сестра Горохова. Шептала Столярову:

— Товаришу, зараз... Ви чуєте? Зараз... Як погашу світло, ідіть у ці двері до кімнати сестер. Не забудьте ковдру застелити, ніби лежите...

Тому дала пити, тому сказала щось лагідне...

— Спати, спати треба... Ось я світло загашу, щоб легше заснути. Закрийте очі чимсь, щоб не перешкоджала блискавка...

Удари грому й дощовий шум заглушали нерівні кроки. Скрипнули двері.

Одягти жіноче вбрання недовго. На голову косинка форменна. Лише носа й очі видно. Надворі дощ, у плащі сестра. Але що з ногами робити? Нічого не можна було зробити з ногами... Визирали з-під плаща й сукні.

— Нате...

Рука радісно стиснула револьвера.

— Як треба буде стріляти — стріляти... Краще, звичайно, без шуму.

Нервовим рухом одсунула запобіжника і в своєму маленькому бравнінґу.

— Кто йдьот! А, сєстріци... У дождь...

Невільно вартовому говорити. Нема як висловити співчуття. Поправив коміра і зіщулився під грибом.

— І кого там лиха година несе! У таку негоду...

Це я, дядю, не сердьтеся...

Ліхтар освітив сестричкине обличчя. Бігли ним патьоки води. А в очах таке прохання:

— Випусти, бо:

„Як треба буде вбити, то вбити“.

— Додому пильно треба, а тут така злива... Ось перепустка... Ой, дощ замочить!

— Та йдіть, ідіть уже. Мабуть, чекає... Молодого ні буря, ні злива не затримає... Е-ех...

Скреготав ключ.

— Сестро Варенцова, знайшли кальошу? А, ось і ви...

Сестра Варенцова рішуче наближалася.

— Сестру Варенцову я випустив увечері... Яка сестра Варенцова?

— Не впізнаєте? Дайте перепустку, Варочко!

Сестра наблизилася. Щось хотіла сказати, але... Але проковтнула слова й закашлялася.

Підозріло піднісся ліхтар.

— Що за...

Удар револьвером по голові. Упав, зойкнувши. Зойк змішався з громом. Ліхтар дзенькнув і згас.

Дві постаті шугнули за браму. На мить видерла їх блискавка із темряви.

Вартовий куняв під грибом і нічого не бачив.

Кінь нісся, сперечаючись із вітром. Трьом людям, що сиділи в фаетоні, цей шалений біг здавався не швидшим за черепаший.

— Здається, стріляють,— прошепотів хтось.

У темному завулкові передяглися.

Далі! Далі!

За годину вся поліція була на ногах.

Ні Рачина, ні його родини, ні сестри Горохової, ні Столярова не знайшли.

Але безрукому ховатися важко.

Тому видав губернатор наказа — тимчасово припинити продаж протезів. А кому треба руки чи ноги, хай звернеться по його окремий дозвіл.

У Києві такого наказу не було...

5

З горища одної дачі зліз підстаркуватий чоловік. На вигляд дрібний крамар.

За три дні він був під Радзиволовим. Звідти з валкою прочан мандрував до чудотворного почаєвського образу.

Ночував у селі Башарівці.

Звідти певні люди провели житами дві верстви до чагарів. А серед чагарів три велетні-дуби. Сажнів сто між кожним. Між дубами і далі ген-ген сорокаті надкордонні стовпи...

Так урятувався Матвій Столяров, що перший на рудні слово

— Товариш

приніс.

Громовиця революції кінчалася. За обрієм відблиски. Згасають...

Буря не освіжила повітря. Душно... Так душно, що дихати, що жити не можна.

Бурі треба, бурі! Шквалу, урагану треба!

Товаришці Лієрман — маленькій дівчині, що очі в неї сарну нагадують, доручено було, товаришка Лієрман без вагань пішла, без сумнівів.

Важко було?

Важко!

Але можливо?

Можливо!

Товаришка Лієрман, маленька, тендітна — салдат когорти залізної. У маленької, тендітної дівчини — дух могутній.

А не вдалося б...

Хто не готовий умерти, той не заслуговує на перемогу.

ДАНИЛО МАМЧУР

КАМ'ЯНИЙ ВУГІЛЬ

Сонця південного
лязур гарячий...
Над кручами кедрів луна...
Тліють в залозах
віків розкаряччя —
Обуглені поклади надр.
Газів
(метану)
Підземної сили
Не чутно з-під груди сторіч...
Вляжисті
Золота чорного брили,
в мартенах горіть!
Йорзають шківи
над крепами рампи,
Стокадить проміння в горі!
Гаснуть в забоях
карбітові лямпи —
Повітря б,
повітря скоріш!

Газу гримучого,
Мертвого газу,
Зори, ой шахтарю, зори!
Вибухом штреку
(недогляду врази),
Щоб сотні життя не зарить!
Бремсбергів
вигнулись спини широкі,
Врубові машини гудуть.
Скрепер
Куски антрациту
(невроку)
Впихає в пащеку руду,
Прудять вагони
разки чорнозлоті,
Вугріє кагатів район.
Днів терменвокси,
марганцем пілотьте
Червоних долонь!
Нум
Перфораторів,
бури
буравте!
Карби по зарубці, кайло!
Фужить
Союзу Радянського кратер
Проблем соціяльних
плавке літепло.
Вугіль наш, вугіль! —
Багатства несчерпні...
Курися,
О, домни цебер!
Багнищ тужавіння
Злушпинили дерні —
І світ нагаїв
скрипотить шкереберть.

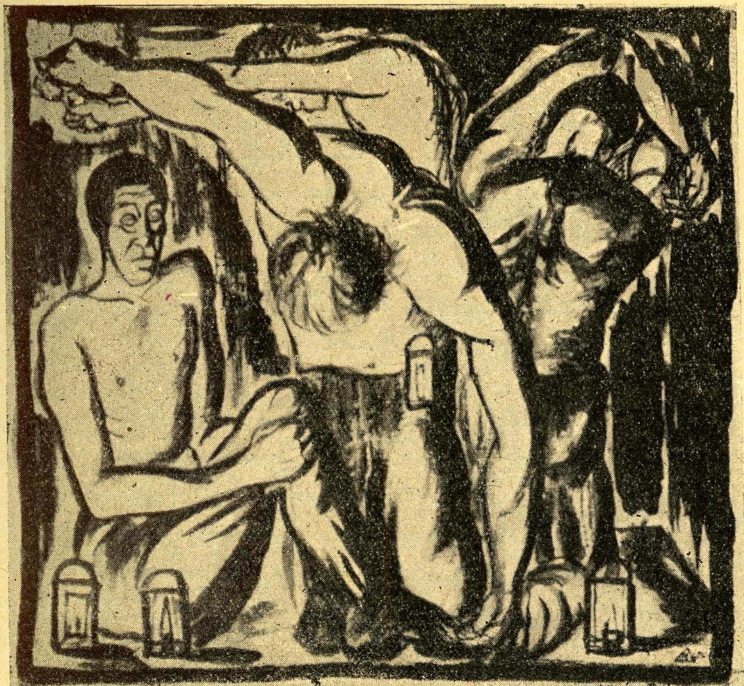
В час, коли сурми
заграють тривогу
І ворог запрудить кордон,—
Станемо в лави
і підемо в ногу! —
Твоєї ж енергії
(вірю)
Не вщухне
баский гудок.
В посвисті кулі
чи в кашлі гармати
Відчую присутність твою...
Вугіль наш чорний,
робітничий брате,
Ми вславим тебе і в бою!
Сонця південного
лязур гарячий...
Над повіками штолень луна,
Тліють в залозах
віків розкаряччя —
Обвуглені поклади надр.

М. БІРЮКОВ

ХОДОМ КОНЯ

Сонце, винувато посміхнувшись за спізнення, нарешті поглянуло й у замурзані шибки Бриґидиної кімнати. Та за хвилину знову поринуло у глизявий ватін туману. Веселий березень покищо плакав.

Микола Пантелеймонович Бриґида, або як його всі звали — Коша, нервово діягоналив кімнатою, досмоктуючи недопалка. ... „Грузные тучи медленно ползли над сонной рекой“... Чорт його зна! Ґорький — здається, що там такого? А от візьми: „Грузные тучи“... Хароший буде початок. Тільки от як його українською скомпонувати?.. „Важкі хмари повагом“... ні, ні... „над заснулою річкою“...

ЕМА ЛІХТВІЦ „ЗАМКНЕНІ В КОПАЛЬНІ“

Charkow 16. IV 1929.

Liebe Genossen!

Wir begrüßen den allukrainischen Verband der proletarischen Schriftsteller „W.U.S.P.P." und sein proletarisches Journal „Hart". Unsere freundliche Aufnahme durch Sie in der Hauptstadt der Ukraine hat in uns die tiefsten Gefühle proletarischer Solidarität berührt. Die ukrainischen Schriftsteller der „W.U.S.P.P." marschieren tapfer und zielbewußt den Weg kultureller Entwicklung. Wir als proletarisch = revolutionäre Schriftsteller Deutschlands sind daher ganz besonders stark von der Notwendigkeit des Zusammenschlusses mit Ihnen überzeugt. In den wenigen Tagen unseres Besuches sind die ersten Schritte getan worden: deutsche proletarisch = revolutionäre Schriftsteller werden durch ihre Bücher zu den ukrainischen Arbeitern und Bauern sprechen — den ukrainischen proletarischen Schriftstellern wird der Weg zum deutschen Proletariate geöffnet werden.

Hans Lorbeer

Kurt Kläber

Karl Grünberg.

— Тоже мені — писарі!.. Ніякої тобі гієни!..

Олімпіяда Петровна з серцем кидає подушки, вибираючи з ліжка книжки, недопалки, шкаралущу з помаранчів.

— Кого це ви, тьощинько, виголюєте? — зупинився Коша.

— Вас, гражданин зять, вас, дорогий! Свині тільки так живуть, звиняйте на простому слові! — пішла-поплила ґрюкнувши дверима.

...Головою б стукнула, чортова бабела... Всі асоціяції попереплутувала. „Повільно... повагом... повзли... посувалися“... Де ото в чорта поділася Майя?.. Коша йде до тещи. Теща сопить, одвертається — перетравлює образу. Згадати при ній про гоління, бритву — гострий меч у серце. Хоч усі знали, але Олімпіяда Петровна старанно заховувала, що в неї росте борода з вусами і вона щоранку корчує її шведською бритвою „шилет“.

— Мамо! Скажіть, чи подобається вам оця фраза: „грузькі хмари поступово рухалися над заснулою річкою“... Хі-хі... Мамо?..

— І чого б насмєшкі строїла над старою людиною? Сам шамашедшіє із своїми бомагами і тещу тулить туди!.. А ще інтелеґент!

Коша, ніяково посміхаючись, іде геть... „Тяжке хмариння“... Ні! А не краще б отак почати... „Собака сиділа і вила на місяць“... „Вила собака„... „Собака вила“... Треба піти до Хрустального — той, здається, гімназію скінчив. — Коша йде, стукає до сусіди.

— Та лізьте вже, кого там чорт приніс!

— Хі-хі... Здрастуйте, Матвію Карповичу!

— А-а-а... Письменникові землі української...

— Хі-хі... Сочінітель бєдний, ти лі ето, ти лі...

— До речі сідайте, слухайте, сьогодні скінчив! — Хрустальний розгорнув книжку бухгальтерського формату,— Гм... Так... Конструкція машини, яка повинна працювати без внутрішнього згорання, замінив це натиском холодного повітря, способом відповідної пружини та

поршня. Цей поршень направляється в таку циліндру. Товщина цього поршня і циліндри може бути дванадцять дюймів... ррозумієте?..

— Н-н-н... геніяльно, талановито, безумовно! Кхе, кхе... Матвію Карповичу, хі-хі, вибачте, тут послухайте одну фразку, ска...

— Ага!.. Так... довжина шість дюймів, а до цієї куцої та широкої циліндри до дна прикріплюється в чотири рази вужча циліндра і в чотири рази довша... Ррроз... От сволоч — втік!

— Майо, де ти? Мабуть, не дочекаєшся... — Коша. почав одягатися.

Секретар тижневика, Пилип Гаврилович Гуцик, заховавшись у глибокому кріслі, безапеляційно мимрив до репортера Гусарина:

— Да!.. Оповіданнячко, гм... переглянув... Да!.. Знаєте... еее... якось воно... ну... нехудожнє... еее...

— Примітивне! — єхидно підказав Гусарин.

— От-от примітивне! Ви правильно схопили мою думку! От візьміть хоч таке реченчя: „вогко пахне світанком“. Що це? По-вашому — світанок, це гарячий сніданок, або пиріжок з капустою?.. Не можна так, товаришу, не піде!

— Так-таки й не піде?

— Гм... Якби з місяць тому, може й пішло б... А зараз матеріялу — во! Такого автора завербував, що... там таланюга... Та ось і він.

— Бриґида?!

— Хі-хі... підкотився Коша,— дуже приємно почути своє ім'я з уст незнайомої людини. Здрастуйте, здрастуйте... Як ся маєте, Пилипе Гавриловичу?

— Хо, культурну революцію творимо! А ви, мабуть, щось новеньке принесли?

— Так, хі-хі, дрібничку... От лише не знаю... Все оповідання побудоване на п'єсі „Коли народ визволяється“... Чи буде зручно все оповідання так назвати?

— Подивимось!.. Ану... Умгу! „Собака вила на місяць“. Чудово, конкретно й незаперечно! Дуже, дуже вдало! — підкреслив Гуцик, скоса поглянувши на Гусарина. Той мовчав, заглибившись у комплект „Ізвєстій“.

— Хі-хі... А ви, Пилипе Гавриловичу, теж, звісно пописуєте?

— Гм, гм... Та я, знаєте, більше так, для себе... Там років через десять мо й почну видавати. Знаєте, хай вилежується, не хочу розпорошуватися...

— Шкода, шкода!..

Мені здається чомусь, що у вас є надзвичайно талановиті речі...

— Ну, що ви, Миколо Пантелеймоновичу, куди мені до вас? Ви ж...

— От сволочі! — не витримав Гусарин.

— Хто? Хто?

— Та... румунці. Мінзаксправ Миронеску відвідав Польщу, ну й розумієте?

— Та воно конешно!

— Так, так... Бувайте, бувайте... Хі-хі... Значить з оповіданнячком вирішено?

— І як вам не сором турбуватися про це?

Сутінні, заплутані коридори редакції. Метушня. Смердить тютюновим димом, цвіллю й ще якимись пахощами, властивими лише редакціям газет.

— Чудовий помаранч! Я надзвичайно люблю помаранчі. Де ви їх купуєте, Нікі? Я просто закохана...

— В мене?..

— Ги-ги-ги! От нахаба! Я закохана в цукерки „оріон“. Незвичайні цукерки!

— Пишіть — за мною кіло „оріону“.

— Завжди готова! Але шкода — у мене хворі нирки. Лікар сказав, що коли не додержуватимусь дієти й не лікуватимусь — заллюся сечою й помру. І буде від мене страшенний сморід! Ги-ги-ги!

— Ах, Талочко! Кель виражанс?.. Ви слухали в цьому сезоні „Винову кралю“?

— З вами охоче прослухаю! Ах, Ліза... „ночью и днем, только об ном"...

— Яка прикрість — сьогодні страшенно занятий! Невідкладне засідання. І я воленс - воленс... Знаєте, екс - офіціо...

— Знаю, знаю ваші засідання!.. Чергова партія в покераджe так?

— Але ж я, Талусю, не винний! Репортерське життя таке сіре, буденне... Огляди, розмови — тоска!

— Чому ж в такому разі не одружитися?

— Ну, зараз такий дріб'язковий вибір... З ким?

— А хоч би й зі мною? Ги - ги - ги...

— Паррдон! Репортер Шпачок ніколи не ставав у чергу!

— От нахаба! Що ви цим хочете сказати?

— Запитайте у своєї тіні — Бриґиди...

— Пхі — дійсно тінь!

Я не знаю як розв'язатися.

Гусарин звідкись випорснув розлютовано, захекано:

— Товаришко, всю редакцію за вами вибігав! Це чорт зна що!

— Прошу вас не говорити зі мною таким тоном!

— Ну от, почну ще з вами сперечатися!

— Мені менш за все цікаво з вами сперечатися!

— Цікаво чи не цікаво, а скажіть, де ви поділи статтю: „Дніпрельстан — перспективи будівництва"?

— Ги - ги! Я лікар? Я передала Марії Петровні. У неї й питайте!

— Так ви ж технічний секретар!

— В мене немає часу!

— Ауф відерзейн, Талусю! Тікаю! Тим більше — наближається ваша тінь.

— Дурниці! Одну хвилинку, Нікі. Скажіть, що таке Дніпрельстан?

— Біжу, біжу, біжу! Запитайте у Бриґиди! — побіг Шпачок, швиденько оминаючи Кошу.

— А, Коша! Де ж обіцяні вами цукерки? Що?

— Слово чести прийшов по гонорар! Хі-хі... Який у вас сьогодні прекрасний колір обличчя! Мушу вам сказати, що ви мій ідеал!

— Пхі! А дружина?

— Яка дружина?

— Мабуть, ота, що зупинилася коло бюра довідок...

Коша поглянув — Майя. Тут? Чого?

— Талусю, богине! Куди б його подітися? А то, хі-хі, якось незручно...

Репортерська, другий поверх, кімната сорок чотири, Розгублено блукає заплутаними редакційними коридорами Майя Денисовна Ковильова, по чоловіку — Бриґида. Ось тут, мабуть...

... Ти мені давній друг, Гусарине... Ти мене зрозумієш... Ти пам'ятаєш, Гусарине, пам'ятаєш як ти казав про свірістьолку Майю. Я ж була скрізь і всюди першою! Працювати, працювати й працювати — було мені єдиним гаслом! Але я, як і всі тоді на педкурсах захоплювалася поезією. Та я проклинаю той час, коли Микола вперше зачитав мені свого вірша! Я гадала знайти в ньому генія, а знайшла крохобора,ніщо... Майструє, іменно робить оповідання, крадучи й переробляючи сюжети, крадучи навіть окремі речення. Лазить по редакціях, підлабузнюється, лащиться, мов та Жучка, гонорарить... Я ж, скінчивши педкурси, на село через нього не поїхала... А зараз почуваю себе по той бік життя... Потім я дізналася, що й вірша він украв у якогось російського письменника. Огидно!.. Я вже дійшла до краю, Гусарине! А так хочеться жити, працювати хочу, Гусарине! Щодня, щохвилини окунатися в помийницю його душі... мізерної, дріб'язкової... Не сила... Допоможи, Гусарине!..

Заблищала жовто й знесилено електрика. Буфетниця ховає крам. Гусарин розвозить по брудній поверхні столу молочну калюжку... Роздумливо губить:

— Наладити б його треба, або самій наладитися... Ти Зіну пам'ятаєш?

— Лященківну? Де вона? Що з нею?

— Працює у Кришталівці завшколою. Приїхала на кілька день скупитися. У їх там восьмого березня ясла відкривають, чи що...

— Ой, Зінко, чорт! Яка ж я рада! Любий, Гусарине! Дай адресу, ти ж певне знаєш? Дай!

— Я, Майо, краще дам їй твою адресу. Так зручніше.

Коша полегшено зідхнув.

— Пішла! Талусю! Як у вас з роботою? Вже вільні?

— А коли я не вільна? До ваших послуг! „Согласна в от'езд".

— Хі-хі! Я зараз ладний кудинебудь безбач. До того противна мені моя дружина! Дурна, міщаниста, заялозена. Побудеш з вами — додому як у багно повертаєшся.

— Та в чім же річ — розлучіться!

— Я вже думав! Але ж знаєте, мені просто немає коли возитися, наймати покоївку... Так якось спокійніше...

— Ги-ги-ги! Ми зараз підемо до кафе? Я страшенно люблю вечеряти в кафе!

— Куди завгодно, моя богине!

Полуватка, блимнувши, вдарила в очі. Очі заплющилися, застрокатилася шахівниця, переплуталися фігури. Ніч, зупинившись у замурзаному вікні Бриґидиної кімнати, сліпуче придивляється до шахівниці. Виграє Коша. Майя лишилася при турі та одному пішакові. Через два ходи Коша оголосив останній шах. Почали нову партію.

— Ну й дурна ж ти, Майо! — зауважує Коша на Майїн хід. Хто ж так ходить? Мені просто сором — учу тебе цілий рік, тільки подумати — цілісінький рік б'юся і ти хоч би ха! Тут же лише сліпому не видно, що тобі треба ходити конем, коне-ем! — стучить Коша фігурою об стіл.

— Та я ж ніяк не звикну до ходу коня!

— Та тут звикати нема чого, балда! От дивися — кінь завжди ходить через два квадратики по діягоналі, робить ходом літеру „г“.

— Знаю, знаю! Та мене збивають з пантелику оті фігури, що кінь повинен через них перескочити...

— Ясна річ — може перестрибувати!

— У тім то й річ, що не звикну! Завжди здається мені, що так не можна. Знаю, що можна, але коли починаю грати... ну, сміливости не вистачає...

— Мірно такає годинник. Зрідка йому відповідає краплиною вмивальник.

... Ну добре — поїхати? А матір? І чого бариться ота Зіна?.. Ще ж сьогодні мусіла прийти... А поки-що — терпіння, терпіння... До останнього моменту... Ех, тоска!.. — Майя думає.

... Ні, краще коли б обидві повмирали... Так, через місяць одна за другою... Інакше бюджет не справиться... Ох, чорт... Одтарабанив — гуляй, малий... Обов'язково перетягти Талочку... Нові партьєри... Хоча краще продати квартиру... Або ні — завтра ж поговорити з Талочкою, перейти до неї... — Коша мріє.

Другого дня Коша повернувся розлютований. Не прийняти його оповідання? Га? Халтура, кажете? У-у-у! Летить картуз, летить пальто.

— Знайомтесь! Мій чоловік, Зіна — подруга.

— Лященко!

— Бриґида!

— Ну, Майо, мабуть, я піду!

— Та чого ж так скоро, Зіно?

— День пройшов, „а скільки діла“... Я ще забіжу — не турбуйся й чекай... До веселого побачення! На все!

— Хто це?

— Чув же — подруга!

— А по редакціях лазити — теж подруга?

— Мені видніше!

— Що?

— Мені видніше, кажу! Я завсіди вдома ночую! А ось цікаво, де ти транжириш ночами свої гонорари куці?.. А вдома — до сусід бігай, дайте до завтра!

— Транжириш!!? Ви мене, із своєю матір'ю ладні з начинням злопати! Дзуськи! А ти... ти...— Коша захлинається од злости, підходить до Майї, боляче щипає за перса.

— Ой!..

— Пссс... Ша! — сичить розлютовано Коша. Потім, голосно (щоб сусіди чули) додає,— Майо, детка, піди зроби чаюхи!

Майя, автоматично пересуваючи ноги, йде до кухні. Розпалює греца. Ставить чайника.

Непевне світло, пробиваючись крізь слюду, м'якою плямою тулиться до щоки, на якій тремтить важка, блискуча, мов глицеринова сльоза. Терпіння, Майо, терпіння! Тільки один день!

Коша зранку пішов до редакції. Треба сьогодні й назавжди вирішити з Майєю, з отією тюхтею — Олімпіядою Петровною... А доречі — договоритися з Талочкою... Але чому ж її так довго не видно? Зійшлися співробітники, засновигали коридорами. Година... Аж ось і Талочка, бліда, заплакана.

— Що з вами Талусю? Ви на себе не схожі!

Талочка кволо рухає рукою, мов смиче щось:

— Звільнили...

— Кхе-кхе... За що? — невиразним голосом питає Коша.

— Недбайливе ставлення до роботи... То все отой вандал — Гусарин! — раптом обурюється Талочка.— Мужик проклятий, хам! Я йому ще покажу!

— Кхе-хе...

До побачення Талусю!..

— Куди ж ви? Коша! А я збиралася поснідати з вами до кафе.

— „День настав, а скільки діла“ . . . Хі - хі . . . Я, Талусю, побіжу за гонораром . . . Я, хі - хі, швиденько повернуся . . . До побачення, моя багине . . . М - м - м . . .

Му - му ! Чорт глизявий ! Теж лізе, а за червінця труситься . . . Ага — Шпачок . . .

— Нікі, хороший мій, яка я нещасна !

— Знаю, знаю і дуже співчуваю, але, на жаль, допомогти нічим не можу. Гомо гоміні люпус ест ! А мене так само скорочують. Звідси мораль — коли в самого камінь на шиї, нерозумно рятувати втопленика ! Ву компрене ?

— Нікі, ви мерзотник !

— А ви, Талусю, дурненька ! Роздрібний продаж себе не виправдує! О ревуар ! . .

Повільно повзуть стрілки годинника. Сутеніє. Коша нервово діягоналить кімнатою. Хоч би карбованця вибігав. З Талочкою не вигоріло. Треба миритися з Майєю. Але Майя вбігла червона, весела й сама підійшла до Коші :

— Кошику, мацапурчику! Ти вже обідав ?

— Ні, а що ? — підозріло протягнув Коша.

— Я хочу заграти з тобою партію в шахи.

— Чого так приспічило ?

— Потім, потім, потім ! Заграємо — розповім !

Обід відбувся в нашорошеній мовчанці. По обіді сіли до шахівниці. Майя все позирала на годинника. Коша нервував, почав, не дивлячись, пересувати фігури, нарешті не витримав :

— Чого ти шукаєш у годинникові ?

— Одну хвилиночку ! Дивись ! — походила Майя,— шах ! Коша, уважно, тобі останній шах ! — і переможно додала,— конем !

— Що ж тут дивного? Чого ти радієш? Всеодно балдою помреш !

Майя пихнула, але стрималася :

— А тобі пошахувала конем ! Зрозуміла нарешті ! І через пішаків перестрибую ! І прошу без образ, громадянине Бриґидо ! Це вже вам не з дружиною !

 Коша дрібно - дрібно залупав повіками:

— Майо, ти?..— і не скінчив.

— Так, я, Майя Денисовна Ковильова. Копію виписа про розлуку можете одержати в районі! — відповіла Майя, одягаючись.

Коша якось згорбився, розгублено сів на стільця, взяв із шахівниці коня, покрутив між пальцями, поставив. Губа йому жалко тремтіла.

— А як же я, Майо?

Майя зупинилася із вдягненим в один рукав пальтом, підійшла:

— Ех ти, глизявка! Крохобор! Злякався? А що ти думав раніше, вчора, щодня? Що ти думав, зробивши із мене покоївку, гірше покоївки? Е... що там говорити!..

— Куди ж ти, Майо?

— Зараз на потяг, а там на село — працювати! Це теж... мій тобі останній шах... і теж — ходом коня... через пішака!..

— Майо!..

Але всю ширину дверей затулила „важка хмара“ дебелої постаті Олімпіяди Петровни:

— От маєте, громадянине, колишний зятьочок! — піднесла вона до Кошиного носа папірця, — за кватиру з вас належить... сто двадцять сім карбованців одинадцять копійок... Правління сказало, що коли за тиждень не виплатите — через міліцію в момент викотять!..

ОСКАР КАНЕЛЬ

ЧЕРВОНІ САЛДАТИ

З сучасної німецької поезії

Хай наша святиться війна.
І зброя в нас благословенна.
Кулі у нас справедливі.
На барикади,
Червоні салдати!

Блищать шоломи наймані у білих.
Усі кордони банди загатили.
Життя чи смерть — усі назустріч,
На барикади,
Червоні салдати!

Товариші в тюрмі лежать, закуті.
Найкращу кров убивця точить лютий.
Ми месники. Ми спадкоємці.
На барикади,
Червоні салдати!

І голову візьміть. І серце. Впийтесь крови.
До нас ідіть, всі мудрі й до офір готові.
Боротимемось. Чи сконаєм.
На барикади,
Червоні салдати!

Жінки до нас: Брати, до зброї!
Нас діти кличуть: Зброї! Зброї!
Ми власним тілом вкриємо свободу.
На барикади,
Червоні салдати!

З німецької — І. К.

ЕРІК МЮЗАМ

БЕРЕЗЕНЬ

Нічний сніг вулицю фарбує у блакить.
Здіймається ліс чорно при дорозі,
Галуззя голе простяга в погрозі —
Мов зброя з форту зворожнілого стремить.

Хто снігу тут вогкого нагромадив?
Хто в небо стільки сірого убгав,
Заблудлу ногу налякав і зрадив —
Аж в остраху тепер сторожко сновиґа?

То березень. Грозить і давить владно.
То всесвіту вагітність неминуча.
То розколов весняний випар чадний
Зимову тугу, смертну та рипучу.

З німецької — І. К.

ГЕРМАН КЕСЕР

ОПОВІДАННЯ МАНДРІВНИКА*

Нехай горить синя нічна лямпа! Лежіть! Ви не можете мені більш помогти! Мені треба лише отямитися. Пара дряпинок не будуть довго кривавити. Я дещо розуміюся на цім.

Я сам старий медик. Власне я кілька років, як кинув цю свою професію.

Я простягаюсь. Мені вже знову краще. Не спускайте феранки. З кожним промінням світла, що пробігає мимо, мені стає краще! Тоді я знаю, що це прокляте місто віддалюється щоразу більше. Це місто! Знаю я його добре! Скрізь я б насмілився затриматися, але тільки не в цьому сірому, прикордонному місті! І раптом — п'ять годин! Повних п'ять годин! І тільки через смішне горіння букси в колесі вагону безпосереднього сполучення!

* Вміщуючи новелю Германа Кесера, що автор надіслав її для нашого журналу, Редакція подає нижче нотатку німецького пролетарського письменника Ф. Вайскопфа — про Г. Кесера, також подану до Гарту.

Герман Кесер належить до найпомітніших постатей з - поміж німецьких прозаїків. Якщо говорити про передвоєнний експресіонізм, то ім'я Кесера треба назвати в першу чергу. Він стояв у перших лавах, коли йшло про те, щоб формально революціонізувати виснажену й до смерти загнану мову, переорати її, зворушити ґрунт так, щоб вона могла стати будівельним матеріялом для нової поезії. Кесер був лівим не лише формально, бо й політично він також належав до тих небагатьох письменників, що підчас війни не стали жертвами шовіністичного чаду. Живучи в Швайцарії, він уникнув долі Демеля, Керра та багатьох інших „військових поетів". В своїх новелях Кесер обробляв спочатку історичні теми, а потім і сучасні, цілком близькі до дійсности, на-

Чи я впав? Дійсно! трошки крови на лобі й на вусі, що появилась підчас нещасливого падіння. Але це був лише кінець. Вразливий ефект. Саме головне полягало в цілком інших хвилюваннях.

Коли ви справді бажаєте мене слухати, то я згоден краще розповісти з початку!

Це добре, так лежачи, розмовляти і знати, що ви на верхньому ліжку. Я говорю до деякої міри анонімно. Я не можу вас бачити, але все таки я не один. Ви слухаєте мене також анонімно. Ми не знайомимося один з одним. Кожний виступає анонімно.

Потяг все швидше відстукує такти руху. Ми переїхали кордон. Що швидше ми їдемо, то швидше я заспокоююся.

Моєю помилкою було, що не залишився на вокзалі! Мені не соромно признатись в цьому... Я боявся міста, де я не був дванадцять років. І я з протесту проти свого власного страху, покликав найближчий кращий автомобіль, на вокзальному майдані, і сів до нього.

Сонне місто, що не посунулось наперед ані на крок! Мій автомобіль між п'ятою та шостою годинами ясного часу після полудня — однісінький екіпаж! Вулиці, майдани, садки, сквери, дерева — все ніби закам'яніло. Будинки та церкви, криниці та мости, наче надгробне

приклад, у „Людині з вулиці" („Strassenmann") відбив він німецьку інфляцію, — мовою стільки пластичною і виразною, яку ледве чи зустрінемо в кого іншого з сучасних німецьких прозаїків. До Радянського Союзу Кесер завжди виявляв жваву зацікавленість і великі симпатії. Революційна німецька інтеліґенція до цього часу завжди могла розраховувати на його підтримку.

Щоправда — Кесер далекий від того, щоб його можна було назвати пролетарським революційним письменником. Одначе він належить до тих громадсько-радикальних письменників, що намагаються пізнати дійсний стан світу й суспільства, і змальовують їх у своїх творах без прикрас і викривлень, свідомі того, що їхня кляса і її порядок вичерпали себе остаточно.

Найвидатніші твори Кесера: „Лукаш Ляндкофлер" (Lukas Landkofler), „Людина з вулиці" (Strassenmann), „Від хаоса до форми" (Vom Chaos zur Gestaltung), „Музика в пансіоні" (Musik in der Pension).

Ф. ВАЙСКОПФ

каміння. На вулицях рідкі, наче загублені люди, крамниці, безбарвні й нерухомі, як лід. А над цим усім задушливе, сіре, важке небо, що гнітюче впливає на кров і нерви.

Мені треба було б повернутися назад у перші ж півгодини. Бо наче великий тягар важко ліг мені на душу. Я натомість звелів відвезти мене геть далеко на вільне повітря, вздовж великого берега річки.

Але й тут також ніякої прохолоди й ніякого руху. Річка стояла тиха, тиха і зовсім нерухомо. Мене кортіло вискочити з автомобіля й встромити руку в воду. Але я цього не зробив, бо побоявся звернути на себе увагу. Всі люди спинялися і дивилися мені вслід. Всі затримували кроки, і настирливо знизу заглядали мені в обличчя. Кожний з них — погрозливий знак запитання. Навіть діти лупили на мене очі. Одна маленька дівчина кинула навіть камінчиком в автомобіль. Він злегка зачепив мене за висок.

З мене було досить! Я звелів шоферу повернути назад і спитав про ресторан. Шофер назвав італійську гучну назву, що була мені невідома, і швидко полетів назад до міста. Я закрив очі, щоб більш нічого не бачити.

Коли я розплющив їх, то був уже перед приміщенням, де я в свій час бував тисячі разів із своїм померлим другом та його дружиною! Його тільки було перебудовано та змінено назву. Я зайшов туди з упертости.

Це було те саме старе приміщення — кругла заля без нішів, тільки інакше пофарбована. Здавалось, що все місто зібралося в цій залі. Майже всі столики зайняті. Але наш постійний давній стіл був вільний! Це справді був той самий стіл, тільки, що тепер він був одшліфований та вкритий червоним лаком. Я зціпив зуби й сів біля нього.

Навкруги мовчанка. Добру годину я їв без перерви виключно італійські страви, що в протилежність давнішнім часам були своєрідно серві́ровані. Безперестанно пив темночервоне шипляче вино.

Так от тепер цим я починаю про саме головне! Це був той самий стіл, що за ним я 1915 року своєму приятелеві аптекареві мусів був обіцяти чесним словом — „спасти йому життя“. Він називав це спасінням життя. Я був у той час всього лише лікарем на практиці, мізерним інтерном, як і багато інших, і мене було призначено до дрібнобуржуазного купецького будинку відпочинку в Вальдфорштадті. Щоб набути знання доктора, я не мав грошей.

Мені було понад сорок, йому було щось з тридцять.

Він хотів мати атестат, певний атестат — проти війни, як він його називав. У той час із чужоземного прикордонного міста також викликали чоловіків його віку й вони повинні були вступити до війська.

То правда, що він трохи не здужав. Вже кілька років у нього були хворі серце та легені. Це походило з його власної вини. Але я звичайно твердо вирішив, не зважаючи ні на що допомогти йому, хоч би з любови до його дружини, хоч вона ніколи зі мною про це не говорила. Та й взагалі вона зі мною говорила мало...

Але ж я твердо намірився триматися правди і не перебільшувати. Я поставив собі це за обов'язок. Навкруги говорилося, що ми спільно попрацювали біля одного великого хемічного винаходу.

Я вже казав вам, що то була його власна вина, що він не дбав про своє здоров'я. Він був зовсім недбайливий чоловік. Це був усіма сторонами марнотрат і безоглядна людина. Я завжди був ощадливий і такий ще є й тепер. Він же цілі ночі пиячив та грав на роялі й вимагав од своєї дружини, якщо вона була при цьому, з захопленням дивитися йому в очі. Він ні разу не захоплювався своєю професією. Це він мені сам казав. До цього часу він зробився всього лише аптекарем, тому що провалився на іспитах у сьомій клясі гімназії. Потім, пізніше, підманом він добув звання доктора ботаніки.

Чи була ж це статечна, поважна людина? Звісно, ні! Він зовсім не був серйозний винахідник, всупереч надхненному вигляду його кучерів, вогненному зору, та його величному іменню — Де-ля-Рен! Він був скоріше безпутник! Иого жарти мали непристойний характер. Він, як дитина, радів, коли в аптеці дами в певних випадках боязко проходили крізь двері, обережно виждавши поки не зникнуть останні покупці і потім, соромливо загикуючись, зверталиcь до нього з проханням. Иому було задоволення заставити тремтіти й страждати цих бідних молодих дам та мучити їх запитаннями. Така огидна, нечесна риса! І завжди вино! Вічно вино!

Не я, він сам був найбільший свій супротивник. Мій атестат ніякісінької користи не приніс. Я старанно зробив всебічний медичний огляд його і дав позитивні висновки. Його все ж таки забрали до війська. Він мусів був виїхати. Звісно врочисті проводи на цілий день з шампанським та промовами!

Мабуть, потім, на місці, на посаді з „трагічного лиха“ він також гуляв і це, а не щось інше було причиною того, що він уже четвертого дня впав бездиханим трупом на дворі касарні в Штутгарті.

Що ж я міг тут поробити? Не можна ж глянути в серце другої людини.

Всі ці спогади постали мені в голові. Але вони ні на одну годину не попсували мені апетиту. Я пив і їв так, як ніколи в своєму житті. Рахунок був такий великий, що я примушений був дати для розплати білет на 500 германських марок. Господар, непоквапна людина, з випученими недовіркуватими очима, підійшов до столу й попросив мене показати своє посвідчення.

— Це фалшиві закордонні гроші в обігу.

Я протягнув йому свій паспорт.

Він сказав:

— Для мене краще було б — персона з міста.

Я встав і, не говорячи ні слова, підійшов до телефонної будки. Він здивувався, що я знаю, де телефон-

ДО СТАТТІ
Є. ХОЛОСТЕНКА

ВИСТАВКА
НІМЕЦЬКОЇ ГРАФІКИ

HOHL-
BAUM
DER
WILDE
CHRI-
STIAN

DER
WILDE
CHRISTIAN

ROMAN VON
ROBERT
HOHLBAUM

ДО СТАТТІ
Є. ХОЛОСТЕНКА

ВИСТАВКА
НІМЕЦЬКОЇ ГРАФІКИ

на будка й став перед дверима. Я пригадав собі номер телефона лікаря міської лікарні для божевільних, що з ним я підтримував знайомство по професії. На „Гал-ло“ — я називаю своє ім'я повним титулом. Сумний голос служниці відповів: „Це пансіон Де-ля-Рен“... Я повісив трубку.

Перед телефонною будкою чекали господар і кельнер. Я крикнув їм:

— Нікого не можу найти!

Вони покликали поліцая в формі. Він списав майже всього мого паспорта, визнавши його за цілком правильний. Нарешті взяли мої гроші. Під градом поглядів сотні людей виходжу. І це дає мені певність, що Ерна, жінка мого приятеля, тимчасом узнала, що я тут.

Куди тепер? Ще три години треба перебути! Та ще й до цього важка, як падаюче каміння, літня спека, гарячий брук вулиць!

В пів на десяту ще не ніч. Що робити? Я стомлений і п'яний. Брук присмоктує мої ноги. Я ледве міг підіймати ноги, щоб робити зовсім маленькі кроки.

Тільки щойно минуло вісім годин. Стрілки годинника наче стоять міцно приґвинчені. Я пройшов три квартали. На це я витратив силу часу, а на всіх годинниках ще тільки вісім.

Блукаючі люди знов витріщають на мене очі. Я обороняюся — суворо дивлюсь на всіх людей, лякаючи їх. Це впливає. Вони, злякавшись, проходять геть.

Але куди? В готель? Неможливо! Насамперед у готелі про мене буде питати Ерна! Чи ж дійсно вона буде ганяти за мною, тільки тому, що я один раз був у цьому місті? Раніш вона не мала такої вдачі. Та вона ж ніколи й не боронила своїх прав. Розпочала б вона лише процес проти мене!

О! Такий процес показав би всьому світові, що я нарешті прибув сюди з-за власного винаходу свого славнозвісного препарату і що думка про участь у цій справі її коханого Бено остаточно звелась би нанівець.

Пригадуєш собі, скільки сили віддають люди за, так звану, ідею!

Ми так часто говорили про наш винахід, що ніхто не зміг би сказати, хто з нас обох заклав перші міцні правильні підвалини. Я хочу придумати ще ліки для зміцнення нервів, що разом із тим повинні також мати і велику загальновживану високу споживчість.

Мені припала до голови думка про маленьку бісквітну форму тоді, як після смерти Бено пройшов уже довгий час. Саме це пакування, в формі бісквітів, спричинилось потім до великого успіху. Таку ідею міг мати кожний шахрай.

Я б охоче добровільно підтримав Ерну. Але поведінка її стала цьому на перешкоді. Чи міг я їй запропонувати грошей? Вона могла в цьому лише побачити доказ визнання вини.

Бено був нечесний. Час і лябораторія, власне кажучи, належала власникові аптеки, а не йому — провізорові. Я ж працював лише в свої вільні години. Папір для обрахунків був мій власний. Я не обманював свого службового начальника щодо свого утримання.

Ви, мабуть, тільки не повірите, але Бено ніколи не надривався над нашим великим винаходом! Чоловік він такий: і нашим, і вашим! Чоловік, що його життєвою мрією було побудувати в їдальні на горищі пожадливого, пишного замку — холодника, щоб охолоджувати шампанське цілими діжками! Експериментатор - дослідник, що з примхи припинив наукову працю та цілими тижнями готує парфюмерію!

Парфюмерія! Звісно, щось для дам! Ерна цим особливо захоплювалась.

Він потім, коли на це вважати, міг тільки спритно мене турбувати! Наприклад! Перед самим покликанням до військової служби, він несподівано відмовляється розказати мені про останні результати дослідів у лябораторії. Захищаючи рукою свою чорну нотаткову книжку, він коварно всміхається й говорить: „Терпіння, мій

любий!?“ Я мав підозріння, що він лукаво вже розпочав навласноруч переговори з якимнебудь акційним товариством.

Само собою зрозуміло, що його дружина всього цього ніколи не бачила в справжньому світі. Насамперед, вона не догадувалася, що тільки з пошани до неї, я дозволяв собі так довго підтримувати товариські відносини з цим недбайливим і неохайним чоловіком, доки це остаточно не припинилось само собою.

Я цього не бажав. Коли я говорю це, то не відступаю від правди ні на крок. Коли б було інакше, я у вісім годин не думав би, чи з'явитися мені добровільно їй перед очима, щоб одверто розмовляти з нею так, як я ніколи ще з нею не говорив!

Я не міг. На мені не було ні одної сухої нитки. Я навіть загубив свідомість того, хто я є.

Як я забрів до кіна на маленькій боковій вулиці, я цього ніяк не можу пригадати. Мабуть, якийнебудь продавець квитків затягнув мене туди.

Я з своїм обличчям хотів бути у темряві. І сподівався на прохолодне приміщення. У задній частині залі я вмостився в ложі. Я почував себе дуже стомленим. Театр був майже зовсім порожній. Було тільки ще задушніш, ніж на вулиці.

Над моєю головою одноманітно, як барабан, затарохкотів апарат. Музики ніякої. Казали, що піяніст хворий.

Я сидів укритий потом у темному гарячому тумані. Геть далеко від мене миготіли незроуміли картини на ясному тлі. Мене зразу охопив новий страх: касирка! Голос із касової перегородки! Хіба він не подібний до голосу Ерни!? Хіба касирка не була така маленька, як Ерна!?

Я скам'янів. Знов прийшов до себе. Оглянувся. Ззаду мене немає нікого. Але заля глядачів повна схвильованим людом. Оглушливо, як сто барабанів, туркотить апарат...

Маленьке світлове кружальце на темнім екрані раптом збільшується і з нього, відкривши уста й голосно

 сміючись, іде постать Ерни. Поруч з нею постать Бено. Вони глузують з мене. Ерна вперше носить нову коротку зачіску. Бено загубив маленькі вуса. Моя широка розкішна борода геть. Обидва прекрасні. А я став ще огиднішим, ніж був колись.— Кумедна стрижена малпа,— і Бено знав це наперед...

Картина зникає, переходить у проміннястий виноградник над річкою. Осінні дерева ясні, жовтяві. М'яке, ясне сонце. Ерна білява. Я з Ерною чекаю на Бено. Хочу Ерні сказати, що повинна ставитися до мене, як до приятеля. Вона надзвичайно хороша. Я не можу говорити. Вона закинула ногу на ногу. Над чорною панчохою бликає на нозі смужка голого тіла. Ця картина дразливо впливає на мене й б'є в серце. Я ледве втримуюсь на стільці. Її гола рука пече мені в очі. Тремтячи, потай, крадькома, я торкаюсь до неї простягненим пальцем. Вона не звертає на це уваги. Вона чекає на Бено. Я хочу поцілувати її лікоть. Я скаженію. Вона миттю ловить мій погляд. Підтягає ближче до себе руку, тремтить. Кидає на мене холодний погляд, як на чоловіка, що не вартий уваги. Зстрибує й біжить геть, покинувши мене самотнього...

Я з Бено. Він випивши. Він величний чванливо стукає об свою чорну нотаткову книжку, не даючи її мені, водить мене з кабака в кабак. Я крадькома беру у нього з кишені зшиток, пишу вдома до самого досвітку, а ранком, коли він лежав ще в постелі, зайшовши до нього в приміщення, я сунув нотаткову книжку назад у кишеню.

Бено мертвий. В залі довгими рядами стоїть багато ліжок. Божевільні жінки корчаться на подушках, неспокійно крутяться під укривалами. Завмерла Ерна лежить закутана хустками і, вирячивші очі дивиться на мене. Відкрила рота. Кричить: „Душогуб! шахрай"!.. Я хитаюсь. Психіятр посміхається. Вона швидко вичуняла б...

Але „душогуб! шахрай!" скаче в летючих величезних буквах поперек екрана. Летить крізь театр над рядами

стільців і просто на мене. Рої летючих слів злітаються до мене, тріпочуть і осипаються дощем, геть заволікаючи мене. З паркету, йдучи перевертом, виникають людські постаті. Їм здається, що я з ними граюся. Це був би суд. Мені сперло дух. Мені здушило горло. Я падаю і падаю...

Прокинувся я лежучи на покійному ліжкові міської станції порятунку. Перший зір мій упав на годинник. Одинадцята!

Годину тому мене привезли сюди непритомного, начебто після сонячного удару. Питають про моє приміщення

Я говорю:

— Спальний вагон в 11 годині 45 хвилин!

Скоро я відти пішов.

Але перед цим я викликав ще раз, але тепер уже свідомо, номер пансіона Де-ля-Рен. Назвавши голосно своє імення, спитав:

— Це дружина доктора Де-ля-Рен?

Похмурий голос служниці відповів:

— Дружина доктора Де-ля-Рен вже померла! Сьогодні якраз минув рік!

Тепер ви знаєте все... У мене були корчі в мозку. Діягноза на сонячний удар не ствердилась. Яке мені діло до цього?

Потяг котиться. На моєму надгробнику не буде стояти ні „душогуб“, ні „шахрай“. Бено мертвий. Ерна мертва. Сіре місто далеко. А я? Я їду й живу! За десять годин я в своїй віллі. Мій автомобіль забирає мене на вокзалі. Діти чекають. Моя дружина, гарна, видатна дама тут. Я президент всесвітньої фірми. Скрізь процвітають хемічні фабрики. Мій шестидесятий день народження був святом для науки, торговлі та промисловости. Я недоторкальна особа. І коли ви ще раз спитаєте мене, що ж було насправді, то я дам вам лише дуже коротку відповідь:

— То було ніщо!

ГОЛУБИ МИРА

ЧАСТИНА ТРЕТЯ *

1

Тепер я починаю подорожувати. Увесь мій скарб — книжки та уніформа — залишився у Петера Коша, і разом з ним я ніби залишив йому всі турботи, що ними сповнене було перебування в Берліні. Збори, засідання, мітинґи, зустрічі з товаришами, перевтома, щоденні тривоги, гарячковий темп життя — все це там, на вулицях Берліну, в пролетарських льокалях, та ще в маленькій, тісній, освітлюваній газом комірчині Петера Коша, де з кожного кутка визирають страшні злидні. Я ще повернусь сюди на кілька день, — ще мушу зазнайомитись із тим, із чим не встиг зазнайомитись. А покищо — подорож!

Приємна і безтурботна подорож людини, що взяла з собою в дорогу тільки вуха та очі — найпортативніші і найдосконаліші в світі апарати.

Тихого сонячного вечора Anhalter Bahnhof **, попихкуючи білою парою, спокійно, навіть мелянхолійно виряжав потяги на Ляйпціґ. Громадяни допивали своє пиво та доїдали гарячі ковбаски з пересувного буфета, що весело проїздив безконечно довгим і врочисто тихим пероном.

У купе третьої кляси незабаром блиснула щедра електрика, і чистенькі, лялькові будиночки станцій хутко замелькали повз вікна вагонів.

Все таке пристойне, чисте і ніби всміхається. Я розгортаю ілюстрований тижневик „Lachendes Leben“. І справді в ньому все сміється. Стрижені по - запорізькому голови німців на міцних спортсменських в'язах одверто й весело споглядають „божий світ“ вогкими од задоволення очима. Білі, мов український рафінад, і міцні, як залізо, блискучі, всміхнені зуби жінок розсипалися радісними разками на крейдяному папері.

* Див. Гарт №№ 2, 3, 4, 5, 6, 7 — 8, 1929.

** Вокзал у Берліні.

— Які ми здорові! Які ми впевнені, дужі й свідомі своєї сили! Наші м'язи треновані й слухняні, як гнучка сталь. Наші рухи меткі і зручні в замахах. Наші легені не залишають бажати нічого кращого. Шлунки працюють нам, як найдисциплінованіші полкові кашовари бравого генерала. Хто сказав, що буржуазія розкладається? Ха-ха! Ви наївний, наївний чужинцю! І ви повірили? Ха-ха! Дивіться на нашу прекрасну голизну. Ви не знайдете на ній жадної плями. Дивіться на шкіру. Вона чиста і еластична, як фабрикат найкращого ґатунку. А наші нігті! Вони витончені й блискучі. Та хіба ви не бачите, що вони здатні рвати не згірше від леопардових пазурів? О, та снажна рука золотоволосої медхен, що впала вам у пожадливе око, то рука найпершої рекордсменки, рука прекрасної веслувальниці. Так, вона, звичайно, тямить правити й автомобілем. Подивіться на її стегна. Художня, різбярська робота, адже правда? А як вона чудово на них підскакує. І ви повірили були, що буржуазія разкладається? Кому? Отим жовтозубим, щербатим, з довгими шиями і невковерними жилавими руками? Тим, кого ви бачили в кварталах Ведінґу та в тих задушливих тісних льокалях? Ха-ха! Адже єдина їхня перевага це те, що вони завжди голодні. Решту переваг маємо ми! Тільки ми! О, ви не знаєте, які модерні, надійні, перевірені на щедрій практиці способи захищати своє життя ми маємо! Ви не знаєте, наївний чужинцю.

Читайте „Lachendes Leben". Читайте! І нікому, чуєте? нікому не кажіть: „буржуазія розкладається". Бо з вас сміятимуться!

Так весело й самовпевнено гукали мені сторінки ілюстрованого журналу.

— Fertig! * — Лунав за вікнами короткий вигук начальника станції. І потяг летів далі, залишаючи позад себе лялькові будиночки.

* Готове!

— Так - так,— стверджували колеса. Тільки паротяг на гомінких вузлах потрясав повітря бадьорим і грізним, як невблаганне заперечення, басом. Але в вагоні їхала ділова публіка, і не було до кого сказати:

— Галло! Єдина їхня перевага — це те, що вони завжди голодні. А не здається вам, що цієї переваги уже досить для того, щоб проткнути вам пузо? Що? Ну, не сьогодні, то завтра.

Стабілізація, мов доспіле важке яблуко, що, висячи на гілці, перебувало під небезпекою впасти, а впавши, відчуло ґрунт і лежить задоволене та рум'яне. Переверни його, уважний досліднику! Ти побачиш другий — розм'якшений бік, бургувато - жовтий, як пролежень на шкірі мерця. Завзятий червак уже прогриз його до самої середини.

Це єдине, що залишалось подумати людині, що не мала можливости звернутись на адресу фабриканта ілюстрованих журналів хоч би з такими філософічними словами:

— З вас страшенно дотепний соціялдемократ! Ви талановито служите своєму панові. Чи не одвідуєте ви часом ревю „Тисяча голих жінок", те саме ревю, що день - у - день виставляється в Берлінській „Komische Oper"? * Адже там, сповнившись еротичної млости, добрий буржуа совається в кріслі, набирається справжнього патріотизму і благодушно мугикає в потрійне підборіддя — „Deutschland, Deutschland über alles" **. Адже там, як ніде краще, показується „прекрасна голизна" і спортсменська вправність молодих фашисток! Не інакше, як цим ревю, живите ви свою фантазію і своє буйне надхнення. О, не турбуйтесь, я також одвідав „Тисячу голих жінок", щоб не бути голослівним. І я скажу навіть більше! Соціялдемократичний поліцайпрезидент — це ж справжній державний розум! Як дотепно він придумав: у день великого релігійного свята, коли республіканці каються в своїх

* Згадувана раніше „Комічна опера".
** Німеччина, Німеччина над усім.

гріхах і прощають один одного, усі театри Берліну мусять показати благочестиво-патріотичні вистави! Це ж геніяльно. „Komische Oper“, наприклад, у той день замість „Тисячі голих жінок“ виставила цілком благочестиву п'єсу „Віра і вітчизна“ („Glaube und Heimat“)... А „кафе-танці“! Жадна женщина не мала права уже з одинадцятої години вечора напередодні свята не лише „заробляти на хліб“, а навіть просто танцювати фокстрота. Така витриманість! Така суворість звичаїв! Один помах шуцманової палиці — і всі бажання слухняних республіканців заснули в жилах, як вітерець на межі. Не вірте, пане соціял-демократе, нікому, хто скаже вам: „буржуазія розкладається“. Не вірте нікому, хто скаже: „її роз'їдають соціяльні протиріччя, як іржа роз'їдає залізо, навіть швидше! Як червак точить доспіле яблуко“. Не вірте, бо вас засміють, і господар вижене вас із двору, як поганого, зрадливого собаку! Кажіть: вона здорова і рум'яна. Вона сповнена творчого напруження. Вона відроджує Німеччину. І заспівайте: „Deutschland, Deutshland über alles“.

Отак міркуючи, я й не зчувся, як проймaнув Вюртемберг і потяг підійшов до Ляйпціґу. Таким чином, я перепустив єдину, можна сказати, нагоду поміркувати про Мартина Лютера, що чотириста років тому розліплював був свої проклямації на Вюртемберзькій церкві. А перепустивши цю нагоду, незручно було б повертатися до Лютера, тим більше, що вичерпливу згадку про нього уже подав у своїх „Нотатках мандрівника“ український письменник О. Досвітній.

Мені майже нічого не залишається після нього писати про Ляйпціґ. Єдине, що я можу зробити, це не погодитись із автором „Нотаток“, що назвав Ляйпціґ „легковажним джиґуном“. Де ця легковажність, коли, крім фашистських листівок, що ними обсипають людей на вулицях цього вченого й, безперечно, поважного міста, людині на кожному кроці загрожує ще й інша небезпека: бути зачепленим за ребро колосальним і зручним для

цього носом вільної громадянки Ляйпціґу, як легендарного Байду зачепив був свого часу цар турецький гаком.

Особливо гостро відчуваєте ви цю небезпеку увечері, в ресторані, де на маленькій естраді награють на гітарах та цитрах трагічно смішні баварці в коротеньких штанцях, і „весела мюнхеянка“, виконуючи ролю співачки й танцюристки, гепає перед вами чесними хліборобськими ногами, посміхаючись винувато й розпусно разом. Тоді, обернувшись ліворуч, ви побачите загрозливий ніс „женщини“, вона стежить вас, як голодний коршун. Її кухоль для пива порожній. Обернувшись праворуч, наткнетесь на два, три, п'ять носів. Страшна доля молодецького Байди негайно випливає в вашій уяві, і ви, як то кажуть фахівці, „даєте дряпу“. Тільки потім, як небезпека залишиться позаду, ви зідхнете з полегкістю:

— Ху. Нехай йому смуток з таким „веселим“ життям.

Щождо ляйпцізької друкарської промисловости, то вона справді не мала собі рівної в цілій Німеччині, аж доки в Берліні не постала велетенська друкарська фабрика Ульштайна. І хоч ми чесно одвідали ляйпцізькі друкарні, з великими труднощами діставши на це дозвіл дирекції, ми все ж таки з більшою охотою розповіли б про Ульштайна, цю казкову фабрику журналів та книг, хоч і друкарні Ляйпціґу переводять не менше дорогоцінного паперу.

Газета „Neue Leipziger Zeitung“, наприклад, вийшла в неділю 25 листопада на сорок дві сторінки европейського газетного формату. Одинадцять друкованих аркушів!

При такому розмірі можна бути спокійним, що кожний спекулянт, націонал-фашист, педант і просто „республіканець“ знайде в газеті все потрібне для себе, все, що цікавить його кишеню, серце й дружину.

Воістину, яка іронія: „свобода друку“! „Свобода“, що при ній масовий збірничок робітничих пісень — „Liederbuch“ — виходить з-під поли, убогою брошуркою на дванадцять сторінок мізерного розміру, друкований на

машинці! І одна буржуазна газета забирає на одне число мало не дванадцять **аркушів**, сорок дві газетні сторінки! Оце і є „свобода друку“. Хто скаже після цього, що з соціялдемократів не талановиті брехуни і ошуканці? В кожному разі, якби знайшовся такий дивак, то соціялдемократи мали б цілковите право навіки образитись...

А поза тим, і справді, Ляйпціґ нічим не дивує. Звичайно, можна згадати ще хутра, університет, що в ньому учились колись Клопшток та Лесінґ. Останній, щоправда, нічому не навчився був, аж доки не залишив університету і не пішов у науку до життя, жорстокого і сповненого непримиренної боротьби...

То були часи, коли прокидалося буржуазне самоусвідомлення і коли Ляйпціґ був першим у державі торговельним пунктом, „майже республіканської незалежности“, як каже Франц Мерінґ. Тоді в ньому навіть військових залог не мали права тримати...

Ці часи проминули, як юність. І тепер, за часів собачої старости буржуазії, на десятому році німецької „республіки“, в Ляйпціґу уже „республіканські салдати“ живуть в **королівських** касарнях, що їх прикрашують камінні літери:

„Касарні короля Альберта“...

Тоді, в часи Лесінґа, з Ляйпціґу був не тільки центр книжкової торгівлі, а й центр художньої літератури, цієї єдиної арени боротьби, в якій буржуазні кляси могли тоді змагатися за свою соціяльну емансипацію. А тепер... провінція гнилої буржуазної диктатури, що глушить вільне революційне слово убійче грубими і одверто загарбницькими „цайтунґами“...

А втім... Ляйпціґ — учене місто. І ви б не виконали „приємних обов'язків“ мандрівника, коли б не одвідали музеїв, принаймні, музею, що на майдані Авґуста.

Тут ви побачите справжніх голубів, непричетних до жадної політики. Милих птахів, що, сповнені кротости й довір'я до ляйпцізьких буржуа, зграями літають над

майданом Авґуста, клюють брот із рук дітей і потім сідають на пишну скульптурну групу перед музеєм — одпочити й залишити на ній численні білі цяточки, сліди голубиного життя... Богоподібні мужчини, з хвостами замість ніг, трублять у роги і стримують крилатих коней, роздираючи їм роти міцними вудилами, й жінки, з крутими стегнами та тугими горбиками грудей простягають над ними й до них свої принадні руки, обтяжені рибою, квітами, виноградною лозою і раками. Вгорі, на заломі колони, що підноситься над цілою групою, розважаються легковажні амури. І як пасує до всього цього буркотіння голубів! Зворушлива ідилія! Хвальна добрість благочестивого буржуа, що власною рукою годує птахів — живих символів миру та громадського спокою.

Тільки в фашистівських газетах не все спокійно. Там блискають шалені блискавиці і гримлять громи на адресу „бунтарів“, „ледарів“ і „зрадників батьківщини“ — рурських робітників...

В музеї ви побачите портрети роботи Франца фон - Ленбаха: король Альберт Саксонський, кайзер Вільгельм I сидячки, князь Бісмарк в цивільному, фельдмаршал граф Мольтке в мантелі, князь Бісмарк в кірасируніформі тощо. І, о диво! Картина Костянтина Мейніра — „Дівчинка шахтарка“. В каталозі ви прочитаєте, що то дочка художника. Крім того, ваше око вразить прекрасна картина Бекліна „Гімн весни“, жахливо зіпсована амурами, що літають у блакиті над головами трьох жінок.

І тоді можна їхати на Дрезден.

2

Дрезден — суцільний витвір мистецтва! Ельба. Славнозвісна Цвінґерова галерея. Мости Фрідриха Авґуста. Неймовірна колекція коштовностей в Замкові — (Grünes Gewälbe“). Колосальне зібрання скульптури — (Skulpturensammlung). Дрезден — місто неймовірної краси!

Як же не пробути в ньому хоч днів із вісім? Адже саму Мадонну Рафаеля, досягнення над досягненнями італійського образотворчого мистецтва XVI сторіччя, годиться споглядати кілька день...

Але мені зіпсував настрій перед самими дверима Цвінґер-галереї один молодий безробітний художник. Він і тихий, і лагідний був, але він був голодний і попрохав у мене на хліб.

— Як? Ви художник — і просите на хліб? Ви? Тут, під дверима знаменитої на цілий світ галереї?..

— Благаю вас, не кричіть так голосно. Поліцай може прогнати мене. Я малював там копію з однієї картини. Але не так то легко продати, знаєте... Я ще молодий художник.

Він посміхнувся. Як посміхнувся... Перекривив обличчя жалкою гримасою! Він був без картуза, в старенькому піджачку. Худе зеленкувате обличчя. Можна було повірити, що він голодний. За півмарки він дякував до жаху щиро.

І от ви підіймаєтесь по широких сходах цього будинку світової слави і насамперед проходите до окремої кімнати, що в ній зберігається Сикстинська Мадонна.

Кілька одвідувачів сидить тут на стільцях. Споглядають.

Мертва тиша.

Ви входите нечутно і нечутно сідаєте або стаєте десь, вибравши зручну позицію.

Перед вами — твір, що про нього ви звикли думати, як про щось недосяжне, незрозуміло прекрасне, як про щось таке, що коли ви побачите його, то захитаєтесь. Ви звикли так думати, уявляти, нарешті, говорити, ніколи не бачивши цього твору і, майже, не сподівавшись будь-коли побачити.

Але ось вона, Мадонна Рафаеля, перед вами. Ви дивитесь і... не хитаєтесь... не падаєте... Ви з жахом відчуваєте: „Що ж це? Я не розуміюсь на мистецтві? Чому я не падаю? Чому я спокійно, зовсім спокійно

 дивлюсь на цю картину і навіть жадного тремтіння в пальцях не відчуваю? Адже це... Сикстинська! Мадонна! Рафаеля!“

Ви непомітно озираєтесь. Як же інші одвідувачі?

Сидять. Стоять. Замислились.

Тоді ви також сідаєте і теж „замислюєтесь“.

Проходить півгодини.

Година.

Ви дивитесь на картину і вже не звертаєте уваги на відвідувачів. Ви звертаєте увагу тільки тоді, коли чуєте дзвоник і служник приходить сказати, що вже четверта година, галерея зачиняється.

Про що ж ви думали?

Про все.

Ви думали насамперед про те, що ця Мадонна і справді нічим не нагадує вам богородицю. Ви думали про те, що перед вами чудова, гармонійна, здорова жінка, що хлопчисько, що в неї на руках, також чудовий хлопчисько, рожевий наївняк, і мати його дуже його любить, хорошою здоровою любов'ю. Від кожної складки її одежі і навіть від ступнів її ніг віє на вас земне, упевнене щастя. Її хода струнка. Її форми сповнені життєвих сил. Вам стає радісно і приємно за цю жінку. Якщо ви — батько, то ви згадаєте свого хлопця і напевне згадаєте й дружину.

Далі ви почнете думати взагалі про життя. І в залежності від того, до якої кляси ви належите, яких політичних переконань тримаєтесь і кому та якій справі служите, так будете й думати...

Звичайно, у вас не знайдеться під рукою XIV тома Г. В. Плеханова. Ви тільки подумаєте про нього. Але, як тільки зможете, нарешті, взяти цей том у руки, ви одкриєте його на сто сороковій сторінці і прочитаєте про Сикстинську Мадонну.

Отже, я не буду писати, що ця картина, найкращий твір італійської школи XVI сторіччя, завершувала довгу боротьбу земного ідеалу з християнсько-манашеським.

Завершувала перемогою земного ідеалу. Я сам прочитав про це на сто сороковій сторінці...

Але в цьому її сила. В цьому „секрет“, чому вона аж ні краплі не вражає вас і чому ви можете довго - довго споглядати її і неодмінно прийдете ще й другого дня, й третього, аж поки не виїдете з Дрездену.

Крім того, ви, звичайно, обійдете всі безконечні залі галереї. Познайомитеся з прекрасними творами великих майстрів не лише італійської школи, а й флямандської, голяндської, німецької, нідерляндської... І погодитесь, нарешті, з т. О. Досвітнім, що в своїх „Нотатках“ справедливо писав про цю галерею: „Митці пензлю своїми картинами дають навіть змертвілому потяг до життя, до людських красот. Хочеться жити, забути всю нудоту, нещастя людства...“

І тільки здивуєтесь, чого дивується т. Досвітній, що: „Великі майстрі віддавали свої таланти до ніг тих вельможних, що могли піднести їх на п'єдестал велетнів, од ласки яких залежав їх добробут...“

Адже це нормально. Цілком нормально. Буття визначає свідомість. І хіба в нашу епоху не служать справі диктатури пролетаріяту багато таких митців, що роблять це лише тому, що пролетаріят єдиний може „піднести їх на п'єдестал велетнів“. Отже, можна не гніватись на Тіціяна, Кореджіо, Гюїдо Рені, Помпео Батоні, Дольчі, Бернарда Строцці, Антоніуса ван Дейка, Рубенса, Йорданса, Рембрандта, Альберта Дюрера, Гольбайна, Гранаха, Анжеліку Кауфман і інших, і інших за те, що вони служили панівним клясам... Нам по щирості здається, що обвинувачувати їх в ідеологічній невитриманості не можна без того, щоб не потрапити в полон ідеалістичного розуміння естетичного розвитку людства.

Словом, треба піти в дрезденську бібліотеку (Sächsische Landesbibliothek) і в тінях зелених лямпових дашків помріяти про світову літературу, почитати Ґете „Страждання молодого Вертера“ і знамениту Гайнівську „Подорож на Гарц“. Хемічна реакція з'єднання цих двох

 гостро протилежних літературних речовин — гіркої сльози і розбишацького реготу — дає надзвичайний ефект, засвічуючи в серці мандрівника вогник філософічної посмішки.

Щоб досягти його, треба, насамперед, перейти міст через Ельбу, від католицького кляштору до Нового міста. Не будемо говорити про надзвичайну красу цього моста Фрідриха Авґуста, збудованого за проєктом архітекта професора Крайса, бо міст уже також описав т. Досвітній. Залишається нам зупинитися перед пам'ятником одному з Фрідрихів Авґустів, королів саксонських, збудованим другим Фрідрихом Авґустом, королем саксонським. Пам'ятник стоїть на. базарному майдані Нового міста. На чотирикутньому постаменті з левиними головами на чотирьох кутах досить неуковерно підігнув передні ноги й зігнув коротку шию важкий золотий кінь, і золотий верхівець з непокритою головою, закутий у панцер, натягає однією рукою повіддя, а в другій тримає жезл. За пам'ятником починається безконечний сквер. Перед ним стоять високі шпилі, і на їхніх верхівках разюче горять золоті кола, а в них — орел Німеччини і герб міста — золотий дракон.

Ефектно, як і все в цьому згромадженні краси, в цьому вирізьбленому місті, Дрездені.

Бібліотека відчиняється десь о п'ятій. Ви ще маєте час. Ідіть у ворота чудового саду. Він — поруч. На воротях прочитаєте кілька десятків „Verboten". Але ж ви не збираєтесь робити жадної шкоди, і тому „Verboten" викликає у вас тільки посмішку.

Ельба, повногруда й каламутна, як жінка на картинах Рубенса або Йордаенса, широко пливе перед вами. Ви споглядаєте всю цю красу і нараз ловите себе на гарячому:

— Подорожую! Може, це сон — Ельба, галерея, замок, повний неймовірних коштовностей саксонських королів, дрезденська бібліотека і... радянська людина, що виїхала з країни молодого соціялізму і споглядає архіви

мертвої краси, одгороджені камінним муром од тих, хто будував цю красу і навіть той мур...

Читачу! Даруйте мені цю експансивність. Але я думав у ту хвилину про те, що буде час, коли людина, замість читати бліді й нецікаві нотатки мандрівників, як ось ці, що перед вами, вийде ранком надвір і махне... Куди? У всі світи! У всі центри минулої культури, якщо та культура людину цікавитиме. А покищо доводиться читати тільки нотатки та враження, ґатунок літератури, позначений скрайнім і найдосадливішим суб'єктивізмом...

А втім, треба погодитися з думкою Мерінґа: „Може, Дрезденська галерея була не меншим двигачем німецької культури, ніж палиця, що за її допомогою пруські Фрідріхи дресирували своїх салдатів".

І якщо ви пристанете на цю думку, то вже значною мірою обороните себе од суб'єктивізму мандрівників, що мріють на березі Ельби про різні речі, що їм сподобались.

Тимчасом у вікнах бібліотеки зазеленіли вогники.

Я увійшов і за одну хвилину одержав картку (Tages Lesesaalkarte, № 14701). З квитком я зайшов до залі, тихої і таємничо зосередженої, як і всі залі в бібліотеках цілого світу.

Ніде людина не здається такою прекрасною, як у залі бібліотеки! Ніде не звільняється вона такою мірою від тягару дріб'язкових турбот і життєвих неприємностей, як у всевладному царстві книг. Тут із тихим, урочистим шелестом розпинається перед нею завіса, що за нею нечутними кроками ходить людська думка по сторінках тисячоліть... І людині розходяться глибокі зморшки, чоло спокійнішає, із стиснутих губів злітає дрібна пристрасть, як шкаралуща розлузаної перед тим насінини. Людина міцніє духом, запалюється вогнем великої любови чи великої зненависти. Ви бачите, як обличчя їй то спалахує, то блідне, як очі то блискають упертою іскрою, то гаснуть.

 Людина мислить.

І якщо це навіть супротивник ваш, то ви побачите, на що він здатний у тому смертельному двобою, що в нього ви з ним вступили...

Але цікаво, крім того, довідатись, чи скоро можна дістати потрібні вам книги. Я сказав п'ять назов. За дві хвилини книжки лежали передо мною на столі. І коли настав час іти з бібліотеки, я залишив їх на столі. Читача просять не турбуватися і не витрачати часу. Книги здадуть сами службовці бібліотеки.

Таке ставлення до читача мені сподобалось.

Після цього я одвідав Skulpturensammlung, де побачив погруддя Ґете роботи Йозефа Германа, між погруддями Nicolaus I v. Russland і Alexandra Feodorowna Gemahlin Nicolaus I v. Russland. Дивно! Цьому великому поетові „щастить“ навіть мертвому... За життя і після смерти — між царів! Але, мабуть, легше йому було служить таємним радником Веймарського графства, ніж навіть мертвому стояти між таких двох осіб...

Skulpturensammlung! Можна заблудитись, як у глухому лісі, в цьому велетенському зібранні скульптури. Колосальні роботи Мікеланжело Буонароті та Андреа Верочіо. Мойсеї. Бахуси. Адоніси. Бартоломео Коллеоні верхи. Мельпомени з масками. Богині з такими стегнами, що на них можна будувати будинки...

І все це мертве. Мертве, як сама смерть. Тлін епох вкриває цей камінь і бронзу, мармур і гіпс. Велично і дивно. Але не хвилює. Мертве.

Разючий контраст — піти після цього в тяжкий і похмурий Schloss *, переповнений золотом і самоцвітами, що в шаленому танкові райдуг розбризкалися в довгій амфіладі низьких, облямованих люстрами королівських кімнат. Все горить. Золото — жовте, як свіжий мозок із кісток тих, що його збудували. Рубіни, як справжні краплі крови. Діяманти, мов „хрусталики“ з людських

* Замок.

очей, що повипадали з орбіт у страшній гонитві за ними на славу короля!

І чиїх, чиїх „хрусталиків“ тут немає!

Ось напис на пам'ятникові Авґустові другому:

„Авґуст другий з божої ласки король польський, великий князь литовський, руський, пруський, мазовецький, змудський, київський, волинський, подольський, ліфляндський, смоленський і чернігівський...“

Можна було жити. Досить пристойний „прожиточний мінімум“...

Дивно!

Дивно!

Дивно... що тільки в шостій частині світу панує пролетаріят, а поза тим — і досі панують над ним короновані й некороновані королі. Королі вугілля. Королі заліза. Королі нафти. Королі ґумових палиць...

Королі...

І над Дрезденом — дух королів. Хоч мертвих.

...І от я сиджу в ресторані. Молодий увічливий німець злегка вклоняється і також сідає до столу. Він читає газету. Його симпатичне обличчя раптом кривиться в посмішку.

— Ви бачили? Знову якась дурепа назвалася родичкою Вільгельма і обдурила ще більших за себе дуреп. Почитайте, коли маєте охоту.

— Дякую. Я вже читав про це в російській газеті.

— Хіба ви росіянин?

— Українець.

— Ізвідти?

— Так.

— Давно?

— Місяць.

— О! Надзвичайно цікаво. Як же воно там?

— Дуже добре.

— Я так і знав. Я завжди говорив, що тут не можна добитися правди. Е, більшовики, то, на мою думку,

 справжній народ. З усіх партій у Німеччині я поважаю лише одну.

— А саме?

— Комуністів.

— То, може, ви партійний?

— Ні. Я аґент фірми „Sen - Sen".

Він простяг мені руку.

— Карло Цорн. Будьмо знайомі.

— Дуже приємно. Що ж то за фірма, що ви їй служите?

Цорн дістав картку, і я прочитав на ній:

Sen - Sen
Das beliebte echte vornehme
Mund - Parfüm
für Alle *

— Бачите, це такі маленькі чорненькі зернятка. Ви кладете в рот. Приємно. Свіжить і застерігає від кашлю, нежиту та інших неприємностей. Я приїхав із Кобленца. Сьогодні продав двом дрезденським аптекам на п'ять тисяч марок. Спробуйте. Прошу вас. Вам мусить сподобатись. Не бійтесь. Кладіть на язик. Отак, дивіться. Потім дайте мені вашу цигарету. Я зараз вам її поверну! О, будь ласка. Тепер запаліть. Ну? Приємно, адже правда? Надзвичайно приємно.

Я потяг цигарету і захлинувся гострими, холодними пахощами ментолу.

— Та це ж ментол!

— Так! Але це чудова річ. Я продав сьогодні таких флякончиків на три тисячі марок. Будь ласка, залишіть собі, я хочу вам подарувати. І також пакунок Sen - Sen. Цю коробочку передайте вашій дружині. Хай завжди кладе в рот одне зернятко Sen - Sen, як тільки надворі негода, вогко. Бо тоді легко застудитись, адже правда? Та цього ніколи не трапиться, як тільки ви вживатимете до цигарет цей наш препарат, а на язик братимете

* Сен - Сен, найулюбленіші справжні парфуми до рота — для всіх.

зернятко оцього препарату. Дивіться, я сам жадної цигарки не скурив без цього ментолу від того часу, як я його продаю. І я здоровий.

Він був такий переконаний і так переконував, що не можна було не переконатися.

— Ця фірма — ваша, чи що?

— Та ні! — відповів він дуже весело. Я тільки служу за аґента. Сам я маю іншу професію. Батько мій м'ясник у Кобленці. Між іншим, прекрасне місто. Ви подорожуєте? Неодмінно заїдьте. Я також був м'ясником. От моя фотокартка. За роботою. Це зовсім не така погана професія.

— Хто ж каже?

— А потім кинув. Пішов на різні інші роботи. Ось тепер — за аґента Sen-Sen. А батько й зараз працює. Я вам надішлю гостинця. Надзвичайні ковбаси. Будьте певні, тільки залишіть адресу...

Все це було так несподівано, що я не встигав йому будь-що відповісти. Нарешті мене цікавило одне: аґент Sen-Sen, чи який інший аґент?

Він запитав:

— Ви в якому готелі? У „Вікторії"? Чудово. Їдете зараз в готель? Дозвольте разом. Вип'ємо там кави.

І ми поїхали.

В ресторані готелю ми пили каву і провадили довгу розмову. Головним чином говорив Цорн. І головним чином про свій уряд, про соціялдемократів. І чистив же він їх, сердешних. Я нарешті запитав:

— Ну, скажіть будь ласка, як же так? Ви аґент буржуазної фірми і лаєте свій буржуазний уряд.

Цорн засміявся.

— Нічого дивного! Я мушу жити, то я — аґент. Але я б хотів жити краще, то я лаю уряд, бо він поганий уряд. Нарешті, коли вже з мене аґент, то я мушу хвалити свій товар, бо то мені на користь. Я швидше його продам. А щоб хвалити, то найкраще самому повірити в те, що товар справді корисний. Так я й роблю.

„Цей уміє торгувати“,— подумав я, коли ми прощались.

Увечері я одвідав дрезденську оперу, одну з найкращих німецьких опер. Слухав у „Чарівній флейті“ (Zauberflöte) музику Моцарта. А другого дня виїхав із Дрездена.

3

На Прагу. Через Шандау.

Саксонська Швайцарія.

Гори.

Ліс.

Потяг залізним червячком підлазить до станції. Ви їдете на Прагу, але в Шандау робите зупинку на кілька годин, бо вам хочеться полазити по горах, подивитись на це маленьке місто що все складається з самих готелів, ресторанів, крамниць.

Влітку тут буржуазія відпочиває. Тоді в лісах, на горах Саксонії, живуть шпарким життям численні буфети, а готелі Шандау ледве витримують навантагу.

А зараз — холодно. Пустеля. Падає сніг. Одинокий катерок перевозить через ріку — в місто. Ріка темна, порожня й байдужа. Готелі стоять замкнені. Лише де-не-де в низьких ресторанчиках цокають об стіл важкі кухлі та хлопчаки пробують щастя на апаратах — грають на гроші.

Я підіймаюсь пустельною дорогою — вгору і вгору. Іноді назустріч промчить мотоциклет. На будинках, що туляться по схилах над дорогою, сумують вивіски: „Кімнати“, „Обіди“, „Спокій“.

Уже місто лишилось далеко — внизу, в улоговині. Тоді я звертаю на стежку, що круто пнеться на гору, в сосновий ліс. Нога сковзається по мокрих дерев'яних сходах. Але глибока тиша і пах сосни всмоктують у себе людину.

Я підіймаюсь вище й вище, аж доки не губляться останні звуки на подвір'ях саксонців.

Тоді на горі — тиша й самотність. І „сосни гудуть“... Нігде правди діти,— гудуть, як у Миколи Хвильового. До того ще й півень закукурікав десь унизу. І закукурікав він зовсім по-українському („темна наша батьківщина“)...

А сніг падає легкою мережкою. Падає з неба на сосни. Потім із сосен падає. Кволий, легенький сніжок. Падає і розтає. І півень кукурікає. І така далека та людина, той півнів господар. Одірвана од цілого світу. І нічого вона не знає, що робиться, наприклад...

Тут я післав руку до кишені і витяг жмуток паперів, що про них був давно забув, ще як виїздив із Харкова.

Розгорнув.

Матеріяли останньої вусппівської товариської зустрічі.

Далекий у ту мить від літературних суперечок, я з насолодою пригадав ті останні вусппівські збори, що на них ми говорили про Франка, а потім товариші розважались експромтами. Я прочитав і весело, на всю гору, зареготався над експромтом Антона Шмигельського:

. . . . кида ВУСПП
Валізку в руки і — бувайте.
— Европа жде мене, клянусь,
Не дурно мовам я учусь
І вже суботу зву я — Freitag *.

Мені стало так весело, що відразу прокинувся апетит. Я зійшов з гори і почапав у місто.

Там, у затишній і теплій „шпайзеціммер“ я замовив собі обід і, взявши до рук „Саксонську Ельбгазету“ („Sächsische Elbzeitung), знайшов у ній одну маленьку, але пекуче цікаву телеграмку, яка знищила в пень мої філософські міркування про бідолашного саксонця, що живе на світі й не знає, що робиться в Радянському Союзі. Я помилявся! „Саксонська Ельбгазета“ подає

* П'ятниця.

 своїм читачам „усі“ відомості про Радянський Союз. Отже той „бідолашний“ обізнаний навіть на такому:

„Росія

Єдине командування в Червоній армії. Реввоєнрада Радянського Союзу встановила єдине командування в Червоній армії, як нас повідомляють із Москви через Рівне. Інститут політичних комісарів, що був за часів громадянської війни, касується. Командир частини одночасно є і політичним комісаром. На ньому єдиному лежить обов'язок політичного виховання військової частини“ *.

Якби раптом я довідався, що всі німці перестали пити пиво, я б і тоді не був такий здивований, як цією телеграмкою — в горах, у маленькому містечкові на кілька сот будиночків, та ще прочитаною за столом у „доброго“ старого німця, господаря поганенької їдальні!

— Діла! — вигукнув я, коли кельнерша допитувалася в мене, що я маю взяти на друге...

Тут увійшло троє хлопчаків, що на їхніх обличчях, ковнірцях і краватках було написано: „Нічого схожого, які ми хлопчаки? Ми вже дорослі“. Випили пива й почали грати на більярді. Кілька парубків, видать, шандавські „серцеїди“, мовчки сидять за столом. П'ють і „споглядають“. Кельнерша дивиться на одного красеня, що допіру увійшов, і дивиться зовсім не байдуже. Особливо ласкаво вона бере його пальто, подає йому пиво й цигарети. Він сидить десять хвилин і раптом платить і зникає. Кельнерша дивиться йому вслід із глибоким жалем, сумно, а потім сідає до столу, починає розлупувати ножем горіхи і смаковито їх пожирати...

Хлопчаки заграли партію в більярд і приступають до автомата, що висить на стіні. Вони кидають монету в дірочку, крутять коліщатко з дротяною мережкою і з кулькою всередині, спускають пружинку й чекають

* „Sächsische Elbzeitung“, № 282, 1 — XII — 1928 р.

наслідків. Автомат висипає їм їхній виграш, що складається з програшів попередніх аматорів від цього мистецтва. Або ж і їхні монети „застряють“.

В кімнаті вже нікого немає, крім корчмаря, типового німецького бюрґера — з волом і з пузом, та кельнерші — білої, дебелої німкені, що прибрала тепер доброчинного вигляду. Корчмар зливає пиво з недопитих кухлів в окремий кухоль і ставляє його під застойку. Певне, для якоїсь „утилізації“.

Ще за кілька хвилин до корчми привалює чоловіка з п'ятнадцять поважних бюрґерів з жінками. Всі вітаються з корчмарем та з його фрау і йдуть до окремої кімнати.

Це — почесні гості. Питимуть пиво.

І так це все нудно та одноманітно, що...

Ну й побут...

4

За кілька годин поїзд зупинився на німецько-ческому кордоні. І коли він знову рушав, то пасажири й валізи вдарилися об стіни вагону.

— Заступив чеський машиніст...— пробурмотів один німець і досить енерґійно вилаявся.— Повбиває, чорт би його забрав!

Одначе, без жадної жертви ми доїхали до Праги. Поїзд зупинився на Масариковому „надражі“ *.

Ви в центрі чеської промисловости.

Темне, похмуре, задимлене місто.

Середньовічне місто, повне принад для романтиків і містиків.

Іще не встигли візники одірвати пасажирові ні руки, ні ґудзика, як хмари проституток пропливли перед ним, туркочучи всіма мовами „великих держав“ і всіма мовами обіцяючи тисячі „принадних речей“ за невелику ціну.

Місто романтичних злочинів і спіритизму, як запевняв мене один місцевий поет.

* Вокзал Масариків.

Місто історичної давнини, пам'яток боротьби і поразок. Старий університет. Один із найстаріших у цілій Европі. Іван Гус. Сліди Габсбургів. Єзуїти. Католики. Протестанти. Старі годинники. Хрести на брукові біля ратуші...

Колосальний арсенал для романтика!

Але я щиро раджу вам, читачу, раніше, ніж читати цей розділ, узяти до рук „Нотатки мандрівника" т. О. Досвітнього і перечитати в тих „Нотатках" розділ про Чехословаччину, якщо ви не встигли зробити цього раніш. В коротких і стислих нарисах автор „Нотаток" подає надзвичайно цікавий матеріял про сучасну Чехословаччину і зокрема змальовує Прагу. Перечитавши книжку т. Досвітнього, ви пробачите мені блідість мого викладу. Бо я подам лише ліричний акомпаньямент до суворо викладених т. Досвітнім фактів. Це найбільше, на що я можу піти: зарані признатися, од чого я „одштовхуюсь", бож відмовитися зовсім бодай від короткого нарису про Прагу—це понад сили мандрівника...

Отже, старий годинник, що на ратуші, біля Прашної брами, годинник Orloj, збудував Jan Růže біля півтисячі років тому. А й досі, рівно о дванадцятій годині вдень, відчиняються нагорі біля годинника двері і разом з дванадцятьма ударами годинникового дзвону виходять дванадцять апостолів, півень кукурікає, смерть дзвонить у дзвінок, турок махає головою і багатир стукає палицею та трясе кисетом з дукатами. Сонце, місяць земля й інші планети рухаються механізмом годинника. Циферблят обертається раз на рік, і, таким чином, громадяни Чехословацької республіки мають можливість щоденно перевіряти не лише годину, день, місяць і рік, а ще й ім'я того святого, що в його день вони живуть, їдять „кнедлі" і складають у банк легковажні „корони".

Тому нас не дуже цікавить легенда про самого Яна Руже, що йому за цією легендою викололи очі, щоб він, бува, не зробив іще комусь такого самого годинника. Бо, хоча Ян Руже й примудрувався потім зіпсу-

вати свого незвичайного годинника, та годинника таки реставрували, і він продовжує безпосередньо впливати на хід історичного розвитку чехів...

Щождо легенди, то не дуже то вона нас здивує. Виколоти очі — це примітив. Так і цар Іван Грозний міг зробити з будівником церкви Василія Блаженного.

Не дивує нас і легендарна княгиня Лібуша, що нібито стала колись на Вишеграді і ніби уві сні пророкала: „Я бачу, як стане тут велике й славне місто“... Прага тобто. Бо також і Гедемінові, литовському князеві, приснилось чи привиділось, як відомо, те саме перед тим, як закладали місто Вільно. „Я бачу, як стане тут“... і т. д.— говорив князь Гедемін.

Але двадцять сім хрестів у бруковї, мозаїка з білих камінчиків — це не легенда. Хрести у вас під ногою. Ви ступаєте на них і маєте рацію сказати: „тут на кожному кроці — історія“... Австрійсько - цісарсько - католицька реакція прилюдно скарала на горло двадцять сім чеських шляхтичів за те, що ті повстали були проти цісарства. Це було після битви на Білій горі. Протестанти програли її, а з нею разом і чеську самостійність... Голови двадцяти семи шляхтичів десять років висіли в клітках на вежі біля Карлового мосту. По тому їх спалили біля ратуші... І от на тому місці — двадцять сім хрестів.

Карлів міст — через Велтаву. На ньому багато слідів єзуїтської політики. Єзуїти будували імпозантні речі. Постать Христа з єврейськими написами і постать Яна з Непомуки впадають вам ув око, коли ви йдете цим мостом. Ян з Непомуки був сповідником жінки короля Вацлава IV. Як водиться, король сумнівався в чеснотах жінки й хотів від сповідника довідатися про вчинки королеви. Ян не сказав. І його скинули з мосту в Велтаву. А потім поставили постать ще й рельєф на бар'єрі мосту зробили: Яна з Непомук скидають з мосту в воду...

Цим мостом ви йдете до гори Градчани. Ви хочете подивитися замок, де жили Люксембурґи та інші.

Тут же — готичний кляштор, що його почав будувати Матейс Аррасу, а закінчив Парлер. Цей витвір XV сторіччя примушує вас захолонути на місці. Такої готики ви ніде, крім Кольна, не побачите. Все те, що зробили Матейс Аррасу та Парлер, здається неймовірним. Тільки побачивши на власні очі цю божевільно складну будівлю, можна зрозуміти, чому такі кляштори будувалися протягом довгих десятків років, до сотні років, як собор у Кольні.

Між іншим, 1928 року знайшли десь у цьому Градчанському кляшторі труни й пам'яткові дошки Аррасу та Парлера. Містикою, середньовіччям, задушливою історією дхне од замку, од кляштору, од цілого Граду.

Є тут і „новіша" річ, добудована в середині XIII сторіччя при королеві Оттокареві II. Це — знаменита вежа Даліборка.

Страшна в'язниця Даліборка. Була вона спочатку просто оборонною баштою, а на початку XVI сторіччя її почали „використовувати" як державну в'язницю. Першим в'язнем був у ній шляхтич Далібор із Козоїдів, що забрав був маєток свого сусіди Адама Плошковського. Після цього сміливого вчинку він сконав у цій страшній в'язниці, закатований на „дотепно" зробленому приладі, що звалося „скрипкою" . . .

Справжній містичний жах охоплює вас, коли ви увіходите в середину в'язниці. Перша „кімната", так би мовити, „передпокій". Страшні закапелки в стінах, де можна тільки стати або сісти. Там, за ґратами, димом душили в'язнів. Для цього — збоку спеціяльна піч. На стінах у тих закапелках під дротяними мережками ще зберігаються „малюнки", зроблені кров'ю в'язнів.

Звідци спускаєтесь камінними, покрученими сходами в долину. Кругле приміщення, глухе, як камінна пляшка. Посеред підлоги — дірка. Навколо неї приковували засуджених на голодну смерть. Одного з них спускали в ту дірку ще нижче, в льох. Останній збанок води шматок хліба ішов за ним. Коли невдаха помирав, то

згори спускали найближчого по черзі кандидата. І цей, якщо не бажав залишатися в товаристві свого мертвого попередника, скидав його ще нижче, в дірочку, аж в останній льох, на спід... Туди ж таки ішов за день-за два і він сам...

Останньою збожеволіла і вмерла у цій в'язниці пані Марія Катерина Заґрадкова. Віддали її за старого та поганого шляхтича Заґрадку. Не змігши зносити його нечуваної жорстокости, пані Марія Катерина намовила слуг, і ті одсадили її мужеві печінки. Пані Марію Катерину засудили на смерть. Але цариця Марія Тереза „змилосердилась" і замість покарати негайною смертю вкинула Заґрадкову до тієї „симпатичної" пляшечки. Там вона й збожеволіла і померла...

І коли всі ці історії розповідає вам молода чешка, що тепер, доглядаючи Даліборку, має добрий зиск на тих колишніх муках, вам мимоволі починає ворушитися чуб.

Тоді ви йдете подивитись на речі, хоч і не такі страшні, але не менше цікаві.

Це — будиночки альхеміків. До цього часу збереглися ляборաторії цих завзятих і фанатичних шукачів „філософського каменя". Тепер з тих ляборաторій — кухні, і в них хазяйновиті чешки варять собі каву. Але ви не пройдете спокійно цим вузеньким, покрученим провулочком з будиночками-печерицями. Чешки відразу помітять, що ви цікавитесь штучним золотом і хотіли б побачити ляборաторію ваших попередників. І коли вам не скажуть, що тут ляборաторія самого Рудольфа IV, цісаря австрійського, славетного альхеміка з династії Габсбургів, то, в кожному разі, назвуть ім'я якогось іншого, не менш мудрого і славетного. Ви заплатите дві корони і увійдете в хатинку. Тут вам покажуть малесеньку кухню і продадуть кілька листівок із малюнками Праги, Даліборки, Града, Івана Гуса на вогнищі..,

Все це ще більш нагнічує вас. Ви йдете присмерком — темними завулочками, і вам здається, що десь аж від Констанції лине предсмертний поклик ректора Празького

 університету, Івана Гуса, що його не могли врятувати від смерти „залізні листи“ Зигмунда третього... Вам здається, що тінь Валенштейна, забитого цісарським поручником Бутлером у замкові Еґер, випливає з-за рогу і йде вам назустріч...

Не лякайтесь.

То постать цілком реальна: аґент таємної поліції, що йому доручено стежити за кожним вашим кроком. Він не зачепить вас, аж поки... Але про нього далі.

Покищо послухаємо лише нашого молодого чичероне, колишнього галицького жовніра, еміґранта, людину цілком радянської орієнтації.

Ми прийшли до готелю, і він розповідає:

— Вчора, як ми з вами попрощалися, той пан мене затримав.— Ви звідки його знаєте? — питає.— Кого? — А того совєтського спісуватєля.

Я перебив мого чичероне:

— Як він мене назвав?

— Совєтський спісуватєль.

— Що, він здурів?

— Е, ні, то ви не розумієте. Списуватєль то є по-чеському письменник.

Я заспокоївся. Це інша річ. А то ще аґент таємної поліції хоче піймати тебе на списуванні...

— І що ж?

— Звідки, кажу. Нам мама разом колисанки співала... Та й уже... А що він мені? Куди він мене вижене?.. Я б сам радий був на Радянську Україну... Та ніяк дозволу не дочекаюся...

І скільки їх чекає дозволу!.. Та частина еміґрації, що давно пережила свої помилки, частина, що для неї еміґрація справді була помилкою, чекає тепер, працює над собою, намагається всіма силами виявити свою радянську орієнтацію. І дивиться на вас благальними очима...

А інша частина... Про неї так розповідав мені український поет, музика і філософ із західньо-українських еміґрантів, що його ім’я я змушений, на жаль, приховати.

— Ви кажете еміґрація. Яке її громадське життя. Ви не чули казки про гнилого щура? Не чули. То я вам розповім.

То є вигідна для цього казка...

„Одного разу був селянин на ярмарку та й не продав своєї корови. То він собі повертає домів та й веде тую скотину невеселий. А на дорозі сидить, знаєте, циган. От він ся подивив на ґазду та й питає:

— Купив корівку?

— Ні,— відказує му ґазда,— водив продати, а й не продав.

— Ото дурний чоловік! Мати корову, та не вміти продати. Хе!

А чоловік, знаєте, дивиться на цигана, бачить — лежить біля нього на дорозі гнилий щур. Чоловік і говорить до цигана:

— Знаєш що, як ти такий мудрий, то з'їси отого щура, а я тобі віддам корову задурно.

— А віддаси?

— Кажу тобі, то вже правда.

— То я зараз його з'їм!

Бо циганові то не завадить ще й не таке. От він береться до того щура й починає його їсти. І добре їсть, аж злякався селянин. Бачить — половину вже з'їв. А що, як цілого з'їсть?

Але циганові таки завадило. Чує — не з'їсть. Бачить, що програє, так нехай же хоч не задурно. Він і каже до селянина:

— Ти бідний чоловіче. Тепер ти бачиш, що я цього щура з'їм, бо мені що? Ось уже половини немає. Та й будеш без корови. А мені тебе шкода, і діточок твоїх. З'їж ти цю другу половину, то я тобі віддам корову.

Мусів був селянин братися тепер сам до щура. Надувся та й з'їв.

— Тепер ми квити,— каже циган.— Веди свою корову.

І розійшлись кожний своїм шляхом".

Але навіщо вони з'їли ту погань?..

Поет здригнувся від огиди. За хвилину він додав:

— Отак і наша еміґрація. Вона не жиє, а гниє. Вона не має жадного громадського життя, жадної акції. Вона гризеться між собов, оббріхує, ненавидить своїх „ближніх“, підлабузнюється, льокайствує, пливає у власній погані, і щодня один з другим їсть гнилого щура...

— І все таки... уряд їх тримає на чеській землі й підтримує коштом своїх робітників і селян,— гірко зауважив другий товариш, що сидів з нами.

— То маєте уявлення про уряд!— злісно, із ненавистю вигукнув чех.

... Увечері третього грудня ми одвідали театр „Освобождене дівадло“. Це формально лівий театр. Грають у ньому, між іншим, і письменники. Але п'єска, що ми її бачили, навдивовижу порожня. Театр намагався дати щось подібне до сатири на детектив. Та йому не пощастило.

В другому театрі йде „Хрест святого Володимира“ — інсценовка відомого вірша Гавлічека Боровського, перекладеного колись українською мовою від Івана Франка. Театр „усучаснив“ його, скільки міг. Автор цим віршем упорскував був у чеські серця певну дозу скепсису до сподіванок на визволення, що мало прийти від старої царської Росії, звідти, де Київ, „мать городов русских“, де святий Володимир — джерело світла й християнської любови... Театр зробив з цього вірша досить антирелігійний спектаклик... Грають п'єсу á la „синя блюза“.

І оце все, що має Прага, столиця Чехословацької республіки...

5

За два дні в Студентському домі влаштували літературний вечір, на якому мені довелося виступити з доповіддю про сучасну українську літературу та з читанням творів.

І от після вечора до мене підійшло кілька студентів, членів „Громади радянського студентства“. Є така „громада“ в Празі. Складають її ті, що „чекають до-

зволу“... Ті, що караються за свої помилки і справді прагнуть до того, щоб Соціялістична Україна колись їм подарувала їхні тяжкі гріхи і прийняла на свої землі.

Після довгих і настирливих подяк та висловлювань один із них запитав:

— А ви знаєте, товаришу, хто то сидів у першім рядку, якраз проти столу?

— Ні. Звідки я можу знати?

— То поліцмейстер. Він любить ходити на такі вечори,як хто приїздить із радянських письменників. Це,— каже,— для мене корисно. Я дістаю свіжу інформацію...

Мені, звичайно, було дуже „приємно“ почути таку новину.

— Що ж він, задоволений лишився?— спитав я.

— Е, не дуже...

Студенти зареготали.

— Не сподобалось...

По тому товариші запропонували подивитися будинок, що в ньому „жив Фауст“, і... піти до Флеків.

Пішли.

Флекі — це також знамените місце у Празі. Флек давно помер. Але пивниця його стоїть на тому самому місці. Грубезні шари лепу й традицій осіли на її темних стінах. Пиво, що тут варять, продається й випивається на місці. Ніде, тільки у Флеків! Фірма існує близько трьох - чотирьох сторіч. Навіть сами чехи точно не знають, коли її засновано... До пива чехи беруть гірку редьку, після якої людина не може не пити... Гострі пахощі і такі ж гострі пісні мало не валять столів і стін. Чех приходить сюди з цілою родиною. Але це не заважає гостям поводитися дуже вільно.

Словом, з великими труднощами ми добилися столика в цій фабриці артеріосклерозів та „бичачих серць“*.

* Од споживання пива у такій кількості, як його споживають німці та чехи, людське серце перероджується на бичаче (Cor bovinus) — так запевняє медицина. Автор радить повірити їй.

І, як тільки ми сіли, заговорило серце людське. Один із товаришів звернувся до мене з проханням підписатися на листівці, що він надсилає до своєї милої в Галичину...

Ви дивуєтесь, читачу?

Так, я так само був узяв це за жарт. Та де там! Товариш таки щиро прохав...

Тоді Поет розповів мені, що є в них такий звичай: як хто надсилає листа до милої, то їй приємно буде прочитати під тим листом ще й підписи його приятелів. Особливо ж, коли то буде літераторів підпис!..

Хай бачать люди, які файні приятелі у її нареченого.

А надсилав він їй смішну листівочку з булдогом, що залицяється до червоногубої з породи „Canis vulgaris“.

Другого дня я одвідав Поета на його вбогому приміщенні, десь на передмісті. Був там і той товариш.

— Ви не дивуйте,— виправдувався він. Та товаришка, що я їй подав листівку, вона велика прихильниця талантів...

Його широке, масне обличчя розпливлося в неможливо наївну посмішку, геть аж до самих вух. Зуби, великі й міцні, як лопати, радісно заблищали.

Сорочка на ньому була посічена невблаганним часом, ніби її сточили миші. Ковнірець мав непоправний ухил збігатися вірьовкою. Але все те не обходило веселого й життєрадісного юнака. Він усе посміхався своєю колосальною посмішкою, та все розпитував про життя на Радянській Україні, радіючи з усього, мов дитина.

— От! Мені аж не віриться, що ото воно так... Що українці ото можуть свою культуру... і їм той... не боронять. От!

На столі лежало кілька тістечок до чаю, булочки, трохи масла й ковбаси. По-студентському скромно, але й по-студентському щиро. Юнак одною миттю впорався біля тих ласощів, коли ми сіли до столу. А потім здивовано глянув на стіл, на Поета:

— Я таки тебе сьогодні порядно об'їв. Еге?..

І голосно й щасливо зареготався.

Він мене страшенно зацікавив.

Поет розповів мені потім, що цей юнак двадцять другого року тільки почав учити абетку, за два роки склав іспити за вісім клясів гімназії, далі скінчив університет і нині закінчує докторат із філософії...

От тобі й листівка з булдогом...

6

Років із два тому Володимир Сосюра написав і надрукував був у „Червоному Шляху" велику річ, поему — „Відповідь". Відповідь українському поетові, фашистові Маланюку на його „Посланіє" до наших радянських поетів. З приводу цієї „Відповіді" мені розповіли товариші в Празі цікаву річ.

Став фашист Маланюк „мучеником" за українську ідею після того, як Володимир Сосюра опублікував свій гнівний твір. Еміґранти молитись почали на Маланюка. За українство страждає... Душу за нього віддасть... Сосюра пророчить йому близьку смерть від кулі чи від шаблюки, що засвистить у вихорі революції...

І от приїхав до Праги польський поет Івашкевіч. У консульстві влаштували вечерю. За столом сидять: польський консул, поет Івашкевіч, чеські письменники, Юліус Фучік ,Їжі Вайль, Здена Анчік і „страдник" український, Маланюк.

До Івашкевіча звертається один із чеських письменників:

— Що там у вас з українцями? Здається, їх душить ваш уряд? Як ви на це реагуєте?

Івашкевич знизав плечима:

— Так то ж бидло, проше пана. Наш пан старòста б'є їх по морді, щоб вони дали свої голоси на польську листу. І вони дали. Бо то є бидло.

Чеських письменників ця відповідь обурила. Вони звернули свої очі на українського поета, „страдника" Маланюка.

— Чого ж ви мовчите? Як ви на це дивитесь? Нам здається, що ви мусіли б якось реагувати. Та можна вдарити за таку образу!

Але „страдник", що „душу віддає за українство", мовчки попивав із свого бокалу.

Тоді підвівся польський консул і, задоволено посміхнувшись, підійшов до „страдника".

Чеські письменники чекали... Що буде? Маланюк підведеться і...

Нічого страшного не сталося. Польський консул просто „похлопав" Маланюка по плечі й промовив:

— Е, що ви! Це наш українчик...

І Маланюк був на десятому небі від щастя.

І такі... такі підлі й принижені льокаї мріють „повернути" Україну!

. . . .

Скоро я виїхав із Праги. Коли я виходив із Радянського консульства, де мені готували візу знов до Німеччини, від протилежних воріт одлипло дві постаті й пішло за мною.

Ті ворота теж знамениті в Празі. Вони — проти Радянського консульства, і цього досить. Якщо вам доведеться в невідкладній справі зайти до консульства увечері, то, виходячи звідти, ви побачите, що з протилежних воріт виїздить автомобіль. Він, бідолашний, неодмінно застряне в тих проклятих воротях і довго не зможе з них виїхати. Його прожектори тимчасом силкуються йому допомогти і світять на вас чим дуж... Шофер, звичайно, „фотоаматор". А що ж йому робити, як застряв?.. Хоч сфотографує вас, і то веселіше...

Удень біля тих воріт „продають бензину"... Для цього й будочка.

Одна постать нагнала мене біля вітрини. Я зупинився, щоб подивитись на таку далеку від політики річ, як жіночі строї. Постать підійшла і, звичайно, запитала:

— Ви пан Шостак?

Я зробив здивоване обличчя.

— А ви його шукаєте? Пішов он туди.

— В такому разі...— Постать вийняла з кишені емалевий знак аґента таємної поліції і показала його мені із жмені. Я ще більше здивувався:

— Дякую. Я не купую. Ви, певне, гадаєте, що я антиквар?

— Ні, ви мене не зрозуміли,— ображено мимрить „талановитий“ агент.— Я аґент поліції.

— Ах! Як приємно. Що ж ви хотіли?

— Ваш пашпорт. Де ви живете? Хто ви такий?

Задовольнивши цікавість цього поганого хорта, я пішов до готелю і був дуже радий, що за кілька годин залишаю цю країну, де малі діти уміють за рік вкладати в державний банк два мільйони корон, а дорослі ганяються за людьми й показують їм знаки таємної поліції...

Пріч із цієї „республіки“!

Кінець у наступній книзі

Я. МАЦІЄВИЧ

ТІНІ ЗАВОДСЬКІ *

I

Сьогодні й день! Так і ллє у вікна заводських корпусів сонячні озера. А в них плюскотять паси, млинкують колеса, шарудять варстати. Цехами перелітає гучний висвист робітників.

— Ех... швидше б гудок та за „посадку“ на траву, під сонячні душі! — полонить кожного думка. Обличчя всім ясніють, повільнішають рухи. А колеса млинкують в обіймах пасів.

* Редакція „Гарту“ одержує з різних підприємств УСРР чимало подібних нарисів, що малюють життя, умови праці, побут робітництва, виробничі процеси тощо. Часто-густо автори називають свої рукописи „оповідання“, хоч здебільшого це лише репортаж з певними елементами художнього твору, тобто в більшій мірі матеріял для художньої літератури, ніж її викінчені зразки. Редакція періодично міститиме в „Гарті“ найхарактерніші зразки такого робочого матеріялу, починаючи з цього нарису тов. Я. Мацієвича.

Тільки бригадир Бойок похмурий метушиться біля молотарок. В'їдається очима в того, хто лінькй береться до роботи. Обличчя йому — з образи — червоне, а в зморшках спітнілого лоба тирситься настирливе питання: „що сталося з бригадою?.. що за глумота?..“

Перед нього знову розплескався регіт. Він лютішає. Починає, з непритаманною своєму вікові нервовістю бігати між молотарками. Розіпнув вилами руки й мотає ними довкола, ніби збирається всі молотарки черідкою перегнати до фарбарського цеху.

— Ану, поставали! Все регочуться, безсовісні... Беріть он оту з передніх і котіть її до ліфта. Ну-у-у!

Потім до себе:

„Щось надто сьогодні хлопці веселі, надто жирують. Не на погоду ж оце скалять зуби. А може, вона тільки в нього, старого, не викликає весняного співу душі. А може...“

Колись у них в цеху завзято відстоював оцю думку лектор, проти якого виступав лаківник Фільонка. Цей доводив, що інколи погода імпонує настроєві людини.

Зараз Бойок не вдавався в біологічні твердження, йому підсказував власний досвід, що природні явища впливають на людину. Він добре розумів, що людина теж є витвір природи, не дарма ж говорив: що Каленик і Опришко — це просто виродки, яких природа, вивівши на світ, не розрядила від темряви. Щодня, а особливо сьогодні, коли треба надолужувати програму, вони заважають усій роботі.

Опришко, той без міри незґрабний на роботі, до нудоти байдужий, а завбільшки такий, що переступити через нього підліткові легко.

Молотарку він ніколи не підпихає, не дістає плечем її бруска. Підійде, стане під ним вільно і покрикує бригаді: „Не туди, трахтар, куди котиш?.. орчик паршивий! Хвинарі повибиваю! А-а, прьот безгрива, здрефіла!“

Йому товариш Каленик. До нестями палкий на вдачу, надто в'юнкий. Зразу не скажеш, наче лице йому фар-

бами заляпане, а придивишся—воно в ластовинні. Ген він вибіг з-за молотарки, крутнувся буравком на одній нозі і єхидно промовляє:

— Ач, дивись, ме', сьогодні наш рудовусий немов учорашня громовиця: очі блискавкою...

— Брови хмарами, а в череві грім гримить! — підхопив пискливо Опришко.

Та Юхим Бойок не дочув. Він страх не любить цього на роботі. О, тепер він підходитиме до них з іншого боку. Більше йому через їх такого не трапиться,— і дотик неприємности запанував у грудях, спломенив те, що було позавчора:

В цехи крізь залізнобетонне склепіння коротким зойком долітав гудок. Шабаш. Надворі негода. Сипле ошуркою в'їдлива мжичка, заганяє робітників в авдиторію заводу — на виробничі збори.

Першим виступив завідувач виробництвом. Промовляючи, він майже не одвертав очей од Юхима.

— Дисципліна розхиталась і найбільше серед допоміжників. Розпорядження не виконують. Робочий день завантажено тільки на вісімдесят відсотків,— зиркнув на Бойка.— Програми не довиробляємо! Зрив! — і знову зирк.

Задоволений з такої до себе пошани, Бойок кілька разів уряд мотнув йому головою, мовляв: „що да, то да... воно, конешно, коли б той... от хоч би й Каленик..."

Завідувач ніби висмоктав цю думку, вп'явся в Бойка розпеченими утулками очей, і знову вискакували ґвинтиками слова:

— Так, так, товиришу Бойок! Ви хитаєте головою, ви знаєте, що і з вашою бригадою негаразд. Несвоєчасна подача молотарок фарбарському цехові. Перестої!

В рядах засовалися, зашаруділи. В ярусах цигаркового диму застигав шепіт, шпигав кольками Бойкові вуха. Йому здавалось, що всі періщили його блиском очей, що в авдиторі враз чорними плямами нависла темрява. Намірився дістати окуляри, мо', в них стане йому видніше, та перебив сусіда.

— Не дреф, Кіндратовичу, підтяжки нада. На те їм і дміністративні права дано, на те ж і самокритика.

Темінь заволікала стежку. Йшов навмання грязюкою. Електричні вогні, що ясної ночі рясніли ливниками, зіллялись у сіру смугу. Розтинали блискавки хмаряні намети, свистів дротами переливно вітер.

Бойок, насунувши комірець, сковзався в калюжах. Тяжіла непокоєм думка, притишувала ходу і знову переливалась мозковим узгір'ям:

„Якраз так запізно, в таку негоду повертався додому торік. Тоді висовували мене на бригадира. За тридцять п'ять років роботи в чорноробах, на бригадира".

— Хай вам, товаришу Бойок,— говорили,— довголітній досвід, ще при сплатації Ельворта, буде дружеським обращенієм з товаришами.

„Ну як же його до них підходити, битись? — А чи виправиш отого Опришка? — коли з нього в бупрі не зробили чоловіка. Або те ледащо — Каленик, а говорить — „я здемобілізований". Ні, треба до них з іншого боку!.."

Скочив через калюжу; кленова віта боляче стьобнула лоба, і думка урвалась. Юхим вгруз у темряву свого двору.

II

У невеличкій кімнаті круг столу купчились робітники. Це Семенові кутківчани, однакової з ним кваліфікації, хоч він далеко молодший од їхнього виробничого стажу.

Щотижня отак вони сходяться, зносять свої ескізи і гуртом „призводять до ума" якийсь винахід. На виробництві їх називиють „зобретателі", а на слобідці — „загрібателі". Мовляв — „добрі гроші гребуть". Та мало чого язикаті не виплещуть. Мало чого не пускатимуть вітрами. Хай вітриться, щось з того насінням сяде, і виросте якийсь молодий раціоналізатор, а потім — винахідник. Як оце Семен, до якого всі на пораду сходяться, а він он виводив по рисункові олівцем, і „на льоту" вираховує незрозумілі Бойкові градуси.

І ніяково ж Бойкові, що люди розум свій сюди принесли, а він прийшов по нього. Та, власне, до кого він

прийшов? — до свого ж робкора,— Семена токаря. У нього всякі консультації, він хоч і зайнятий на третьому триместрі ВРТ, а і на юридичні інколи ходить.

— Так говорите, Кіндратовичу, в газету їх, і щоб з картинкою? — розрядив тишу Семен. Чуб йому на лоба — патьоками, ніс прямокутником, а вії: кліп, кліп, як накладки на дисках сівалок.

— З картинкою, іменно з картинкою! Мо’ хоч трохи підтягнуться.

Це був останній засіб впливу на Каленика та Опришка, і Бойок вирішив спробувати його з Семеновою допомогою.

— Дивишся їм у зуби,— почав запально монтер. — Ви перевелись на якихось боягузів. Нащо вам, у нас майстер висуванець, партейний — і то на задні стає перед отакими Калениками. Хай би вони на мене наскочили.

— Та воно не штука зробити по-твоєму — в зуби, знацця. Ні, ти зумій до нього підійти так, щоб він робив нарівні з другими. Зумій, як товариш Сталін сказав, поставити його на пролетарську дисципліну,— доводить модельник.

— І правильно підмітив товариш Сталін. У нас таки самокритика трохи не туди пішла, на особисте повернула, да. Це вже й я підмітив. А ти, Сеню, ніби з робкорівським орудієм, а про це не пишеш. Виходить, змовчуєш. Ми як робоча кляса, хай нас тут тільки сім, а на нараді сьогодні нас було — тища сім, понімаєш! Чув, сказано було, щоби ударити...

— От іменно, самокритикою вдарити! Це сказав голова Райкому металістів і я йому ляпав аплодисменти, — вихопивсь насікальник і збив з мови Бойка.

Семена вразили слова „змовчуєш“, хоч він і знав, що Бойок не хотів його образити. Він швидко згорнув ескізи, дістав з жертки зошита, розіклав його на столі — тихо почав:

— А тепер прошу, шановні, вислухати мене. Тільки слухайте з увагою, а особливо ви, товаришу Бойок.

Всі якось нашорошилися. Павза, і знову Семенів тепорок:

„Кожний день, прожилений промінням електробудови, вимагає від нас велетенських зусиль, єдности волі, єдности руху творіння, руху продуктивности. Раціональне витрачання творчих сил, точний розподіл продуктивного часу призводить нас до НОП'у. Уявіть собі, що, не перейшовши ще навіть і частково на цей механізм роботи, ви грубо, не зовсім точно намагаєтеся нормувати робочий день на „Червоній Зорі". Ви берете хронометраж і йдете з ним по заводу.

Саме ранок. Земля парує. Небо запопелилось хмарами. З - за найбільшої з тих хмар, колом розпеченої вагранки виринуло сонце і розілляло свій жар заводськими покрівлями. Приглядаєтесь: на ливарній „інтенсивно" розмовляє бригада ремонтувальників. Ви стаєте. Хронометражуєте.

— Неправильно! Що значить нема... неврожай? Дай робочому все сполна, тому він має право і клясову власть — доводить один.

— Цебто, тобі. Що ото свідомо розлігся на дахові і пускаєш дим у резервуар блакиті? — питаєте. Ваш хронометраж показує: двадцять хвилин на „расужденія".

Робітники пильно слухають, поглядаючи крадькома один на одного, ніби питають: „чи не про наших це він говорить, бо ведуться такі й у нас". Мати, що ввесь час стояла на порозі, жалібно пригорнула його вогкими очима:

„Вечеряв би. Вже одинадцята"— бульбочкою думка. Рот їй заскрипів од позіхання і якогось ураз закутався нижньою губою, ховаючи три пожовклі пеньки.

— А вони що? — це Бойок, напружено.

„А - а — провадить далі Семен.— А там, де раніш, бувало, передаси товаришеві проклямацію. Куди через віконце у двадцять четвертому році Заривайко гукав: „ану - у, чого там засиджуєшся! Не після слабительного ж." Так чимало і сидять, і стоять, і так поспирались на лутки, і всяк своєї. Ви теж сідаєте у вільному отделенії і хронометражуєте. Шум. Цигарковий дим. Жваві розмови:

— От гад, не пустив у казино. Я йому говорю, ти кривой рот, а він мені одвічає — молчи, бо заткну твого культурною революцією, і кулака з - за дверей висовує . . .

— Чудило ти, Гриша, ну й чого б я їхав звідси?

— А що я тут теряю, га? Брат, путньої баби немає. Всіх пропелер авіобригади ввертів. Ти пойди на Ленінську — постріляй за котроюсь. Отаке - о, літ п'ятнадцяти, нічого, можна сказать, внєшность, і вже крутиться, шківочком, біля льотчика — долітає десь з другого кінця.

Вам марудно від цих розмов. Ви хотіли б на виробництві почути щось виробниче, ну хоч би про огляд роботи виробничих нарад.

Ви занотовуєте згаяний час і виходите на майданчик. Дивитесь, на ньому розкидані постаті, як у збірному цеху деталі. Зараз хоч і не обідня перерва, а людяні купки рясніють. Стоять, руками розмахують, про щось запально розмовляють. Ви догадуєтесь: мова про щось „розоблачительне".

Зиркнули до столярського, чуєте:

— Та бери, ти!

— А ти? Ну чого ж пускаєш, диви, гепнув боком, аж обшивка лопнула.

Отже, зробив брак. Прибираймо швидше, бо онде — директор ідуть.

Постаті забігали, удаючи ділову заклопотаність, заховались у цехах.

Двоє підійшло до директора, про щось говорять, сперечаються. Один, мотаючи перед очима директора папірцем, кричить:

— Я не подивлюсь. Ви мене самі до цього доводите . . .

— Ти не валяй дурочку, Остапе. Ач, сулимою лякає,— втесався в розмову пиляр. Цей трохи старіший за Опришка, через те в ньому не так окропився запал молодости.

— Товаришу Кришталь,— несміливо звернувся він до директора, що тримався уже клямки дверей до збірного.— Я, товаришу Кришталь, вам звесний . . . конкретно: нічим, знаєте, закінчить домишко, так можна б посодейству індивідуальному строїтельству того, сотню аванса . . .

— Я за кооперативне будівництво, це поперше! Але, товариші, ви що, маленькі? Вперше на виробництві, що з такими справами . . . нічого, маладці — докірливо похитнув русявою головою Кришталь, опік їх фіялковим магнієм очей, зник за дверима цеху.

— Бюрократ — тихо мовив пиляр.— Слиш, Остапе, браток, друг... не сердься. Я тобі не враг, чуєш. Давай удвох напишемо заяву на цього бюрократа за таке обращеніє з нами, робочими. Ач: „я з вами говорить не желаю". Вам чогось трусяться руки, власно не трусяться, а сверблять.

Вам, до невидержу, хочется їх почухати об щетину на дубовій голові пиляра, та перебив гудок — на одинадцять. Ви клацнули покришкою хронометра, зробили відмітку в бльок-ноті, поспішаючи в ВЕП на обрахунки.

Тимчасом круг пиляра більшає коло, колотиться Остаповими вигуками. Далі розходиться по червоних кутках, вибігає ворітьми, а в повітрі кружляють звуки: „розходився бузотьор".— Ви догадуєтесь, що це говорять про Остапа".

— Який же той обрахунок? — перший запитав монтер, коли Семен кінчив.

— А такий, що, походивши і після обіду по цехах з хронометром, запримітивши перестої через технічну неув'язку, ваші грубі обрахунки покажуть ту цифру незавантажености робочого дня, яку згадував сьогодні на виробничій нараді завідувач виробництвом.

Бойок збагнув Семенів спосіб, але вдає, що не зрозумів.

— А я гадав,— говорить,— що кваліфікація нащот „угольників" не того, не занімається!

— Надаремне ви думали. Правда, вони не „угольники гнут" як ваш брат — чорноробочий, а по-кваліфікованому, циркулі виделують по цеху.

Семенів дотеп викликав довгий регіт. Навіть мати, не соромлячися трьох пеньків, довго не стуляла рота.

Бойок не втерпів, спитав:

— А про мою бригаду, так нічого в твоїй статті не сказано. Мо' встромив би кудись, га? Як не обох, то хоч Каленика...

— І нащот молодчиків... нащот молоді, говорю. Розгнуздалась вона, водою обливає одне одного на роботі,— викотив на Семена над окуляри очі струментальщик.

— Незабаром, Семене Гавриловичу, ми починаємо перекличку цехів на сторінках заводської газети. Вилучимо все негідне, що іржею їсть виробничу дисципліну.

А Бойок домагався свого: — „Як не обох, то хоч Каленика встроми, мо',—таке поможе".

. . . .

Звернуло з півночі. Досвітнє повітря гуляло кімнатою. Бойок не спав, ще не прийшов з другої зміни син — Федько - шишельник.

— А ти не сердься, стара. Не рипи отам на тапчані. Чого докоряєш начальством? Семен, спасибі, допоміг. Зобідив я його, говорю: змовчуєш, а він же усе написав, усе на чисту воду вивів. І про мою бригаду написав, да. Так і написав: „виривaймо негідне коріння"— понімаєш?.. тож то. Думаєш, легко їх вирвати, ого-о-о. Глибокі вони, ті корінці, степові, знаєш, корінці, од них треба берегти заводський ґрунт. Тож то. А ти рипиш, думаєш, легко бути начальством.

III

Сьогодні тільки ранок зарусявив проміняcтими стрічками й переплів ними кучері дерев, а вітер злизував росяну прохолоду. Юхим уже біг до заводу, щоб першим переглянути газету. Траплялось з нею не раз, що невчасно приставляли на завод, таке й сьогодні: аж після обіду дійшла вона в цех. Отож після того і скоїлося щось з бригадою. Власне, не з усією бригадою, а з Калеником і Опришком.

Бойок далі не міг терпіти такого на роботі.

— Брось, кажу, свої штуки. Одвлікать бригаду. Тільки подати на ліфт машину, і зараз по цеху, „в угольники". Брось, Каленику, малпу строїть, чув? — лунав цехом його басок. Каленик крутнувся двічі, млинком, і подався за молотарки, Опришко, чичіткою наближаючись до Бойка, іронічно запропонував:

— Бросьте, Кіндратовичу, даром енерґію викрикувать. Звольте почитати газетку, ну й пишуть...

Ця поведінка невміру розлютувала Бойка. Він з серцем вихопив газету, намірився її розчавити, та не втерпів — скинув очима по мереживу літер, на мить застряв у

 них. Враз зчервоніле обличчя зарясніло потом, сіпнуло в скронях, а в грудях так пекло, немов там розіллявся ковш чавуну.

— Не дозволю більше! Годі-і! Не дозволю!

Каленик і Опришко пильно дивились услід Бойкові, що вилетів жариною з цеху.

Знову, як і тоді — на нараді — старилось в очах. Думки переплітались з цеховим гуркотом, пружасто стрибали східцями ноги. Висока постать зігнулась, а в руці, серветкою, газета. Він біг до токарні.

— Що, є, Кіндратовичу? — ступив йому назустріч Семен.— Та давайте швидше, чого ви її мнете! — Семен почитав раз, удруге:

— Та це ж не те.

— Читай далі! — придушено скрикнув Бойок.

„Бригадир Бойок без лайки слова не вимовить. Ось уже рік як бригада не має світлої годиноньки під його п'ятою"...

— Та це ж наклеп! — перервав читання Семен.

— А далі, що далі пишеться: пияцтво, хабарі, улюбленці, затиск... А де ж наша колективна?

— Наша, мабуть, на черзі, Кіндратовичу,— відповів Семен і дав ходу варстатові. Губи йому якось засіпались. Міцно руками затиснув різець, пустив стружку.

„Так он чого ви сьогодні, голубчики, такі веселі. Он чого так розходились. Нічого, вирвемо корінці, вирвемо негідні". А в зморшках витертого газетою лоба тирситься настирлива думка: „до шабашу треба подати чотирнадцять молотарок АДО 42".

Бойок швидко побіг до свого цеху.

. . . .

Було близько одинадцяти. В комендатурі шумував натовп. Всяк домагався перепустки, щоб передати в завод обід своїм. Топтали тут і Каленик з Опришком, перепустки свої здавали.

— Бач, я ж казав, не жируй дуже, Каленику, бо вдруге суворою доганою не відбудеш. А потім та за-

мітка в газеті. Навіщо було видумувати на бригадира, поки не прогнали?

— Як — навіщо! — вихопився Каленик. — А їм можна? Читав же на другий день, бачив якими нас було намальовано: голова корінням, а ноги стеблом.

— Ідемо до спілки, попросимо, щоб...

— Великий інтерес. Диви, яке щастя завод — руки задавакувато в кишенях галіфе, на голові, по-парубоцькому, сіра шапка. — Не піду я просити. Поїду на село. Саме робоча пора, батько давно переказували, щоб додому приїжджав.

— Ач, гадюко, підмолотився і гайда додому! А мені що, знову в „урки“, знову в бупр, га? — Опришко, зігнувшись під старенькою шкурятянкою, затопив очі в зелену даль весняних сходів, що яріли ген-ген поза містом. На мить зупинився на валах фортеці, на бупрі, і швиргонувши грубо Каленикові:

— Ні, брат, ми з тобою більше не коришки! — подався до спілки.

І. МИКИТЕНКО

ПРОЛЕТАРСЬКА ЛІТЕРАТУРА ЗА ДОБИ РЕКОНСТРУКЦІЇ

ДОПОВІДЬ НА ДРУГОМУ З'ЇЗДІ ВУСПП (ЗВІТ СЕКРЕТАРІЯТУ)

Товариші! Другий наш з'їзд починає свою роботу після II Всеукраїнської партконференції, після XVI Всесоюзної партконференції, після XI Всеукраїнського і V Всесоюзного з'їздів Рад, що безпосередньо перед цим закінчили свою роботу. Зрозуміло, чому ми про це згадуємо. На цих конференціях і з'їздах робітники й трудяще селянство пролетарської держави взяли генеральну лінію на невідхильне переведення в життя всебічно й глибоко розробленого п'ятирічного пляну промислового, господарського й культурного розвитку так нашої країни, як і всіх республік Союзу.

Українська промисловість зокрема перевищила передвоєнний рівень на 17 — 18 відсотків. Протягом найближчих п'яти років гуртова продукція всієї української промисловости повинна зрости на 186 відсотків, тобто — майже втроє. Щоб забезпечити країну металом, вито-

 плення чавуну на українських заводах збільшується з 2,4 млн. тонн до 6,3 млн. тонн. Україна даватиме 66 відсотків усього чавуну, витоплюваного в Союзі. В Криворіжжі та Запоріжжі будуватимуться нові металюрґійні заводи. Уряд вважає за цілком потрібне збудувати на Україні автотракторний завод. Товарова хлібофуражна маса збільшиться за 5 років з 45 млн. центнерів до 81 млн. Цукрова промисловість збагатиться 8-ма новими заводами. Вдвоє збільшується видобуток кокусу та руди. Розв'язуються проблеми раціонального використання сировини. Максимально реконструюються старі заводи й будуються нові... Годі наводити цифри п'ятирічного пляну ще й далі. Вони всім вам прекрасно відомі.

Але згадати про них з'їзд пролетарських письменників мусить, якщо він має намір говорити про перспективи пролетарської літератури в зв'язку з перспективами загального розвитку нашої держави, і особливо — про завдання пролетарської літератури в зв'язку з велетенськими завданнями реконструктивного періоду, що в нього наша держава нині вступає.

Отже, не лише змінюються умови праці: Виростають і поглиблюються завдання пролетарської літератури, зокрема — завдання нашої Спілки, передового загону цієї літератури.

НЕ ФЕТИШИЗУВАТИ, АЛЕ Й НЕ ЛЕГКОВАЖИТИ

ВУСПП'ові, як і цілій пролетарській літературі, ніяк не випадає фетишизувати свої організаційні форми. Найменша фетишизація їх одволікала б увагу й творчу енерґію пролетарського письменника від його основних творчих завдань, що за доби реконструкції цілого життя країни зростають, воістину, до велетенських розмірів. Та хто ж заперечуватиме, що пролетарські письменники, об'єднані в творчий колектив із визначеною ідеологічною плятформою, з певним художнім настановленням, швидше подолають труднощі, візьмуть барикади й дістануться мети? Ми гадаємо, що ніхто не візьметься заперечувати цієї простої і зрозумілої істини.

Через це другий з'їзд Всеукраїнської Спілки пролетарських письменників, організації, що створилася два роки й чотири місяці тому, і встигла за цей період проробити і над собою, і в нашому суспільстві величезну роботу, не занепала в борні, а лише зміцніла, не втомилася, а збільшила свою енерґію, не зайшла в тупець, а стала на грані нової творчої доби — єдина і непохитна,— з'їзд цієї організації стає подією на фронті цілої пролетарської літератури і подією не абиякої ваги.

Чи варт нагадувати про те, що наші літературні супротивники тяжко помилилися, визначаючи в журналі ВАПЛІТЕ (№ 3, редакційна стаття „Наше сьогодні“) в такий спосіб ролю ВУСПП: „Навіть

за найкращих умов ВУСПП вплинути на історичний розвиток української пролетарської літератури не зможе".

Вони помилялися, коли думали, що будь-який гурток письменників, хоч би й кваліфікованих, може творити всю літературу й поза ним уже нічого не залишається, й поза ним уже ніхто жадної ролі не відограватиме. „Діялектична логіка вимагає брати річ у її розвитку, „саморухові", зміні", говорив Ленін. А наші супротивники, розглядаючи перші організаційні кроки ВУСПП, перше збирання сил пролетарської літератури, після розвалу Гарту, кидали на адресу цих сил призирливі слівця — „багатий асортимент" тощо, і квапились заявити, що ВУСПП не має „raison d'être". Вони не зважили, що „raison d'être" ВУСПП у тому якраз і полягає, що за ВУСПП'ом залишаються можливості вливати в себе нові пролетарські сили, та не обмежені можливості зростання тих сил, що уже є в організації, їхнє самовдосконалення, поглиблена робота над собою тощо. Словом, вони забули, що річ треба розглядати „у її розвиткові, „саморухові", зміні".

Так, наша організація молода. Але молодість має необмежені можливості. Безперечно, добре мати літературний стаж, досвід тощо. Все це риси додатні, звичайно, а не від'ємні. Та не треба забувати того, що чим більший стаж, то ближче старість... Словом, не дивно, що намагання наших супротивників розбити нас на передових позиціях пролетарської літератури зазнали жорстокого фіяска. І не треба доводити, що, не бувши організованими в міцну спілку, ми б цієї перемоги не одержали.

Ось чому, не фетишизуючи організаційних форм, ми не можемо одначе і легковажити нашу організацію, її ідеологічну міць насамперед. Зрозуміло, що ідеологічна плятформа ВУСПП не змінилася від першого з'їзду. Вона лише деталізувалася та конкретизувалася в практичній літературній та громадській роботі. І сьогодні „клясова боротьба не обмежується політичним та економічним життям... Розгортається клясовий фронт у культурному будівництві, зокрема в художній літературі", як це було зазначено іще в декларації нашого І з'їзду. Ми готові і зараз брати якнайактивнішу участь у цій боротьбі. „Радісна готовість брати участь у громадських боях виникає і зміцнюється там, де є взаємне співчуття між значною частиною суспільства та людьми, що більш-менш діяльно цікавляться художньою творчістю", — каже Г. В. Плеханов. Наше пролетарське суспільство виявило не абияку цікавість до боротьби проти хибних теорій, що їх висунув був свого часу товариш Хвильовий та організація ВАПЛІТЕ. Взаємне співчуття у нас з нашим пролетарським суспільством у цій боротьбі було і залишається надалі. Отже ми готові завжди до боротьби, якщо виникатимуть нові хибні антипролетарські теорії. І переможемо, якщо спілка буде така міцна, якою вона є тепер.

Для пролетарської літератури починається нова велика доба. Перша доба була доба збирання сил. То була доба Гарту, початок художнього самовизначення наших письменників. Друга — дискусія навколо найболючіших питань національної культури та її шляхів і диференціяція сил. ВАПЛІТЕ, МОЛОДНЯК, ВУСПП. Художня продукція протягом цих років — 1925 — 27 — була мізерна. Натомість — злива памфлетів, полемічних статтів. Від 1927 року художня продукція починає відроджуватися, убиватися в колодочки. Криза минає. Починається нова доба — ми стаємо на грані великої літератури.

Колись Гайне писав, що французам треба тільки правдиво розповідати, що вони бачили й робили протягом тридцятьох славнозвісних років їхньої історії, і в них створиться така література, якої ще ніколи жадний нарід не створював. Це було сказано сто років тому. Проте, коли прикласти ці слова великого німецького романтика до нашої сучасности, то саме для нас вони наберуть особливого змісту і значіння. Ми бо маємо такий матеріял, таких людей, такі перечування і таку епоху, що на них можна збудувати справді літературу, якої ще жадний нарід в жадну історичну епоху не створював. І яка велика ріжниця. Там, у Франції, покоління героїв, що викликало на світло із надр французької землі магічні слова „свобода і рівність“, проходить тріюмфальним походом, упоєне славою, але нарешті, пустившись у буряний танок на крижаних полях півночі, сини „огню й свободи“ гинуть від холоду і синів неволі“... У нас же, висловлюючись стилем Гайне, сини вогню й свободи після фронтів, на яких вони завойовували диктатуру пролетаріяту, повернули до великої мирної праці і творять нині нові цінності пролетарської літератури. Щоправда покищо видатних цінностей ще не створили.

Нам треба дати такі великі твори, художні твори, що вплинули б і на тих, хто ще хитається, а не одвернули від себе уваги й тих, що до цього часу терпляче чекали, задовольняючись учнівськими працями пролетарських письменників, що іноді починали набирати тенденції сталого шабльону.

Творчі завдання пролетарської літератури незміряно зросли, стали в багато разів складніші. ВУСПП пережив сутужний організаційний період, часи боротьби за свої ідеологічні засади, боротьби, що з неї він вийшов переможцем. Але ВУСПП дав тільки початки своєї творчости.

Другий з'їзд припадає на новий період, що в нього вступила наша країна та цілий Союз Радянських Республік. Період реконструкції, перебудови на нових рейках цілого життя, цілого суспільства. Я думаю, що перебудова суспільства великою мірою припадає на долю пролетарської літератури. В зв'язку з завданнями цього періоду,

третій фронт, як каже товариш Скрипник, перестає існувати відокремлено. Твориться єдиний соціялістичний реконструктивний клясовий фронт. Чи треба говорити, що в нього мусить органічно врости і на ньому діяти пролетарська література?

Оминути нові завдання пролетарська література не може. Пролетарським письменникам доведеться не декляративно, а якнайсправжніш узятися гострити зброю, щоб ці нові завдання виконати. Неусвідомлення нового періоду завело б пролетарську літературу в т у п е ц ь, позбавило б її будь-яких перспектив. Фальсифікаторів, охочих годувати наше суспільство продукцією сяк-так пристосованою до вимог епохи, завжди буде доволі. Ми повинні з ними найупертіше боротися, ми повинні не припускати в першу чергу в своїй творчості найменшої фальсифікації.

ЩО ЗМІНИЛОСЯ В ОТОЧЕННІ

Обставини різко відмінилися. 1925—26, майже до 1927 року українська книжка ще не знала стежки в хату до робітника. Навіть до робітничої бібліотеки потрапляла вона з великими труднощами. Часом, потрапивши до неї через тисячі бюрократичних перешкод, через несвідомість культробітника і бібліотекаря, лежала під густим шаром куряви на горішній полиці бібліотеки, не розрізувана і не рекомендована читачеві від бібліотекаря.

Нині нам не вистачає тиражів. Двадцятитисячні тиражі „Українського Робітника" зникають із книжкового ринку протягом двох місяців, а п'ятитисячні тиражі ДВУ взагалі здаються смішними і викликають справедливе незадоволення широких читачівських робітничих мас, що їм доводиться іноді й по два місяці чекати черги на книжку улюбленого автора. Так, робітничий читач має уже своїх улюблених авторів, і над їхніми творами улаштовує суди, дискутує, виграє премії кращого рецензента, глибшого читача, а вигравши, наприклад, подорож, їде по Україні знайомитися з культурою своєї соціялістичної батьківщини.

Наша дійсність переможньо насміялася з гасел шумськізму. „Гасло" „дайош пролетаріят", що заховувало в собі невдоволення з національної політики партії, прозвучало було жалюгідним вигуком. Хвильовизм, що модифікував був, ускладнював і поглиблював помилки шумськізму та висував свої хибні теорії, не міг, звичайно, спричинитися до позитивних наслідків українізації пролетаріяту. Він не спромігся також потягти за собою пролетарську літературну молодь, що до неї він звертався. МОЛОДНЯК і ВУСПП примушені були, як письменницькі організації, що їх близько обходять питання розвитку національної культури, виступити на боротьбу з хибними теоріями та гаслами, протиставляючи їм свої ідеологічні засади, з якими, зрозуміло, зв'язані були і засади творчі.

І от ми, разом з нашими літературними супротивниками, являємось нині свідками тих наслідків, що їх дала велетенська робота партії в справі українізації пролетаріяту. Ми являємось свідками і учасниками таких знаменних явищ у культурному житті республіки, як величезні культпоходи робітників, виїзди письменників, зустрічі, цілі маніфестації під гаслами „хай живе українська пролетарська література!“

Робітник Соловйов з мартенівського цеху № 74 у Сталіному так, наприклад, пише про українізацію:

„Місячник української культури для робітників заводів та копалень повинен початися з вивчання України. Поряд із цим треба ступнево дійти того, щоб усю культроботу провадити українською мовою, це закріпить знання, що здобули робітники на курсах“.

В № 104 „Комуніста“ з 11 травня цього року читаємо в замітці про „Культпохід сталінців до Києва й культурне будівництво“ петитом надруковані рядки, які варто б надрукувати плякатними літерами:

„За березень 1928 р. продано (в Сталіному) українських книжок на суму близько 5.000 карб., а вже в березні цього року ця сума збільшилася понад 12.000 карб.“.

Автор замітки підсумовує наслідки зустрічі сталінської делеґації в Києві такими словами:

„Це величезної політичної ваги подія, що ніби остаточно завершує певний етап у розвитку Радянської України, що поєднує щільніше пролетарський Донбас із Правобережжям і через це зміцнює позиції пролетаріяту в галузі національно-культурного будівництва України, в галузі будівництва соціялізму в Радянському Союзі“.

Голос Донбасу, Криворіжжя, Дніпропетровщини, Запоріжжя, Миколаївщини, Київщини, Одещини, Зінов'євщини, Маріупільщини; голос найдальших, найглухіших шахт і найбільших заводів по обидва боки Дніпра; голос робітників, що приходять до Народнього Комісара освіти розпитати про національне культурне будівництво — хіба це не свідчить якнайяскравіше про те, що партія зломила своєю волею, волею аванґарду робітничої кляси, той психологічний опір, що його ми так болюче відчували ще два-три роки тому, опір зрусифікованого культробітника, бібліотекаря, завклюбу, профробітника, нарешті, пасивне, в кращому разі, ставлення до справи національної культури з боку самого пролетаря.

Так, це свідчить незаперечливо, що і тут ми вступаємо в зовсім новий період; що робота партії в справі національного культурного будівництва починає давати гідні цієї роботи наслідки. Звичайно, що подекуди цей психологічний перелім на сторону української радянської культури ще тільки но починається. Звичайно, що нам дуже рано пожинати лаври або сидіти, зовсім склавши руки. Але сказати, що настає вже „золотий час" української радянської літератури і особливо її пролетарського сектора, ми маємо підстави.

Хіба не характерні хоч би оці рядки з „Зінов'ївського Пролетаря", присвячені приїзду кількох письменників, членів ВУСПП, до міста Зінов'ївського і видруковані під наголовком „Це вам не „ї" з двома крапками"*:

> „На світанку шерегами та поодиноко рушили комсомольці, робітники, освітяни, бібліотекарі до вокзалу. Бадьорі пісні лунали, оркестри потроху „розкачувались"... Сьогодні зустрічаємо шановних гостей — українських пролетарських письменників. З напруженістю чекають на Харківський потяг... Пролунав довгожданий гудок. З сот горлянок дружно вирвалося: —„Українським пролетарським письменникам — слава!"*

На світанку! А дехто й ночував на вокзалі, як потім довідалися письменники. Ночували, щоб не заспати, бо потяг приходить о шостій годині вранці...

Можна було б уже видати цілу книгу про такі зустрічі. Та я навів ці рядки не для того, звичайно, щоб ними пишатися, а зовсім навпаки: щоб цим самим показати, які неймовірно великі вимоги стануть протягом найближчого часу і вже стають перед пролетарською літературою. Все те, що встигли наші письменники напродукувати за останні роки, читається, немов у печі горить. Я вивчав анкети одного робітничого клюбу. Ці анкети свідчать про те, що найбільша доля цікавости робітничого читача припадає на книжки пролетарських письменників та взагалі на книжки, що ставлять актуальні проблеми нашого сьогодні. Це підказує нашій літературі підійматися на вищий художній та ідейний щабель.

Ці анкети свідчать також про те, що зустрічі з письменниками, коли на вокзал виходить сімсот - вісімсот, тисяча робітників, це було в Зінов'ївському, а провожати їх іде ціла авдиторія, з прапорами, з музикою, що ці зустрічі не обмежуються урочистими парадами, зрозумілими на зорі стихійного захоплення пролетаріяту українською пролетарською культурою, хоч і не потрібними для її зростання,— а тягнуть за собою глибші наслідки, серйозну, поглиблену роботу над книжкою того автора, якого робітник допіру зустрічав.

* „Зінов'ївський Пролетар", 23. IV. 1929.

О, наприклад, у мене в руках анкета центральної бібліотеки водників, що раніше найдалі були від української літератури. Тепер там іде велика робота над українською книжкою. Ось „викторина“ № 6.

1. Чому оповідання „Голубі ешелони“ має таку назву?

2. Чи справді „Юхим Кудря“ міг бути вихованим прихильником радвлади?

3. У якому творі є жінка Ніна Георгієвна?

4. Хто це Никанор та Прохор? Хто автор цих героїв?

5. Що з себе являє жінка такого типу, як Ніна Георгієвна?

6. Назовіть кілька оповідань чи роман письменника Івана Ле.

7. У якого автора в оповіданнях змальовано останні години життя Чумака та Михайличенка?

8. Чи є у молодих пролетарських письменників твір „Скрипка“? Хто автор і чому дав таку назву?

9. У якому оповіданні змальовано ненависть Никанора до міста?

10. Хто автор „Повість наших днів“?

11. Який письменник та про який „перший призов“ розповідає?

12. У якому творі молодого пролетарського письменника знайдете шкідників нашого будівництва?

13. У якому оповіданні є риси, що характеризують наші дні?

14. Про які мишачі нори розповідає письменник Панч?

15. Хто автор оповідання „Танець Живота“ та яка головна хиба письменника?

16. Що означають літери ВУСПП?

17. Який письменник зветься реалістом?

18. Назовіть прізвище сучасного пролетарського марксистського критика?

19. Назовіть головних типів безпритульних з оповідання „Вуркагани“

20. Хто такий Микитенко?

21. Що було на Вапняках?

22. Який автор гарно намалював події петлюрівського війська?

23. Які течії є в українській літературі?

24. Коли на Україні була літературна дискусія та чому вона виникла?

25. Яка ріжниця між пролетарською та буржуазною літературою?

Ця сама бібліотека видала для своїх читачів книжечку „Водник за книгою“. В цій брошурці зібрані рецензії читачів на книжки Панча, Івана Ле, Л. Первомайського, О. Досвітнього, Андрія Головка, А. Клоччя, Григорія Епіка, Б. Коваленка та інших. Дуже цікаві і характерні рецензії. На жаль, я не маю часу їх цитувати, передаю анкету, брошурку і інші матеріяли, ви ознайомитеся з ними в перерві.

Підсумком до того, що я говорив про досягнення партії в справі національного культурного будівництва та про боротьбу проти всього,

що намагалося викривити ленінську лінію в національному питанні, можуть бути оці слова з передової № 7—8 „Більшовика України“: „Ще X Всеукраїнський партз'їзд не залишив каменя на камені від ламентації шумськістів, хвильовистів, од волобуївщини, од усієї їхньої націоналістичної обмежености. Удар X з'їзду партії був саме тому такий загострений проти націоналістичних ухилів, що вони загрожували стати перешкодою на шляху пролетарсько-об'єктивного всесоюзного плянового будівництва. Та обставина, що на II Всеукраїнській партконференції не довелось більш-менш серйозно затримуватись на націоналістичних ухилах, свідчить про те, що КП(б)У вдалось забезпечити зростання культурної та економічної консолідації УСРР в союзі з іншими радянськими республіками“. Так відмінилися обставини, що обумовлюють надалі і відміни в діяльності організації пролетарської літератури. Дозвольте тепер перейти до безпосереднього розгляду нашої роботи.

ОРГАНІЗАЦІЯ Й ТВОРЧІ ДОСЯГНЕННЯ ВУСПП

Що ж ми дали до цього часу? На що спромоглася Всеукраїнська Спілка пролетарських письменників за два роки й чотири місяці своєї діяльности?

Насамперед, щоб не повертатися потім до нашої організаційної роботи, якій я хочу присвятити найменше часу, бо найбільшу увагу ми повинні віддавати іншим питанням, я скажу про цю саму організаційну роботу. Думаю, що нам, організації в першу чергу письменницькій, треба востаннє підкреслити деякі принципові організаційні засади нашої роботи, щоб потім уже не декларувати, не маніфестувати, а переважно писати нові книжки.

Я вже зазначав у своєму вступному слові при відкритті з'їзду, що найбільші досягнення ми маємо саме в організаційній роботі. Ми організували й поставили на тверді ноги, на міцний ґрунт російських та єврейських письменників, що працюють на Україні. Ми, таким чином, до основної бази нашої спілки, тобто до українських пролетарських письменників, долучили пролетарські літературні сили російські та єврейські, що разом з нами творять пролетарську літературу України, творять її на соціялістичній базі, відбивають наше життя, наше будівництво.

Щоправда, наші літературні супротивники інакше розглядали це об'єднання сил пролетарської літератури в одну спілку за інтернаціональним принципом. Товариш Хвильовий, наприклад, так був висловився в журналі ВАПЛІТЕ з приводу журналу російської секції ВУСПП „Красное слово“: „... саме це „Красное солнышко“! Для нього й ВУСПП було створено. Чи може ви будете заперечувати мої твердження? О, ви не будете заперечувати, а просто назвете мене націоналістом“.

Наводжу цю цитату зовсім не для того, щоб якось „назвати“ товариша Хвильового. Ніколи ми такої спеціяльної мети собі не ставили, особливо ж після каяття товариша Хвильового не збираємось, покищо, ніяк його „називати“. А навів я цитату для того, щоб іще раз заявити: помиляється той, хто спілку з російськими пролетарськими письменниками розглядає як щось негідне української пролетарської літератури. Ми прекрасно знаємо, що т. Хвильовий визнав свої помилки, що він стоїть тепер на партійній позиції, що нових помилок він не робить, що він написав після того вже „Варину біографію“, про яку докладно говоритиме, очевидно, в своїй доповіді товариш Коряк. Але надзвичайно характерним є те, що два роки тому наше об'єднання з російськими пролетарськими письменниками деякі кола української інтеліґенції розглядали просто як зраду „національних інтересів“. Дехто навіть називав нашу спілку з пролетарськими письменниками РСФРР „Переяславською угодою“, а наших представників на Першому Всесоюзному з'їзді пролетарських письменників „московськими запроданцями“. (Сміх). А на Україні всі наші прагнення розглядали, як це видно зі слів товариша Хвильового, як інтригу капосних російських сил, що ради журналу „Красное солнышко“ інсценізували цілу Всеукраїнську Спілку пролетарських письменників. Нічого сказати, придумано страшенно дотепно...

Тимчасом російська секція ВУСПП за цей час справді стала на ноги і за нашою товариською допомогою добре себе дисциплінувала й творчо зросла. Той самий журнал „Красное слово“ безперечно виправився за останній час, наблизився до тих завдань, що перед ним давно стояли, почав знайомити російського читача і з українською літературою через переклади, статті тощо, значно виправив свою ідеологічну лінію. Ми знаємо, що в цьому журналі траплялися раніш неприємні недогляди. В матеріялах журналу пропускалися такі слова як „хохол“ то що. Другорядний чи третьорядний письменник з Москви чи Ленінграду, що його творів не друкували, мабуть, у місцевих журналах, надсилав свій рукопис до „Красного слова“, і тут містили його, навіть не викресливши таких симпатичних слів, як „хохол“. Це були не принципові, ідеологічні помилки редакції. Це був недогляд. Але недогляд тяжкий, неприємний, і він давав можливість нашим супротивникам закидати журналу „Красное слово“ усі як є сім смертних гріхів. Тим з більшим задоволенням ми можемо констатувати, що нова редакція „Красного слова“ уважніше ставиться тепер до своєї роботи.

Єврейська секція, що організувалася при ВУСПП'і в грудні 1927 року, також устигла проробити у своїх лавах велику роботу. Я не буду повторювати, яке враження справив на західньо-европейських та американських буржуазних діячів єврейської культури цей перший з'їзд єврейських пролетарських письменників України, скли-

каний у нас у столиці. Я говорив про це в своєму вступному слові. Привітання від єврейських робітників чотирьох харківських фабрик, що пролунали тут з трибуни нашого з'їзду, незаперечливо свідчать про те, що єврейська секція встигла спопуляризувати себе в робітничих масах і нав'язала з ними постійний зв'язок. Орган єврейської секції, журнал „Проліт", чимало прислужився також українській пролетарській літературі, популяризуючи її серед єврейських робітничих мас, які до того часу не були зовсім або були дуже мало обізнані на українській літературі. Треба сказати, що є в єврейській секції деякі організаційні хиби. Ми сподіваємось, що єврейські товариші після одвертої критики, під гаслом якої мусить проходити наш з'їзд, подужають виправити всі ті хиби.

Далі, за велике організаційне досягнення нашої Спілки треба вважати активну нашу участь у створенні Всесоюзного Об'єднання Асоціяцій Пролетарських Письменників — ВОАПП. До Ради цього Об'єднання нашому з'їздові належить видiлити за статутом десять постійних представників.

Як створилося Всесоюзне Об'єднання? Ви знаєте, що на першому нашому з'їзді ми лише принципово поставили питання про зв'язок з пролетарськими письменниками інших республік. До другого з'їзду ми ці завдання здійснили. Ми досягли цього об'єднання, але досягли, треба сказати, не без труднощів. Труднощі на цьому шляху були великі.

В журналі „На рубеже Востока" № 2, за 1928 рік, в статті „Итоги с'езда ВАПП" є такі слова: „Прежде всего, ниоткуда не следует, что с'езд признал прежнее строение ВАПП'а неправильным. Затем, с'езд не принимал предложения „Кузницы", а выработал сам новую структуру организации, исходя из того, что эта структура, не меняющая положения тех организаций, которые входили в ВАПП до с'езда, наиболее приемлема для ВУСПП'а, не входившего в ВАПП".

Надаремно журнал „На рубеже Востока" намагається довести, що „прежнее строение ВАПП" було правильне. Це не зовсім відповідає дійсності. Та й в тій таки статті одним уступом нижче є такі рядки: „ВАПП действительно, имел некоторый и довольно большой организационный из'ян. ВАПП не имел российского центра и был, таким образом, одновременно и всероссийской и всесоюзной организацией".

На нашу думку, то був не лише „довольно большой организационный из'ян", а то була основна і таки принципова хиба старої схеми ВАПП. І тому всесоюзний з'їзд визнав за потрібне створити окремо російську Асоціяцію пролетарських письменників (РАПП), і тільки після того російська Асоціяція, та всеукраїнська Спілка пролетарських письменників та білоруська Асоціяція закавказька, туркменістанська тощо створили Всесоюзне Об'єднання Асоціяцій пролетарських письменників — ВОАПП. Це є правильна, більшовицька, ленінська поста-

новка питання, не зажимати, дати цілковиту можливість республіканським літературам розвиватись своїми, своєрідними шляхами, лише дбаючи про спільну ідеологічну пролетарську лінію цих літератур, договорюючись у загальноклясових питаннях, тому що ми об'єднуємось за клясовим інтернаціональним принципом, а не за національним.

Так ми договорились на першому всесоюзному з'їзді, так встановили дружній зв'язок з пролетарськими літературами всіх народів Союзу. І вже на першому пленумі Ради ВОАПП ми відчули міць нашого об'єднання. Цей пленум пройшов у атмосфері братнього довір'я і взаємної підтримки, в атмосфері дружньої самокритики, що в ній викривалися хиби не лише російської та української літератур, а й білоруської, закавказької тощо. Аналізуючи досягнення пролетарської літератури в цілому Союзі, пленум не ховав і тих хиб, що є в окремих національних загонах пролетарської літератури.

От що важить виправити якісь помилки в корені. Тільки по тому можна дружньо піти новими шляхами.

Ми досягли зв'язку також з німецькими пролетарськими письменниками. З багатьма з них встановили навіть особисті товариські взаємини. Недавно вони приїздили до нас з одвітньою візитою на нашу участь в організаційному з'їзді їхньої спілки пролет. письменників, і тут нав'язали зв'язок з нашим журналом „Гарт".

Нарешті, через інтернаціональне бюро ми зв'язуємось з революційними літературами цілого світу. Ви слухали привітання нашому з'їздові від революційних письменників Японії, Англії, Скандинаві, Франції, Чехословаччини, Німеччини тощо. Всіх цих письменників об'єднує Інтернаціональне бюро революційної літератури. Восени ми маємо взяти участь у скликанні першого всесвітнього конґресу революційної літератури.

Українська пролетарська література, таким чином, вийшла на всесоюзну арену і виходить на арену міжнародню. Згадаймо, що 1927 р. вона сиділа ще на своєму українському хуторі.

Отже, за цей період ВУСПП має не абиякі організаційні досягнення.

Але трохи іншу картину побачимо ми на творчій літературній, цебто головній ділянці нашої роботи.

Що ми тут маємо? Можна назвати такі книжки наших прозаїків: „Юхим Кудря", „Танець Живота" — Івана Ле; „Курси", „Кучеряві дні" — Кириленка; „Хао-жень", „Італійка з Мадженти" — Кузьміча; „Плями на сонці", „Земля обітованна", „День новий", „Комса" — Первомайського; „Нові оселі" — Сміляиського; „В ущелинах республіки" — Кундзіча: „Скрипка" — Радченка; „Смерекові шуми" — Ткачука; „Вуркагани" — Микитенка; „Шахтарське" — Клоччя; „На-гора" — Ледянка та кілька інших дрібних книжок, оповідань окремими виданнями. Загалом книжок із двадцять п'ять прози.

Маємо також книжок до двадцяти поезій: Кулика, Терещенка, Загула, Кириленка, Дикого, Забіли, Май-Дніпровича, Доленга, Дубкова, Голованівського, Шмигельського, Піонтек, Лана. Книжок із вісім критичних: Коряка, Савченка, Коваленка, Щупака, поміж них маємо такі великі поважні праці, як „Нариси історії української літератури" товариша Коряка.

Найменше маємо п'єс: Левітіна, Діброва, Корнійчук, Микитенко.

В російській секції зросли поети: Кісільов, Бездомний, Захаров, Цейтлін, Городський, Радугін, прозаїки: Руттер, Гонимов, Снєжін та ін. Дехто з них дав за цей час по збірці чи й по дві збірки своїх творів.

В еврейській секції маємо таких визначних поетів, як Фефер, Гофштейн, прозаїків — Гільдіна, Кагана, Абчука, Аронського; із молодих поетів треба відзначити т. т. Ельгорта, Балясну, Гарцмана, з прозаїків— Табачніков, Бендас, Вольфман.

А загалом наша спілка, що має понад сімдесят письменників в своїх лавах (українських, російських та еврейських разом) за два роки і чотири місяці своєї діяльности дала не більш, як шістдесят книжок. Все це промовляє само за себе. Продукція наша не велика і серед продукції інших письменників ВУСПП не посів головного місця. Лише поезій видано надто багато, продукту, що його найменше споживає робітничий читач.

Щоправда, соціологічний еквівалент більшости книжок наших товаришів досить високий. Наші письменники ставили в своїх творах актуальні проблеми нашого сьогодні, розробляли робітничу тематику, присвячували окремі твори найвизначнішим подіям із громадсько-політичного життя, із життя партії. Книжка Івана Кириленка, „Кучеряві дні" тому й захопила так читачівські робітничі маси, тому й викликала багато судів та диспутів, що в цьому творові автор намагався висвітлити таке явище, як партійна опозиція. Роман Миколи Ледянка „На-гора", не зважаючи навіть на всі художні недоліки, викликав не абияке зацікавлення серед робітників-шахтарів Донбасу, що вперше знайшли в цій книжці так широко закроєну тему Донбасу. Робітничу тематику знаходимо і в творах Ле, Клоччя, Смілянського, Первомайського та інших вусппівців. Кириленкова повість „Курси" висвітлює життя, боротьбу і побут студентської молоді.

Але було б дуже однобоко говорити лише про тематику вусппівської творчости і з цього виводити її соціологічний еквівалент. На жаль, я не можу і не маю на меті докладно розглядати кожну книжку зокрема. Я обмежусь кількома загальними рисами, властивими нашій творчості. Глибшу аналізу проробить у своїй доповіді т. Коряк.

Отже, що є характерне для нашої дотеперішньої творчости? Схематичність, композиційна вбогість, неглибока розробка типів. Для прикладу візьмім книжку „Шахтарське". В оповіданні „На 117 сажені"

є всього 22 сторінки і на цих 22 сторінках автор примудрувався „вивести“ аж дванадцять типів. Ось їхні прізвища: Хмиз, Думан, Королевський, Єфімов, Шатіл, Оксана, Бондарьов, Швець, Довгий, Миронів, Салюк, Мільйон. Чи можна на 22 сторінках художньо вмотивувати слова і вчинки дванадцятьох персонажів? Я думаю, що це важко зробити. І через те авторові доводиться деяких персонажів свого оповідання лише називати на прізвище, цебто писати оповідання надто схематично, бож глибшої характеристики тих людей, що діють в оповіданні, дати на 22 сторінках не можна.

Це ще й добре, коли авторові хоч стільки щастить сказати про своїх героїв:

„С а л ю к од холоду ховав голову в комір брезентової тужурки, його напарник М і л ь й о н весело насвистував пісню. Д о в г и й ішов мовчки, дивився під ноги, щоб не спіткнутись. Ш в е ц ь пихкав цигаркою“.

А то часом доводиться й так поспішатись:

— Щось довго татка немає?

— Прийде! Мабуть, у конторі затримався,— пригортаючи до себе, одказав Хмиз.— Ч о г о т и п а л и ш с т а р и м и к а п а м и, хіба кріпильники обрізків не лишили?

Зрозуміло, що авторові ніколи. Отже і Хмизові через це доводиться, тільки пригорнувши дівчину, відразу запитувати: „чого ти палиш старими капами?“ А читачеві од цього неприємно... (Сміх). Не смійтесь, товариші, бо така схематичність властива не лише авторові книжки „Шахтарське“, а й переважній більшості з нас. Ми ще не навчилися добре писати.

Кілька слів іще про творчість забойців. Вони безперечно зросли за цей період — від першого до другого нашого з'їзду, хоч останні шість місяців організація „Забой“ майже не існувала, а журнал „Забой“ не існував фактично. Безпосередньо перед нашим з'їздом відбувся третій з'їзд „Забою“, на якому організація ожила і намітила плян дальшої роботи. Представників „Забою“ ви бачите на нашому з'їзді. Та не зважаючи на те, що організація була підупала, її члени, окремі забойці, індивідуально зросли. Перебуваючи цілий час серед пролетарського колективу — на заводах, на шахтах, вони мали досить матеріялу для своєї творчости і, працюючи уперто над собою, змогли дати хороші таки твори. Творчий актив „Забою“ складають товариші Баглюк, Діманштейн, Беспощадний, Трейдуб, Заходяченко, Гайворонський, Іванов - Краматорський, Павлівський, Щипов, Ковалівський, Мальпук, Крикун, Стодоля та інші.

З особливим задоволенням я можу доповісти з'їздові, що „Забой“ стає нарешті українською літературною пролетарською організацією.

Забойці, що колись ніяк не могли порозумітися зі спілкою пролетарських письменників Гарт, нині докладають усіх сил, щоб стати нарешті письменниками українськими. Під цим гаслом і відбувався, власне, третій з'їзд „Забою". Мені і товаришу Ткачукові довелося брати участь в цьому з'їзді. Він справив на нас надзвичайно поважне враження. Безперечно в „Забої" ростуть майбутні, найвизначніші члени Всеукраїнської спілки пролетарських письменників.

ЩО МИ МУСИМО ДАТИ НАДАЛІ

Отже, товариші, ВУСПП дав лише початки своєї творчости. А мусимо дати великі полотна, значні книжки, проблемну велику літературу. Найвизначніші книжки інших письменників — „Золоті лисенята", „Місто", „Нас було троє", „Дубові гряди", „Твердий матеріял", „Майстер корабля", „Недуга", „Смерть", „Без ґрунту", „Чебрець зілля", „Фальшива Мельпомена"— в більшості своїй також не спромоглися показати нову людину, поставити актуальні проблеми. Частина з них навіть зовсім ворожі або чужі робітничому читачеві. („Місто"). Лише три з них мають поважне значіння — „Без ґрунту" — Епіка, „Смерть" — Антоненка-Давидовича, яку треба сприймати дуже критично, і нарешті „Фальшива Мельпомена"— Юрія Смолича. Одначе така ідейна бідність радянської літератури ніяк не може бути виправданням для пролетарських письменників. Адже вони мусять вести перед цілій радянській літературі.

Пролетарів показав у динаміці Петро Панч („Повість наших днів" у книзі „Голубі ешелони"). Схвилював суспільство „Бур'ян" Андрія Головка. Таких книжок ВУСПП майже не має. Я гадаю, що найактуальніша з наших книжок — Кириленкова повість „Кучеряві дні". Але однієї повісти дуже мало. Та й та, треба сказати, не без значних художніх вад.

Ми мусимо констатувати факт: минає дванадцятий рік революції, розгортається соціялістичне будівництво, паростки нового життя, пробиваючись крізь старе барахло, уже буяють на кожному кроці, а наша література ще й досі не спромоглася показати суспільству головну рушійну силу революції, будівника соціялізму, пролетаря.

Ще Франко сказав:

... що не Баярд, борець непоборимий,
Не Дон Жуан, жіночих серць побідник,
Героєм наших днів, а продуцент, — робітник.

Чи треба повторювати, що основним нашим завданням, як письменників, є завдання вивчитись нарешті писати так, щоб зуміти показати цього героя наших днів? Показати робітника, продуцента не лише економічних цінностей, а й продуцента нових думок, нових ідей. Адже

робітник визначає зміст нашої епохи. Робітник являється панівною духовою постаттю нашого часу. Бож, як і в кожну епоху думки кляси, що панує економічно, являються панівними думками, так і в нашу епоху думки пролетаріяту є панівні думки. Ми це добре усвідомлюємо собі за Марксом. Та ми ще не дійшли того, щоб ця свідомість стала нам за справжнє джерело творчости.

Щоб правдиво й глибоко показати пролетаря, треба насамперед добре його зрозуміти, бож навіть найдужчий потребує, щоб його хтось розумів. Ми ж засвоїли собі лише зовнішність робітникову і подаємо його, так би мовити, з поверхні. Ґете якось сказав про Вінкельмана, що все те, що він робить, головним чином, через те і цінне й знаменне, що завжди виявляє його вдачу. От цього уміння виявляти внутрішню суть людини, її вдачу, з усіма її складними протиріччями ми ще не маємо. А без цього ми не можемо створити літератури, гідної робітничої кляси. Те, за що бореться тепер російська пролетарська література — „показ живої людини“ мусить стати і нашим завданням. Хто показав у нашій літературі робітника, як складну людську постать, що в ній борються пристрасті і протиріччя? На жаль, ніхто з українських письменників не спромігся на це повною мірою.

Дехто думає, що це можна замінити показом негативних явищ у робітничому побуті. Це велика помилка. Я не хочу цим сказати, що літературі нашій не варт займатися негативами нашого життя. Навпаки. Спробу товариша Первомайського висвітлити в повісті „Околиці“ провінційне багно, що в ньому ще й досі вовтузиться відстала частина нашого робітництва на околицях республіки, показати міщан у робітничих блюзах, духово вбогих Тихонів Амосовичів, я вважаю за спробу надзвичайно важливу. „Ми не утопісти, ми знаємо, що робітнича кляса стоїть по коліна в багнюці минулого часу, минулого порядку“— говорив Ленін. Але хіба ж це виключає хоч у якійсь мірі пекучу потребу показати й позитивну постать робітника, справжнього героя наших днів, бож із Тихонів Амосовичів які вже там герої?.. І показати не спрощено, не за самою абеткою комунізму. Треба зрозуміти і виявити внутрішню суть, складну людську психіку робітника, селянина, активіста, ватажка. Тут самим ентузіязмом нічого не можна вдіяти. Треба відповідним чином його скеровувати і до нього додавати невсипущої праці.

ВОЛЬОВА ЛЮДИНА НАШОЇ ЕПОХИ

Робітник, творець нового життя, це вольова людина нашої епохи. Йому ще бракує культури, він лише вступає в процес культурної революції, розрахованої не на короткий час. І нашим завданням являється „виробити людину, здатну активно, творчо та ініціятивно брати участь у соціялістичному будівництві нашої країни. Це завдання стояло перед нами усе минуле десятиріччя, яко загальне завдання, яко

директива, яко декляpація нашої діяльности. Тепер це завдання стоїть перед нами інакше,— не як директива, не як декляpація, а це завдання стоїть перед нами, як найобов'язковіше для нас". Ці слова товариша Скрипника можна б цілком вписати в програму нашої дальшої роботи.

Є, однако, охочі підносити теорійки про „вольового українця" за національною ознакою. Це облудні буржуазні теорійки. Складність нашого економічного і політичного життя, загострення клясової боротьби спричиняються подекуди до визрівання окремих „вольових" фашистських націоналістичних постатей, що з них одну так талановито показав нам Микола Хвильовий у своєму не закінченому романі „Вальдшнепи". Я говорю про героїню цього роману — фашистку Аглаю, що каже про себе так:

„Я випила, товариство, за відважних і вольових людей. Чуєте? Я випила за безумство хоробрих. Але не за те безумство, що вродилось у сорентівського міщанина Пєшкова, я випила за те безумство, що привело троглодита до стану вишуканої европейської людини. Я випила за те безумство, що не знає тупиків і горить вічним огнем і стремлінням у невідомі краї. Я випила за безумство конквістадорів. Ви мене, Ганно, розумієте. Дозвольте вам одрекомендуватись. Я — нова людина нашого часу. Я — одна з тих молодих людей, що, як гриби, виростають біля ваших ком'ячейок і яких ви не помічаєте. Дмитрій Карамазов, ти знаєш хто перед тобою сидить? О, ти не знаєш, як сказав би Гоголь, хто сидить перед тобою. Це сидить твій антипод Але ви мене все таки, я бачу, не розумієте. Ах, друзі дорогі... Давайте ще вип'ємо за безумство..." Карамазов із захопленням дивився на дівчину.— „Іще я хочу сказати, друзі мої, що хоч це й дивно, а породив мене не хто інший, як ваша ячейка. Це моя рідна мама. Ну, от уявіть собі. Росте десь в якомусь, скажімо, „вузі" дівчина. Дівчина, що називається, кров із молоком. Від природи її покликано до кипучої діяльности — не тієї, що комсомолить у пустопорожнє. Ну, скажімо, якоюсь нудною доповіддю, чи то „Собачим завулком", а тієї, що, скажімо, Перовська. І от кличе її ячейка й каже: „так от що, свідома юнко, будеш ти в нас кандидаткою в комсомол... Твоє яке походження? А на чорта мені це походження. Не я ж робила батька, а він мене зробив...— Ні, почекайте, я ще не скінчила,— Аглая грубо взяла за руку Ганну і посадила її.— Так от, що ж мені робити. Ви розумієте — мене від природи покликано до кипучої діяльности, і я хочу творити життя.

Не так, як його творите ви, Ганно, і не так, як ти, Дмитрій Карамазов (вона знову випила келіх горілки), а так, як його творили хоробрі на проїзді тисячі років...

Ви, звичайно, скажете, що я пропоную ідеологію нової буржуазії. Хай буде по-вашому. Але буде й по-моєму, бо ми — я й тисячі Аглай у спідницях та штанях — не можемо далі жити без повітря".

Я думаю, що тов. Хвильовий прекрасно зробив, що показав нам цю нову фашистку. Звичайно, це брехня, що таких Аглай у спідницях і в штанях є вже тисячі в нашому житті. Це Аглая просто задається. Їх не тисячі, а одиниці, і оцих „вольових людей", що за них так гаряче агітує закордонний їхній „вождь", Дмитро Донцов, неминуче роздушить, як клопів, вольова людина нашої епохи — пролетар, будівник соціялізму.

„ЗЛОБА ДНЯ"

Недавно товариш Косіор так висловився в „Комуністі" про завдання преси на сьогодні: „Уміти показати перспективи й програму щоденної роботи, щоб мобілізувати на роботу робітництво й основні маси селянства, уміти показати клясового ворога, щоб озброїти пролетаря, бідняка й середняка в боротьбі з ним — ось завдання на сьогодні преси".

На перший погляд ці завдання не підходять для художньої літератури. Звичайно, література художня — не публіцистика. Середняк, бідняк, куркуль, клясовий ворог, що то за завдання художньої літератури? Література художня має ширші межі. Вона мусить підноситись на вищий щабель філософії сучасности. Такий голий схематизм, як для газети, ніяк не підходить для художньої літератури. Вона не повинна бути голою, одвертою аґіткою, що з неї стирчить бідняк, середняк, куркуль, клясовий ворог. Все це так. І все таки література художня аж ніяк не може одриватися од нашої дійсности, од тієї пак „злоби денної" і оті завдання мусять бути і її завданням. Лише іншими методами має здійснювати їх письменник: методами художньої літератури. Того самого бідняка, середняка, пролетаря треба подати так, щоб він залишився художнім типом аж на ті часи, коли не буде ні середняка, ні бідняка. Смішний і трагічний ґідальго Сервантеса та його слуга Пансо живуть століття, хоч виникли вони свого часу, як злободенні типи. (Тов. Хвиля: ґідальго бессмертний). Ґідальго, товаришу Хвиля, давно, звичайно, помер, як і всі його товариші. Але, як художній тип, поки ще живе, також, безперечно, колись помре, от, наприклад, як хтось із вусппівців напише щось краще... (Сміх). Так само Ларіних Пушкіна, мертвих душ Гоголя, гамлетів Шекспіра тощо, давно немає на світі, а вони, родившись також на злобі дня, живуть і досі.

На жаль, більшість типів нашої пролетарської літератури „помирає“ через один, два роки після того, як книжка вийшла на ринок. А мусять наші середняки, бідняки, пролетарі стати у нас такими художніми типами, щоб вони дожили аж до безклясового суспільства, щоб і тоді, перечитавши книжку нашого письменника, люди сказали: „Який безсмертний“ тип, і які хороші письменники були у ВУСПП'і... (Сміх. Оплески).

От що злоба дня може дати. Злоба дня, наші ідеї, що вирують у ній, наші прагнення — це є соки для письменника, для його твору. Все це формує клясову психологію письменника. А з клясової психології народжується художній твір. Словом, я хочу сказати, що для нас, письменників епохи диктатури пролетаріяту, насамперед — ідеологія. Звичайно, що „сподити“ художній твір зможе тільки художник, цебто людина, що для цього себе приготувала, розвинувши працею свої здібності художні, а не лише має, припустім, пролетарську ідеологію.

СПРОБИ ІДЕОЛОГІЧНОГО РОЗЗБРОЄННЯ

Тимчасом ми бачимо спроби перевернути цей принцип догори ногами: спочатку майстерність, а потім — ідеологія. Дехто хоче роззброїти нашу літературу. Ідеології, цієї „домішки“ до художнього твору, ці „дехто“ радять нам брати „в міру своїх художніх здібностей“. Ідеологічна „нагрузка“ — в міру сил, як своєрідний вимушений асортимент, так учить молодих письменників Олекса Слісаренко — така суть його „науки“ в статті „Не пророк, а деловой человек“, уміщеній недавно в Харківській газеті „Вечернее радио“. Цитуватиму російською мовою так, як її надруковано.

> „Пролетарский писатель должен стать деловым человеком для того, чтобы дать по возможности больше качественно и количественно своей продукции и следовательно стать максимально полезным для общества“.

Цю тезу ми можемо прийняти. Ми бо — за ділову людину і проти „ділячества“.

Цитую далі:

> „Быть максимально полезным для пролетарского общества — значит дать высокохудожественные произведения с четкой классово-пролетарской идеологией, *т. е.* не впадать в дешевую антихудожественную агитацию“.

Надзвичайно характерне оте „то есть“! Не „але“, а „то есть“. „С четкой классово-пролетарской идеологией, *т. е.* не впадать в дешевую антихудожественную“ і так далі.

„Эту очень важную задачу в современной пролетарской литературе мало кто исполнил потому, что художественные произведения обыкновенно непомерно перегружаются идеологией. Часто можно встретить слабенькую повесть, в которую автор хочет втиснуть весь марксизм от начала до конца — выходит агитка. В небольшую повесть хотят вложить всю революцию от начала до конца — выходит каша.

Идеологическую нагрузку надо брать по силе и художественной способности, а не только потому, что так хочется автору. Чем сильнее художественное произведение, тем большую идеологическую нагрузку оно выдержит, не обратившись в агитку. Это особенно нужно помнить писателям начинающим“.

Наука Олекси Слісаренка наскрізь опортуністична, хоч і здається вона зовні у викладі самого автора ніби й пролетарською. Хто читав твори тов. Слісаренка, той міг пересвідчитись, що в них ідеологічної „перегруженности“ немає. Може це походить із того, що автор бере ідеологічну „нагрузку“ в міру своїх художніх сил, може з інших причин, але факт, що ідеологічної перегрузки, я б сказав навіть повної „нагрузки“, в творах Олекси Слісаренка, як і треба було сподіватись, немає. Шкода, що не взяв автор за мото до своєї статті оці слова естета В. Пачовського: „То є штука! Я не пхаю тут ідей, настроєм маю нагу душу розбудить“.

Відзначимо ще й ту цікаву рису, що ідеологія в таких, припустім, творах, як „Убивство“ — Могилянського, „Вальдшнепи“ — М. Хвильового, „Місто“ — В. Підмогильного, „Гармонія та свинушник“ — Б. Тенети, „Під дощ“ — Д. Борзяка, „Землі дзвонять“ — М. Івченка, „Клекіт“ — Осьмачки, або візьмімо винятковий приклад — „проблема хліба“ Єфремова, де автор на кілька рядків дає таку „ідеологічну нагрузку“, що сто ішаків не витримають, хоч ці тварини, як відомо нам з лекцій професора скотарства, Омелька Буця, дуже виносливі, — „перегруженность идеологией“ в цих творах звертала на себе увагу переважно не т. Слісаренка, а марксистських критиків, що не пишуть Обсерваторових „порад молодим белетристам“, і навпаки — ідеологія в творах пролетарських письменників не дає спати їхнім антиподам... От, наприклад, Олексу Слісаренка ця ідеологія примусила виступити на шпальтах „Вечернего радио“ з криком „пробі“ і з закликом до молодих „особенно начинающих“ письменників: беріть ідеологічну нагрузку в міру художньої спроможности. Пам'ятайте, що ви ще молодий, невправний, отож і ідеології краще візьміть на макове зерно,

якраз „у пліпорцію", як сказав би дотепний професор скотарства, Омелько Буць...

Тимчасом ми самі проти „червоного квача", як каже тов. Коряк. Рішуче проти. Але між нами та Олексою Слісаренком та ріжниця, що ми кладемо в основу своєї творчости пролетарський світогляд, пролетарську ідеологію. І вимагаємо від письменника прибрати для своїх ідей відповідний „логос". А Олекса Слісаренко радить навпаки: в міру того, яких „логосів" ти вже навчився викомарювати, бери відповідну порцію ідеології. От і вся ріжниця. Не велика, але тяжка...

Ми кажемо: не компромітуй ідеологію пролетаріяту невправним словом. Вигостри свою зброю — слово, а потім берись оформляти ідею, але ідею неодмінно пролетарську, бо лише пролетарська ідея гідна того, щоб її оформляти художнім словом. А Слісаренко піклується насамперед самим словом, страшенно боїться, що йому доведеться читати „слабенькую повесть, в которую автор хочет втиснуть весь марксизм от начала до конца". Ріжниця ніби не помітна, але дуже єхидна.

Ми хочемо художнім словом служити конкретним завданням нашого сьогодні, приймаючи його діялектично, як тезу й антитезу, що веде нас до синтези близького і реального майбутнього. А нам кажуть: та не можна ж до всього підходити утилітарно. Не опошлюйте завдань мистецтва, що має ширші межі. Є, мовляв, людські почуття, воління, уподобання, що ні в якому зв'язку з отим конкретним зиском не стоять. Дайте трошки ідеології та більше художности. Нагадаємо їм одне місце з Плеханова:

> „На это возразят, пожалуй, что цвет предмета нравится человеку независимо от того значения, какое мог или может иметь для него этот предмет в его борьбе за существование. Не вдаваясь в длинные соображения по этому поводу, я напомню замечание Фехнера. Красный цвет нравится нам, когда мы видим его, скажем, на щеках молодой и красивой женщины. Но какое впечатление произвел бы на нас этот цвет, если бы мы увидели его не на щеках, а на носу нашей красавицы?"

Словом, не можемо ми прийняти науки тов. Слісаренка. Навіть його „деловой человек" таки не зовсім нам подобається. Я вже сказав, що ми за ділову людину. Тільки ми по-різному до цього підходимо. Ми проти „діляцтва", що поєднується з блискучим портфелем і такими от порадами. (Голос з місця: Деловой человек — на чекову книжку з банку!). Ми проти такого „діляцтва" і за ділового пролетарського письменника, що має свою цілком певну клясову установку, пов'язану з завданням нашого соціялістичного будівництва, в розпорядженні якого пролетарський письменник, так би мовити, перебуває.

Ми також прихильники НОП'у. Але, як це не дивно, нас не задовольняє навіть сухий розподіл годин для творчости, запропонований від товариша Слісаренка у згаданій статті. Не будемо сперечатися хто був кращий поет, чи Слісаренко, чи Ґете, але що з останнього була не менш ділова людина, ніж з т. Слісаренка, то це, мені здається, факт. І отже, ще більш дивно, що ця ділова людина і, здається, не поганий таємний радник Веймарського герцогства, так говорив про свою творчу роботу: „єдиним порятунком від „цього лиха" була „звичка", що од неї я не міг звільнитися протягом цілого свого життя, а саме: негайно втілювати в поетичні образи геть усе, що мене радувало, смутило чи мучило, і звільнятись у такий спосіб від цих речей, даючи їм зовнішнє існування замість внутрішнього, що мене обтяжувало". Отже тяжко було б цей процес утиснути в Слісаренкову схему. Тільки й можна сказати, що ці поради нагадують нам славнозвісні уроки „пристойної поведінки", що їх давав колись Обсерватор на сторінках журналу ВАПЛІТЕ під голосною назвою „Поради молодим белетристам". Вони були б стільки ж веселі, як і ті, коли б не були так само сумні й симптоматичні.

За другу спробу ідеологічного роззброєння нашої літератури треба, я гадаю, вважати теоретичні писання Майка Йогансена. На минулому всеукраїнському літературному диспуті, що відбувався в цій самій залі, Майк Йогансен заявив, що виграє в літературній боротьбі той, хто краще знатиме політекономію, диференціяльну ренту, марксизм. І так він натискував на диференціяльну ренту, що переконав був мало не всю залю на тім, що ніхто з вусппівців марксизму і не нюхав, а от він, Майк Йогансен, то вже інша справа. У марксизмі він як риба в воді. Цебто — плаває. (Сміх).

Нагода довести це широким колам революційного суспільства незабаром випала. Майк Йогансен видав теоретичну книжку під назвою „Як будується оповідання". Ви пригадуєте цю веселу книжку. У ній він „за правду" ішов на муки. „Я цілком свідомий того,— писав Майк Йогансен,— як мене цькуватимуть за першу частину першої статті. Я готовий перенести це цькування, аби поширити марксистський погляд на мистецтво серед молодих письменників".

Що ж то був за погляд? Це був погляд на мистецтво, зокрема на літературу, як на лимонад чи зельцерську воду. Можна було б не звертати на це уваги, коли б автор не звав своїх поглядів „єдино марксистськими, більш того, єдино правдивими".

Майк Йогансен, як бачите, веселий письменник, мало не гуморист. І тому давайте не будемо його „цькувати", а то ще прищепить „єдино правдивий погляд". Отже не будемо розглядати цієї статті, тим більше, що посутньо на неї дуже добре відповів у „Комуністі" т. Панас Любченко. Тут я хочу тільки висловити свою думку, що пошкодити молодим письменникам стаття т. Йогансена так і не спромоглася, саме

через свою „гумористичність“. І через те, згадуючи цю книжку, можна лише, перефразувавши слова Мерінга про історію, що її переживають деякі книжки, сказати: книжка Йогансена цікава більше історією своєї появи на книжний ринок, ніж тією історією, що в самій книжці розповідається. Бо й справді: як можна друкувати отакі „єдино марксистські, більш того — єдино правдиві“ погляди на одинадцятому році нашого революційного життя? Книжка вийшла торік. Хто ж це такий мудрий був той редактор і видавець? Якщо не помиляюся, то була „Книгоспілка“, кооперативне видавництво, що виконує заповіти Леніна — учіться торгувати. Учіться, товариші, та не торгуйте ідеологією. (Оплески).

Треба згадати також спроби третього письменника, а саме, т. Сенченка, висловити своє незадоволення з приводу ідеології в творах молодих пролетарських письменників. Йому вона також муляла. Ось у яких виразах писав він про це:

> „Здається, всі поети Молодняка підрядилися писати програми у віршах, дебютувати з програмів і вражати світ своїми здібностями у цій галузі“.

Далі я хочу зупинитися на одному прикрому явищі в нашій літературі, явищі, що його, на мою думку, також треба розглядати, як спроби ідеологічного роззброєння, коли не ворожого озброєння. Маю на увазі безперспективний „показ“ негативів нашої дійсности. Читаючи твори таких письменників, маєш підстави думати, що прийшли вони до літератури не з позитивного поклику, а з негативного. Цебто прийшли не допомагати народжуватись новому, викриваючи все те старе, потвірне, що заважає цьому народженню нового. А прийшли „бичувати“, пекти „розпеченим залізом“ тощо.

Колись історик мистецтва Румор, розглядаючи творчість Лесінга, констатував був, що всі його художні твори цілком побудовані на стремлінні піддати бичуванню потвірність його часу. Зрозуміло, що таке негативне покликання до поезії, коли можна так висловитись, у Лесінга відіграло велику позитивну ролю в нашому розумінні, бож він бичував цілу свою сучасність, хоч буржуазія і створила про нього легенду, ніби він належав і належить їй.

В наш час, в добу диктатури пролетаріяту, про всякого, хто буде піддавати розпеченому залізу нашу сучасність, ми скажемо, що він належить не нам. Цього дехто не розуміє. І тому доводиться чути, що радянському письменникові говорить один із партійних керівників: „ні, товаришу, від писання „Ревізора“ ми вас звільняємо“. Так, принаймні, сказав товариш Любченко на диспуті товаришеві Сенченку. Очевидно т. Сенченко „змішав“, переплутав добу Гоголя і добу диктатури пролетаріяту.

Отже ми за показ наших болячок, але проти безперспективного показу цих „болячок“, проти „показу“, від якого чуб догори встає, проти „показу“, що дає підстави фашисту Донцову потирати руки від задоволення і „радісно“ мовити: „от вам рай совітський“. Словом, ми проти „показу“, що грає на руку контрреволюції. (Хвиля: Але все таки показувати треба й негативне).

Так, товаришу Хвиля. Я ж кажу, що ми лише проти такого „показу“, про який ви ось що писали в № 11 „Критики“ за 1928 рік:

> „Можна розгортати наші болячки так, щоб їх поборювати, а дехто може й так „показувати“, що допомагатиме нашим ворогам поборювати революцію. У революційній українській літературі такому революційному „показу“ не може бути місця“

Гак що ви, товаришу Хвиля, краще не послаблюйте цих своїх слів. Все одно краще не скажете... (Сміх. Оплески). А з цими словами, що ви надрукували в „Критиці“, ми цілком згодні (т. Хвиля: Я там іще дещо писав...).

Я пам'ятаю, товаришу Хвиля, що ви там дещо писали і на нашу адресу... (Сміх). Ми цього не забули і про це я далі говоритиму. А зараз я говорю про те, що спроби деяких письменників „показати“ наші болячки заводять самих письменників в контрреволюційний, отже, треба гадати, неприємний і для самих письменників, тупець.

Нарешті, у зв'язку з усім цим, я хочу згадати ще й заялозену „ідейність“ декого з радянських письменників, ту ідейність, про яку говорив Плеханов, що вона тільки тоді „хороша“ в мистецтві, коли не має на собі тавра пошлости. А дехто з радянських письменників саме такою „ідейністю“ і насичує свої твори. Часом він бере навіть справді пролетарську ідею, але уміє якось і її „талановито“ опошлити.

Звідци у нас — непримиренне ставлення не тільки до тих, що намагаються активно роззброїти пролетарську літературу, але й до міщан у літературі. Міщан, звичайно, не літературних типів, а самих письменників. Хто буде оміщанювати великі ідеї, думки й проблеми нашого часу, того ми будемо пекти справді таки розпеченим залізом.

ХИБИ НАШОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ

Я переходжу до помилок нашої організації. Їх було дуже багато, хоч значних ідеологічних помилок ВУСПП не робив. Були деякі принципові помилки в тактиці, і досить помітні, одначе ідеологічних помилок, таких, що заперечували б собою пролетарську плятформу організації, я не пригадую. Дрібніші помилки були і в наших журналах, і в роботі нашого Секретаріяту, і в роботі окремих товаришів, нарешті і в роботі цілої організації. Брак часу не дозволить мені зупинитися на кожній дрібній помилці так докладно, як хотілося б.

Одначе, я постараюсь не проминути жадної більш - менш помітної і загрозливої для організації помилки.

До першої категорії наших помилок беру за мото оці слова зі статті товариша Хвилі, про яку, він думає, ми забули:

> „Треба зрозуміти відповідальність часу, широчінь і важливість завдань. Треба на цій ділянці добитися створення дійсно товариської атмосфери. Принципово непохитньої, але ні в якому разі не „хатньої“ критики“.

Постараюсь на прикладах показати далі, що ці слова стосуються безперечно і до нас, але стосуються також великою мірою і до інших літературних організацій, що надто своєрідно „урівноважували“ наші помилки. Почну з Гарту. В критичній роботі цього журналу траплялося немало хиб. В № 4—5 за 1927 рік уміщено, наприклад, рецензію О. Ладена на збірку т. Шмигельського „Памолодь“. У збірці т. Шмигельського є такий рядок:

> „Схиливсь над морем й морю покоривсь“

Рецензент з приводу цього рядка пише: „Тут глибока емоціональна філософія, в цім „схилився над морем й морю покоривсь“ і в цім „скованім привіті“ ...

Це пересада. Це хатня критика. І тим більш вона неприємна, що з Шмигельського таки не поганий поет, хоч дав він, на жаль, тільки одну книжечку віршів і з того часу замовк. От тобі й „глибока емоціональна філософія“.

В Гарті № 6 — 7 за 1927 рік уміщено рецензію т. Ганжулевич на поему Микитенка „Вогні“. Рецензент хвалить не лише поему, а побіжно ще й книжку „На сонячних гонах“. „Це,— каже,— взірець того, як можна написати оповідання, щоб було воно і художнім твором, і агітаційним, яке захоплює, підпорядковує не гострими зворотами, а саме своєю м'якістю, цією властивістю українських письменників, що яскраво відбилося у Микитенка“.

А про поему рецензент говорить ще категоричніше:

> „В строфі цій відчувається ритм Пушкінового „Евгения Онегина“ (пригадаймо лист Татьяни до Онегина „Когда б вы знали“ ... і т. д. Вплив Пушкіна на Микитенка навряд чи можна заперечувати“.

Отже мало не Пушкін. (Сміх). Добре це чи погано? Погано. Смішно. Не об'єктивна рецензія. „Хатня“ критика, що багато нашкодила авторові „Вогнів“ в першу чергу, завдавши йому не мало клопоту.

Щоправда, дякуючи іншим організаціям, дружнім нам організаціям, як от „Плуг“ та „Молодняк“, рівновагу Микитенкові було повернено, бо дружні організації вмістили об'єктивні рецензії. От, наприклад, журнал „Плужанин“ № 10, за 1927 рік писав:

„Дехто в літературно-груповому запалі вславляє Микитенка другим, пролетарським мовляв, Винниченком. Щоб трохи остудити цей кадильний дим, редакція містить оцю протилежну, негативну оцінку (мова тут про статейку Степана Гаєвського.— І. М.), уважаючи, що . . . вихваляти молодих дебютантів надміру не слід". Редакція. (Сміх).

Так що, як бачите, із Пушкіна та Винниченка став уже дебютант. Отже можна дорого іноді заплатити за те, що в вусппівському органі на члена ВУСПП уміщено „хатню" рецензію. Дружня організація не подарує цього . . .

„Молодняк" також умістив об'єктивну рецензію на „Вуркагани". В № 5 журналу „Молодняк" за 1928 рік пишеться:

„Мова? (У „Вуркаганах".— І. М.). Не мова художньої прози, а просто виписка з книги відомого біхевіориста Уотсона „Психологія як наука про поведінку". Такі стилістичні огріхи для читача не байдужі, як не байдужі для початкуючого письменника".

От бачите. Можна сказати, об'єктивною рецензією встановлено рівновагу. (Сміх). Щоправда, дружня організація цим не задовольнилася. Вона „розстріляла" потім ще й кількох Микитенкових товаришів по організації, як от Доленґа, Коваленка, Голованівського, назвавши одного „не потрібним", другого „таким молодим і вже таким ортодоксальним", третього просто змішавши з багном, і намірившись, нарешті, пробробити цю операцію по черзі з усіма членами ВУСПП.

Наводжу ці приклади не ради співчуття до окремих „потерпілих", а лише ради характеристики нашої літературної дійсности, для якої, покищо, дійсна товариська атмосфера — поняття абстрактне.

От, наприклад, хіба це не характерно, що в тому ж числі „Молодняка" відомий український марксистський революційний пролетарський талановитий серйозний, увічливий і тихий на вдачу критик Іван Бахмут, що його ім'я напевне гримить по цілій Европі, пише так про дві особи, з яких одна симпатизує „Молодняку" і в ньому друкується, а друга — ВУСПП'у, хоч теж друкується іноді в „Молодняковї". Це одначе не рятує її від „об'єктивної" критики Івана Бахмута. Він пише про неї:

„Автор цих рядків (цебто Іван Бахмут — І. М.) глибоко переконаний у тому, що широкому загалу не цікаво знати, як „працює над собою" якийсь Клоччя або хтось інший . . ."

Слова „працює над собою" Іван Бахмут бере в призирливі лапки. А далі про Донченка. Отут уже безперечно буде „загалу цікаво знати".

„Донченко належить до скромних, обачних. Його перший дебют дійсно вартий уваги і цікавий для широкої маси читачів. Його „Сурми“ виточені. Кожну фразу опрацьовано, кожний образ художній і щирий“.

Ну, товариші, хто з вас читав Донченкові „Сурми“, той, може, не так то легко погодиться з хатнім критиком Бахмутом, що цей твір „цікавий для широкої маси читачів“. В такому самому дусі пише молодняківський критик і про „Золотий павучок“ Донченків:

„Насиченість емоціональністю в „Золотому павучку“ дає те враження щирости і „теплоти“, що робить повість цікавою й приємною для читання“.

Можна сказати, соціологічний еквівалент знайдено... (Сміх). Мова йде про дружні організації. Годі й казати вже про організації ворожі. На сторінках журналу „ВАПЛІТЕ“, наприклад, ми знаходили тільки ваплітянське безоглядне самовихваляння і таке ж безоглядне паплюжіння творчости вусппівців. Треба сказати, що Гарт був усе таки зразком чесности і пролетарської об'єктивности щодо книжок своїх літературних супротивників.

Помилкою, великою і неприємною помилкою було уміщення в Гарті рецензії на „Вогні“. Але рятує нас те, що більше подібних помилок у Гарті не повторювалось. Готуючись до доповіді, я уважно перечитав усі числа Гарту. Жадної хвалебної рецензії я в ньому, крім цих двох, власно, однієї, бо на Шмигельського була не хвалебна, за винятком згаданих рядків— я не знайшов.

Обвинувачував ще т. Донченко Гарт у вміщенні „підлабузницької“ рецензії Р. Гента на книжку т. Піонтек „Тихим дисонансом“. Але багато дечого він, як водиться, поперекручував. А щодо плагіяту, то й зовсім схибив. Товстік, у якої за інформацією Донченка т. Піонтек сплагіювала вірш, написала оце недавно листа, в якому признається, що то вона, Товстік, „несвідомо“ взяла старий вірш т. Піонтек і підписала його своїм ім'ям.

Крім цих, було в Гарті багато інших рецензій. І ніде в них я не міг знайти будь - якого перекручування, перехвалювання членів нашої організації, „хатньої“ критики на них або недооцінювання письменників, що не належить до ВУСПП'у. Гарт, отже, на цій ділянці швидко виправився і став на досить твердий ґрунт пролетарської об'єктивности. І тому ми можемо сміливо сказати товаришеві Хвилі, що „хатньої“ критики в Гарті немає і що ми її ніколи не припустимо на сторінках нашого журналу. Але треба сказати, що на Україні справа з критикою взагалі не блискуче стоїть. Лише з моменту заснування такого поважного органу марксистської критики, як наш столичний

 журнал „Критика", справа почала значно вирівнюватись. Та про критику ми будемо слухати ґрунтовну доповідь товариша Щупака, тому не будемо на цьому затримуватись.

Одначе, скільки мова тут про наші помилки на цій ділянці, то мушу згадати ще про „Літературну газету". Найбільше закидів у необ'єктивності діставала саме „Літературна газета". Тут, мовляв, найбільше було вміщено панегіриків вусппівцям і ще більше було припущено недооцінювання декого з письменників невусппівців.

Перевіримо. Для прикладу візьмемо статтю, власне, рецензію, т. Клоччя на книжку Олексія Кундзіча „Село Вовче". Починаємо з Клоччя саме тому, що наші супротивники часто скаржились на необ'єктивність цього молодого критика. Безоглядно, мовляв, хвалить своїх і гудить „чужих". Та й відомий марксистський пролетарський завідувач юнсектору ДВУ, Іван Бахмут, цілком природно дуже цікавиться тим, „як працює над собою якийсь Клоччя"... Отже з нього і почнемо.

> „Село Вовче" О. Кундзіча, „Земля обітована" Л. Первомайського та інші збірки є перші ластівки комсомольської літератури. Ми глибоко переконані, що невпинна учба вдосконалить і розів'є творчий хист молодих письменників, і комсомольська література стане могутнім загоном спільної пролетарської літератури й завоює собі робітничо - селянського читача, що ми вже маємо на прикладі російської літератури".

Так пише т. Клоччя в № 9 — 10 „Літературної газети" за 1927 рік, цебто на початку діяльности „Літературної газети", коли вона, з причин цілком зрозумілих, мала найбільший запал хвалити своїх і гудити „чужих". Найбільшою „хибою" в цій рецензії являється незламна віра т. Клоччя в те, що „невпинна учба вдосконалить і розів'є творчий хист молодих письменників, і комсомольська література стане могутнім загоном спільної пролетарської літератури". (Голос з місця: Це ще нічого!).

Ви кажете, що це ще не така страшна „хиба". От тому нам ще дивнішим стає те презирство завідувача юнсектору ДВУ до молодого пролетарського критика, яке ми знаходимо на сторінках „Молодняка", і та зневага й „облічительство", ті гнівні філіпики, що посипались були на голови молодих вусппівців із - під „резвого пера" т. Сенченка в № 5 ВАПЛІТЕ:

> „Талант, що дало вам суспільство, ви, боячись поворухнути мозком, любісінько зарили в землю. Мислення ви ототожнюєте з єрессю. Закон: аналізую і творю — ви підмінили сліпим „вірую іісповідую". Замість

ланцета ви орудуєте ладаном. Роблю і помиляюсь і в роботі шукаю синтезу ви одкидаєте, як щось неприпустиме, бо для цього треба знання і мужність, але у вас нема ні того, ні другого. Боротьбі мистецькою зброєю ви протиставляєте закулісні інтрижки, плювки, кулачну розправу і інші методи, що так прекрасно характеризують ваше, з дозволу сказати, літературне обличчя".

Таке знаходимо ми в „Зачарованому колі" автора „Записок Холуя", Івана Сенченка. Чи це хоч будь-якою мірою відповідає дійсності, нехай рішає з'їзд. Я ж особисто вважаю, що це — найбільша брехня із усіх брехень на адресу нашої організації... (Оплески).

Візьмімо далі праці т. Коваленка. О, цей ще Коваленко, постійна притичина. В той час, коли ще не було у нас органу марксистської критики, журналу „Критика", коли „Літературна газета" самотужки, як уміла, мусіла була обороняти ідеологічну чистість нашої літератури від різних випадкових і невипадкових літературних „з'явищ", що, виростаючи, немов печериці після дощу, сунули в робітничі бібліотеки,— цей Коваленко писав тоді про „Малоучок" В. Чаплі:

„Довгі сторінки тягнеться ця перелицьована „для хатнього вжитку" метерлінковщина, наводячи олив'яну нудьгу на читача... Дійсно, які некультурні наші культуртрегери, що й зараз у своїй творчості хотять поставити себе над простими смертними, хотять відмежуватися від контакту з ними й з надхненним виглядом вітії для вибраних товчуть старі шаблони і спаскуджені мистецькі концепції. Вони такі далекі від справжньої сучасної революційної культурности, ці самозакохані малоучки з просвітянських задрипанок!" („Літ. газета", № 4, 1927 р.).

Як бачите, товариш Коваленко орудує „ладаном", а не ланцетом. Але од цього „ладану" навряд чи поздоровиться Сенченкові. А проте, він іще раз може повторити — „ви протиставляєте закулісні інтрижки, плювки, кулачну розправу"...

В № 2 „Літ. газети" той таки товариш Коваленко робить ще й таку „нетактовність", як підкреслювання у критика Ф. Якубовського ось цих рядків про С. Васильченка: має остільки (він, Васильченко— І. М.) „високі гуманні ідеали", що вони „далеко вийшли поза межі суворої дійсности, хоч би й революційної"... Товариш Коваленко взиває таку „ґуманність" підозрілою. Іван Сенченко має ще одну „підставу" сказати: „закон аналізую і творю ви підмінили сліпим „вірую і исповідую"...

В такому от „критичному" оточенні доводилося нам працювати. Зрозуміло, що воно впливало на нас негативно і жадною мірою не

 сприяло нам виправляти наші помилки. Єдина його позитивна роля полягала в тому, що воно тримало нас цілий час в напруженому стані готовости до нападу і оборони...

Можна згадати ще й інших критиків, тих, що намагалися стати ортодоксальними. На жаль, про декого з них доводиться сказати словами Фоєрбаха на адресу французького письменника Бейля: „Сумніви й заперечення його пурхають навколо ортодоксії, як птички навколо нічної сови, підлітаючи і в ту саму мить одлітаючи — сміливо і в той самий час — боязко“...

Я сказав на жаль. Бо нам таки справді шкода, що вони ніяк не спроможуться остаточно наблизитись до ортодоксального марксизму. Але вже й те, що вони намагаються наблизитись, нас щиро тішить. Пролетарські письменники не лише не повинні припускати зневажливого ставлення до тих, хто якоюсь мірою працює на користь радянської культури, а ще й мусять якнайрішучіш боротися з елементами легковажного ставлення до таких працівників, тим більше до працівників на полі нашої марксистської критики.

Отут я хочу сказати, що ми цілком згодні з тим місцем у статті товариша Хвилі — „Нотатки про літературу“, де він говорить про наші помилки. Ми допустилися грубої принципової помилки у ставленні до критика Фелікса Якубовського. Винна тут „Літературна газета“, що так поквапилась на висновки, але винні і ми, група членів харківської організації, що не тільки не виправили цієї помилки, а ще поглибили її. Цю помилку ми мусимо визнати і рішуче засудити її.

Це не значить, що т. Ф. Якубовський сам не робить помилок у своїй критичній роботі. Навпаки, в роботі про Куліша він допустився неприпустимих таки для марксистського критика тверджень. З цитати про С. Васильченка, що я наводив, також видно, що не завжди щастить т. Ф. Якубовському підноситись до справжнього марксистського розуміння мистецьких та громадських явищ. Але чи значить це, що ми можемо зневажати за це нашого критика? Ніякою мірою. Ми мусимо допомогти йому, а не засуджувати його так, як це ми робили в „Літературній газеті“.

Так само недоречне зараз нагадування іншим письменникам про їхні колишні помилки, коли ці письменники не повторюють їх і не роблять тепер ніяких нових помилок, треба вважати за помилку з боку „Літературної газети“. Та й поза тим у згаданій статті товариша Хвилі є чимало моментів, що стосуються чи окремих членів ВУСПП, чи й цілої організації.

Були помилки з боку окремих товаришів у висновках про ті чи ті літературні явища у формульовках тощо. Ми не навчилися ще підходити до тих, хто простує до пролетарської літератури. Ми не навчилися добачати в першу чергу своїх власних огріхів. Ми не зуміли

виробити форм колективної творчої допомоги один одному. Одверте творче змагання, а не приховування своїх виробничих плянів, мусить стати нашим законом. Збагачувати один одного літературним досвідом і знаннями повинні ми, а не дбати лише кожний про себе.

Великою хибою організації була її негнучкість, неспроможність рішуче й сміливо перейти до нових метод праці. Всеукраїнський літературний диспут на доповідь т. М. О. Скрипника озонірував був літературну атмосферу, одначе довгий час ми неспроможні були зробити з нього відповідних висновків для себе. Становище було критичне. Криза минула. Організація наша знову стала на міцний ґрунт. Та тієї кризи, що була, не треба забувати.

Ми дуже гостро реагуємо на самокритику. Всякий прояв її вважаємо за ворожий. Годі й казати, що цієї хиби ми мусимо позбутися якнайскорше.

Варто почути якомусь товаришеві, що в його роботі є недоліки, як він починає скаржитись, що його хотять „угробити". Це загрозливе явище Щоправда, в нашій дійсності траплялися справді випадки, коли на голову окремих вусппівців починало падати більше громів, ніж той товариш їх заслуговував, і дійсно було таке враження, що товариша хотять „угробити". Але це були лише випадки. А взагалі кажучи, ми самокритики не любимо.

Хороба самозакоханости була у нас? Так, мусимо визнати, була. Дехто говорив так: ми, мовляв, пролетарська організація, і цим все сказано, що нам попутники? Прояви цієї хвороби траплялися. Ми мусимо придбати міцний імунітет проти цієї хвороби.

Самовпевненість була? На жаль, була.

Підозрілість... (Голос з місця: Це найгірше!). Маєте рацію, це найгірше. Лише миколаївська організація, в якій, щоправда, не багато письменників, лише шість чоловіка, і їм легко було порозумітися між собою, досягти єдности, лише ця організація була єдина, що в ній не було підозрілости. Решта організацій, на жаль, хворіли на цю хворобу. В київській організації була непогодженість між старшими та молодшими товаришами. І коли київська організація не вилікується від цієї хвороби після з'їзду, вона стане перед серйозною небезпекою. В харківській організації також були недоліки, хоч не такі значні, як між київськими товаришами.

Один із наших товаришів, людина, що заслуговує і на повагу, і на товариське ставлення до себе, написав у анкеті таку відповідь на запитання „ваші міркування про сучасну літературну ситуацію":

> „Фронтом на клясового ворога, а не на своїх. Нам треба більше товариської людяности, єднання".

Очевидно, товариш такої людяности і єднання не відчував. Це дуже погано. Це явище особливо загрозливе.

Далі, в одеській організації була одірваність російської секції від українських товаришів. Це також велика хиба. Там було дві республіки. Лише перед тим, як поїхати на з'їзд, вони зібралися разом і порадилися про спільні справи.

А треба частіше збиратися для спільної роботи. Ляборาторії можуть бути і окремо, а спільну лінію треба провадити разом. Ми мусимо досягти найбільшого контакту наших національних секцій, російської та єврейської, з основною українською базою нашої письменницької спілки. Кожний член організації мусить відчувати на собі однакову відповідальність: ми — один фронт! (Оплески).

Єврейській секції треба побажати ще більш уважно ставитись до молодих товаришів, хоч на цій ділянці роботи вона має вже значні досягнення.

До наших хиб треба віднести також невміння підійти до селянських письменників, невміння переконати їх, що ВУСПП ставиться до них справді дружньо. Сказати правду, ми так і не встановили до цього часу дружніх взаємин з „Плугом". Ми не досягли товариського зв'язку з цією дружньою нам організацією. Часом навіть ми „досягали" протилежного у наших взаєминах. Вина тут не лише ВУСПП'у, але в першу чергу ВУСПП'у, бо нам, як пролетарській організації, треба нарешті навчитися притягати до себе спільників, а не відштовхувати їх своєю „пролетпихою".

Помічалося іще таке негативне явище, зокрема серед деяких київських товаришів: доки той чи той письменник перебуває в лавах ВУСПП'у, він „подає" великі надії або й просто „добрий письменник". Навіть, коли він дуже молодий і лише починає свою літературну діяльність, все одно дехто з київських товаришів не боявся цілком певно говорити про нього як про письменника. А вийшов з організації — став „поганим". Тут є доля правди. Бо коли молодий письменник схибить і опиниться поза пролетарською організацією, він, безперечно, швидше зійде на манівці і опиниться, може, і в ворожому таборі. Та все ж, зневажати всякого, хто не помирився з тим чи тим вусппівцем і вийшов з організації,— це не наша метода. Ми повинні її засудити, як повинні засудити і скороспілі висновки про наших молодих поетів, які уже тому „добрі поети", що вони члени ВУСПП'у і в добрих взаєминах з вусппівськими критиками. А таке явище в київський організації помічається.

До негативів я дозволю собі віднести також наше невміння стати своєчасно на захист товариша тоді, коли його несправедливо кривдять. Маю на увазі справу з т. Піонтек.

Тов. Донченко обвинуватив її в плагіяті, при чому зробив це у виїмково категоричній формі. Доводив він, що т. Піонтек „украла" гімназіяльний вірш якоїсь Товстік і вмістила його у свою збірку „Тихим дисонансом" як свій вірш.

Те саме, за свідченням т. Донченка, вона зробила і з віршами Каганова. Обвинувачення тяжке. Коли б воно справдилося, то на т. Піонтек ми мусіли б поставити хрест. Та воно не справдилося. Тов. Піонтек заявила в пресі, що не вона використала вірш Товстік, а навпаки. Як же реагував на це т. Донченко? Дуже просто. Висміяв цю заяву. На жаль, т. Піонтек не мала документа, що підтверджував би її заяву. Але тепер вона цей документ має. Ось лист Товстік до т. Піонтек, в якому Товстік, не бажаючи, звичайно, називати себе літературною злодійкою, цілком недвозначно проте реабілітує т. Піонтек:

Т-щ Пионтек!

Узнав о том, что Донченко обвиняет тебя в плагиате моего стихотворения из школьного сборника „Кружок поэтов“, пишу тебе с просьбой опубликовать это мое письмо в печати.

Ни в коем случае я не допускаю мысли о том, чтобы ты сплагиировала. Это вовсе не значит, что, будучи подростком, сплагиировала я. Единственное возможное об'яснение всей этой истории я нахожу в том, (что) слышала или читала твое стихотворение „Я порву“.

Т. к. я писала много до и после этого, то вполне возможно, что здесь мы имеем дело с обыкновенной литературной реминисценцией с моей стороны. Где то в подсознательном у меня воспоминание о твоем стихотворении было, и вот в процессе общего моего творчества коротенькое стихотворение, читанное или слышанное мною, всплыло в памяти. Это не плагиат, а литературная реминисценция, и случалась она даже со многими выдающимися писателями.

Думаю, что об'явление этого письма в печати снимет с тебя всякую тень незаслуженно брошенного тебе обвинения в плагиате со стороны Донченко.

Л. Товстик

25. IV. 29.

Залишається іще Каганов. Його вірші з єрами та ятями т. Донченко передрукував був у „Молодняку“ поруч із віршами т. Піонтек, щоб довести, що „Узор“ т. Піонтек сплагіювала у Каганова. І от, прочитавши цю роботу т. Донченка, Каганов пише листа до т. Піонтек:

Уважаемая тов. Пионтек!

Никак не расчитывал, что юношеские стихи мои увидят свет вторично и притом в такой торжественной обстановке: с ерами и ятями на 12-м году революции. (Кстати сборник „Кружок поэтов“ печатался в январе 17-го года, и напрасно лютый Ваш критик Донченко пишет глупости о каких-то особых настроениях авторов сборничка).

Теперь по сути. Стихи Ваши из сборника „Тихим диссонансом“, как Вы знаете, я прочитал тогда, когда он появился в печати. Мы

 тогда же, встретившись, говорили о них. Мне, конечно, не могло не броситься в глаза сходство ритмико-синтаксического построения обоих вещей. Я и тогда считал и сейчас считаю, что ни о каком намеренном заимствовании не может быть и речи. Ведь в этот сборник Вы в переработанном виде поместили ряд Ваших юношеских стихов. Работая над ними, Вы, верно, вспомнили многое из этого „поэтического хозяйства", которое вас окружало в гимназические наши годы. Не отсюда ли и невольное обращение к готовой схеме, по которой вышел совсем другой тематический узор.

Очень жаль, что тогда же мы с Вами не порешили указать на это любознательным критикам а́la Донченко... Кстати, не мешало бы ему ознакомиться с такой хотя бы работой, как книга Эйхенбаума о Лермонтове.

Всего доброго И. Каганов

Після цих листів літературному суспільству залишається судити, що зостається від Донченкового обвинувачення. Наша ж організація повинна, на мою думку, схвалити постанову Секретаріяту, якою ми визнали, що ці документи реабілітують тов. Піонтек, і тому заяви її про вихід з організації Секретаріят не прийняв, залишивши, таким чином, т. Піонтек у лавах ВУСПП.

Щоб покінчити з хибами, мені залишається сказати ще про

НАЦІОНАЛЬНЕ ПИТАННЯ

Як це не дивно, а хибили окремі члени ВУСПП і в національному питанні. Дехто з наших товаришів, очевидно, недооцінює національного питання, його складности і ваги в нашому суспільному житті, зокрема в житті літературному. „Одмахується" од нього. Не варто, мовляв, нашої пролетарської уваги, нема для нас, інтернаціоналістів, національного питання, не цікаве воно нам, без нього є що робити. Словом, модерне люксембурґіянство. Виразники його обурюються навіть проти того, що партія звертає увагу на Ваганяна. Хай собі, мовляв, він нам не заважає.

І, головне, це зневажливе ставлення до національного питання бренить не в публіцистичній якійсь статті, а в художньому творові одного з наших вусппівських прозаїків. Цитую з його повісти „Килими", уривок під назвою „Зрада", уміщено в книжці V „Життя й Революція" за 1929 рік. Свіженький матеріял.

> „І почалися балачки... А от вам Ларін, маєте Ваганяна, маєте, малоросами знов названо в „Чебоксарській правді..." і піде лічити. Де, з яких матеріялів це все береться, просто дивуєшся, коли встигають услідити за цим усім!"

Дорогий товаришу, партія встигла не тільки „услідити“ за цим, а встигла навіть вимести зі своїх лав Ваганяна разом із його „інтернаціоналізмом“, що намагався стягти партію з ленінських позицій у національному питанні. А ви дивуєтесь, „коли встигають...“ Очевидно, товариш забуває, що як не будемо встигати, то й соціялізму не збудуємо... (Голос із президії: Без Ваганяна збудуємо!).

Я й кажу — без Ваганяна збудуємо, а от з Ваганяном разом нам було б важко його будувати. Далі в „Зраді“ є такі рядки:

> „Хіба тому, що ми українці, так недостойні мати електрику, паперовні і замість них нікчемну вигадку про фабрику українських килимів та запасок!“

Хто це сказав, що ми „недостойні“? Але хіба, будуючи Дніпрельстан, наприклад, ми повинні відкидати національне питання? Не звертати уваги на прояви українського та російського та всякого іншого націоналізму, та різних перекручувань ленінської лінії в національному питанні? Навпаки, тільки тоді ми й будемо „достойні“, коли будемо поборювати прояви всякого націоналізму, чи то українського, чи одвертого й замаскованого русотяпства, що однаково шкодять нашому соціялістичному будівництву. Отже боротись із ним ми повинні, інакше ми не будемо пролетарськими письменниками.

А щоб боротися з націоналізмом, треба стежити за його проявами, підсікати їх у корені. Цитовані рядки показують велике здивовання: „Де, з яких матеріялів це все береться“. Будь ласка! Готуючись до своєї доповіді, я беру в руки брошурку С. Б. Інгулова „Культурная революция и печать“, видання „Московского Рабочего“ 1929 року. Беру без жадної упередженої думки „услідити“ в ній щось хибне. Беру тому, що мені треба почитати про „Культурную революцию и печать“.

На сторінці 19-й знаходжу таку „америку“.

Тип газет

Руководящих общеполитических...,
Массовых рабочих...
Кооперативных...
Национальных...

Отже виходить, що українські газети (вони потраплять, звичайно, за таким розподілом у рубрику „національних“) це, поперше, не „общеполитические“, не масові, не робітничі, не робітничо-селянські, не кооперативні, а це просто національні... Але мусять же бути на Україні також і масові, і загальнополітичні, і робітничо-селянські, і кооперативні газети! Так, мусять, та то будуть, за автором „культурної революції“, уже не національні, а... „рабоче-крестьянские“, пак — російські газети.

Таким чином, приступаючи до читання брошурки без жадного упередженого бажання знайти в ній щось для колекції націоналістичних проявів, читач натикається на досить таки неприємний прояв неписьменности в національному питанні.

Як же можна не звернути на це уваги? Заплющити очі? Тоді б читач був „недостойний...“

На жаль, доводиться констатувати, що навіть, і не тільки „навіть“, а безпосередньо після партійної наради в справах взаємин української та російської літератур, наради, що відбулася при ЦК ВКП підчас нашої зустрічі з російськими письменниками, з'являються на сторінках поважних органів хибні в цій галузі думки самих учасників наради! Ось, наприклад, перед нами „Вестник Коммунистической Академии“ № 1 (31), 1929 р. В цій книзі надруковано статтю-доповідь тов. Діманштейна під назвою „Проблемы национальной культуры“. Подивимось, як тов. Діманштейн тлумачить ці самі проблеми.

На початку доповіді т. Діманштейн згадує слова Ваганяна з книги „О национальной культуре“: „Национальная культура — ядовитая штука, она болезнь дурная“. Внутрішню суть цієї формули т. Діманштейн розкриває такими убійче-іронічними словами: „Он считает, что вопрос о национальной культуре, это вопрос о национализме, даже о прикрытии зоологического лица национализма“. Словом, убив Ваганяна. Але, як прочитаєш цілу доповідь т. Діманштейна, продумаєш її, уважно зупинишся на деяких його формульовках, то неминуче мусиш прийти до переконання: а все таки Ваганян має рацію! Справді, „национальная культура — ядовитая штука, она болезнь дурная...“ (Сміх).

Насамперед ми мусіли б зробити для себе такий висновок: не обов'язково нам провадити українізацію, не обов'язково писати книжки українською мовою і спонукати робітництво вивчити цю мову, читати книжки, написані цією мовою. Все це зайве. Даремна витрата енергії, коштів, партійної і громадської ініціятиви. Бо за т. Діманштейном:

> „...атрибут языка, я полагаю, не является непременным условием для того, чтобы культура считалась национальной, не в этом состоит „национальный по форме характер культуры“.

А ось із дальших слів т. Діманштейна ми довідуємось, нарешті, про те, що ж таке культура інтернаціональна:

> „Ибо эта культура, хотя в данном случае и создаваемая не на национальном языке большинства, отражает не только русскую культуру т. наз. культуртрегеров, которые могут вербоваться из некоренных национальностей, что, вообще говоря (підкреслення моє — І. М.),

мы отвергаем, но и культуру, и идеологию многочисленных националов (підкреслення моє – І. М.), владеющих, кроме родного, еще и русским языком. Эта культура является т. о. одновременно национальной и интернациональной" (підкреслення моє — І. М.).

Ясно? Мені здається, сказано досить ясно. Скільки не твори культуру „на родном языке", до інтернаціоналізму не доскочиш. А от коли це буде „еще и русским языком", то вже ця культура буде „одновременно национальной и интернациональной".

Далі. На нашу думку, наша національна культура є, разом із тим, і загальносоюзна культура. Невже всі наші культурні та наукові заклади тощо, наша література, театр, музеї, інститути, ВИШ'і — невже все це має лише місцеве, „національне" значіння, важить щось тільки для „нацреспубліки", як каже т. Діманштейн? Це було б безглуздя. Одначе, т. Диманштейн доходить такого висновку:

„Большое культурное значение имеет также промышленное и хозяйственное строительство в „нацреспубликах" (підк. моє — І. М.), которое является составной частью всего народного хозяйства Союза в целом. Тут скрещиваются елементы национальной и общесоюзной культуры".

А на нашу думку, не лише Дніпрельстан, манган, залізо, чавун, пшениця мають велике загальносоюзне культурне значіння, а також і наші театри, наші муздрамінститути, наша література. Словом, не лише „промышленное и хозяйственное строительство", припустім, України багато важить для цілого Союзу, а й наше національно-культурне будівництво щось важить. І навіть дивно, як можна розривати ці дві категорії, що з них друга виростає на базі першої?

Тов. Діманштейн, на жаль, дуже мало залишає на долю національної культури. Значіння її за т. Діманштейном дуже невелике. Бо як розуміти такі слова т. Діманштейна:

„. . . более углубленная подготовка работников - националов (підкр. моє — І. М.) в центральных вузах и комвузах, значительные культурные приобретения националов (підкр. моє — І. М.) в централизованной Красной армии, в партии и т. п.".

Що ж це виходить? Виходить, що „более углубленной подготовки" якийнебудь український „націонал" не може дістати ні в українському Інституті Марксизму, ні просто в українському ВИШ'і, ні в школі червоних старшин, ні в КП(б)У, нарешті! А що не кожний же з „націоналів" потрапить до „центрального вуза", то нашим студентам,

 червоним старшинам тощо, тощо залишається сумна доля зоставатися без „более углубленной подготовки“.

Дійсно, „национальная культура — ядовитая штука“! Як легко збитися з правдивого шляху, трактуючи її проблеми...

Послухаємо ще далі, що каже тов. Діманштейн про художню літературу. Пригадаємо спочатку „славнозвісний“ „Тревожный сигнал“ газети „Читатель и писатель“, „сигнал“, що ним ця газетка закликала російських письменників, яко мога швидше висунути із своїх лав „загальносоюзного“ письменника, щоб бува „національні“ не виросли на „загальносоюзних“. Щоправда, газетка „доводила“, що „національні“ не можуть вийти в загальносоюзну, тим більше в світову літературу, а все ж тривога залишалася, і тому подавався „тревожный сигнал“. Та краще хай „Читатель и писатель“ говорить сам за себе:

> „Но поэты и писатели национальные, будучи ограничены конкретным материалом быта своей народности, вынуждены часто даже общие явления рассматривать под углом зрения местных отношений. Это делает для них в большинстве случаев затруднительным выход во всесоюзную и тем более мировую литературу. Именно поэтому то писатели, н е о г р а н и ч е н н ы е в выборе материала часто примитивом культурных отношений, должны со своими б о л е е ш и р о к и м и в з г л я д а м и и под углом того общего, что дает им развертывающаяся социалистическая культура, подойти к художественному показу значительнейших явлений, стремясь при этом к той убедительности и простоте, которая бы говорила уму и сердцу в с я к о й н а р о д н о с т и“.

Що можна додати до цієї безграмотної і обурливої балаканини, щоб кожному стала ясною її націоналістична, великодержавницька суть? (Голос: Нічого не треба додавати!). Я згоден. Додавати нічого не треба. І так ясно. Свого часу товариш Хвиля на сторінках „Комуніста“ дав рішучого одкоша цьому „тревожному сигналу“.

Але послухаєм тепер, що каже т. Діманштейн зі сторінок „Вестника Коммунистической Академии“.

> „Художественная литература,— каже т. Діманштейн,— отличается обычно большей самобытностью (хотя и она не избегает в своем развитии сильного влияния более культурных соседей), она в большей мере о г р а н и ч и в а е т с я о т р а ж е н и е м в н у т р е н н е й с п е ц и ф и ч е с к о й ж и з н и н а ц и и. В ней мы находим много националистических елементов; но это явление переходное“.

Чим це різниться від „Тревожного сигнала“? Різниться лише тим, що автор „Тревожного сигнала“ навіки засуджував на „ограничен-

ность“ усіх інших письменників, крім російських, а автор „Проблем национальной культуры“, спасибі йому, каже, що це „явление переходное“ . . .

Але послухайте, яка справді „болезнь дурная“ ота національна література за концепцією т. Діманштейна. Як треба її боятися! Вона бо не тільки не пролетарська, а навіть . . . не радянська! Вона лише деякими елементами радянізується . . . Неймовірно, але факт. Читаємо:

> „Новый советский быт,— пише т. Діманштейн,— еще не настолько окреп и оформился, чтобы молодые национальные (підкр. моє — І. М.) писатели могли бы уже воспроизвести его с достаточной художественной убедительностью; поэтому они часто берутся за более ими изученные и более знакомые массам из прошлого или из настоящего, без достаточного учета елементов нового быта. Но уже теперь имеется немало национальных писателей, рисующих нашу современность с умением и любовью... Я не могу здесь останавливаться подробнее на теме о национальной литературе, требующей отдельного обсуждения, но все же совершенно ясно, что елементы национальной культуры и в этой области также достаточно быстро советизируются. (Мої підкр.— І. М.).

Так що, товариші, за концепцією т. Діманштейна ми з вами починаємо потихеньку „совєтізіроваться“ (Сміх). Не сміх, а плач, товариші. Не дивно вже далі чути од тов. Діманштейна таке феноменальне твердження: „мы видим больше, мы видим, что некоторые товарищи националы - коммунисты, которые кажутся вначале выдержанными в партийном отношении, в процессе развития нац. культуры подпадают под влияние националистической стихии“ . . .

Виходить, що не тому деякі комуністи збиваються з партійних ленінських позицій, що вони зустрічають на шляху соціялістичного будівництва великі труднощі, що окремі одиниці підпадають через ці труднощі під вплив дрібної та великої буржуазії, непмана, куркуля, гублять перспективи й стають рупором сил ворожих пролетаріятові, що будує нову соціялістичну культуру. Не тому. А чому ж? Це, бачите, виключно тому стається з ними, що вони будують „національну“ культуру. Коли б вони будували російську культуру, цього б з ними не трапилось.

Але тут то й помилка тов. Діманштейна. Бо на власному прикладі він показує, як легко можна викривити ленінську лінію в національному питанні, відстоюючи виключно російську культуру і віддаючи

 їй усі переваги перед культурами інших народів СРСР, всупереч постановам XII з'їзду партії.

„Усякі розмови про перевагу руської культури і виставлення неминучости перемоги вищої руської культури над культурами відсталіших народів (українською, азербайджанською, узбекською, киргизькою та інш.) є не що інше, як спроба закріпити панування великоруської національности“.

„Тому рішуча боротьба з пережитками великоруського шовінізму є перше чергове завдання нашої партії. (Стенограма XII з'їзду партії, стор. 646).

Так сказав XII з'їзд партії. Але чи нагадують твердження т. Діманштейна, хоч малою мірою, ці постанови XII з'їзду? Мені здається, що т. Діманштейн рішуче з ними розминувся. (Тов. Сутирін: Ти брось с нім полемізіровать сейчас. В другий раз...). Товаришу Сутирін, коли б не ті причини, що я їх виклав на початку цього розділу моєї доповіді, я б не згадав про статтю т. Діманштейна. Але декому з членів ВУСПП'у починає здаватися, що на цій ділянці нашої роботи уже все гаразд і що про викривлення правдивої пролетарської лінії в національному питанні говорити не доводиться. Залишається, мовляв, лише поборювати український націоналізм. Скільки це не відповідає дійсності, я мусів був це питання зачепити. А зачепивши його, я змушений, як бачите, зупинитись на ньому ґрунтовніш. Ще сьогодні з цієї самої трибуни представник ЦК партії, т. Хвиля нагадував нам, що завданням пролетарських письменників є поборювати всілякий націоналізм.

Та я кінчаю з цим питання. Лише хочу словами тов. Сталіна спростувати твердження т. Діманштейна щодо необов'язковости „атрибута языка“ для національної культури. Це твердження т. Діманштейн висуває рішуче і категорично: „Не в этом состоит „национальный по форме“ характер культуры“, каже т. Діманштейн. Та ось зовсім інше говорить тов. Сталін у своєму, неопублікованому ще, листі до Касаткіна. Тов. Скрипник з дозволу тов. Сталіна опублікував уступ із цього листа у своїй новій книжці „Основні завдання культурного будівництва за доби соціялістичної реконструкції країни“. Книжка вийшла у виданні „Бібліотеки Більшовика України“. Отже, я маю право скористатися з наведених там слів тов. Сталіна.

„... Народні маси можуть поступати наперед у розумінні культурного розвитку лише своєю рідною мовою. В цьому основа розцвіту національних форм культури, в цьому самому основа політики підтримки і опіки цієї культури, націоналізація апарату тощо, — проти великоруського шовінізму“.

От вам і не обов'язковий „атрибут языка“. Що залишається од т. Діманштейна?

Отож, товариші, замазувати національне питання нам ніяк не доводиться. Ми мусимо висловитись рішуче і категорично проти одма-

хування од проявів антиленінського ставлення до національного питання, проти затуляння на це очей, як на річ нібито не варту уваги пролетарського письменника, пам'ятаючи, що партія провадить з такими явищами найупертішу боротьбу.

В основному партія поборола згадувані прояви. Так український націоналізм, як і російський великодержавний націоналізм дістали категоричного одкоша. Та національне питання є одне з найскладніших. Тому ще й сьогодні ми подибуємо, і будемо, безперечно, подибувати й надалі прояви нерозуміння ленінської лінії, неправдивого тлумачення завдань національної політики, навіть з боку деяких відповідальних товаришів, не кажучи вже про те, що національне питання намагатимуться використовувати в процесі клясової боротьби наші одверті чи приховані вороги, зокрема на Україні, де, хоч ідеологічно й роззброєно шумськізм та хвильовизм, одначе настрої націоналістичні в певних соціяльно ворожих нам прошарках суспільства живуть.

Тому пролетарські письменники мусять бути якнайкраще озброєні наукою ленінізму не лише взагалі, а й у цьому питанні зокрема. Цитована від мене доповідь т. Діманштейна свідчить про те, що в питанні національної культури дуже легко збитися й викривити лінію партії, посилюючи цим місцеві шовінізми. Пролетарські письменники мусять бути готові виступити проти проявів усілякого націоналізму. На цьому я поставлю крапку і перейду до дальшого розділу доповіді.

ВЧИТИСЯ

Може, декому видасться трохи дивним те, що ми на другому своєму з'їзді знову проголошуємо гасло учби. На першому з'їзді це гасло лунало досить голосно. На другому — ми знову повертаємось до нього. Але дивного тут нічого немає. Тепер це вже не гасло, а наше невідкладне завдання. І в цьому вся різниця. На першому з'їзді ми деклярували, а нині ми мусимо сказати, що учба до кривавого поту — це найперше, найневідкладніше наше завдання.

Чому? Тому, що реконструкції промисловости не може бути без реконструкції культурного стану робочої сили, без реконструкції цілого нашого суспільства, а значить і самих нас, писменників, як членів цього суспільства. Ми мусимо допомагати реконструкції суспільства, а як же ми зможемо допомагати, коли ми самі залишаємося ще, так би мовити, на старих, розхитаних конструкціях?

Велетенські перспективи дальшого розгортання української культури цілком зрозумілі із пляну п'ятирічки. Робітничий читач уже ставить нам колосальні вимоги. А чи можемо ми задовольнити їх за теперішнього нашого культурного стану? Ні, не можемо. А не треба забувати, що в зв'язку з розгортанням соціялістичного будівництва

 протягом ближчої п'ятирічки в нашу промисловість прийдуть нові сотні тисяч робітників. Словом, перед пролетарською літературою не лише відкриваються необмежені перспективи, а й виростають незлічимі обов'язки, що з них найперший — учба. Бо тут уже, як каже тов. Скрипник, „на колишній продуктивності і культурності нашої праці ми далеко не заїдемо".

Щоб добре виконати свою ролю за доби реконструкції, щоб виправдати сподіванки, що покладає на нас новий робітничий читач, ми мусимо навчитися багато й безнастанно працювати над собою. Хай нам стане за приклад Іван Франко. Драгоманов колись писав про нього: „Хай громада побачить, скільки то поту і навіть кривавого поту потекло з чола самого писателя, поки він узявся малювати поти чола других людей, скільки текло його й тоді, коли він писав свої повісти". Ми не вміємо так працювати над собою.

Або чому Коцюбинського, наприклад, хочеться перечитувати, і ми його перечитуємо по кілька разів? Він хвилює. У нього широчінь думки, він ставить проблеми. Через це на X з'їзді КП(б)У Генеральний Секретар у політичному звіті Центрального Комітету цитує Коцюбинського!

І чому твори сучасних пролетарських письменників так швидко забуваються? Саме тому, що нам бракує культури, з якою лише й можна широко розгорнути свої думки. Саме тому, що наша творчість покищо мало проблемна і дуже проблематична. Саме тому, що ми мало перегорнули матеріялів. Великі дворянські та буржуазні писменники уміли перегортати ці матеріяли. Щоправда, вони мали й широкі можливості, але й уміння і настирливість до того.

Візьмім Пушкіна, якого нам доводилося уже згадувати з іншої, дуже неприємної нагоди. Цей великий поет, що мав колосальний донжуанський список, як каже російський критик Горбачов, список, додамо од себе, такий, що йому позаздрив би всякий член „Авангарду", умів проте, крім віршів, писати такі критичні статті, що його сучасники дивувалися з його колосальної ерудиції. Він був найбільшим ерудитом поміж своїх сучасників. Умів написати „Історію пугачовського бунту" на справжніх матеріялах, не кажучи вже про те, що він перекладав англійських, французьких, римських поетів і знав прекрасно цілу світову літературу.

Гаразд. Пушкін — дворянин. Він нам не рівня. То візьмім другого російського писменника. Такого, як Ґорький. Яку неймовірну силу книг перечитала ця людина! Годі вже й казати про філософію чи красне письменство. Археології, статистики не оминув! Тому в нього така широчінь, така сміливість думки.

Або нашого письменника — Франка!

Отак і нам треба. Нам треба ще в більшій мірі. Бо ми ж хочемо допомагати соціялістичній реконструкції країни!

Але, крім загальної культури, нам треба ще засвоїти старі „америки“ в творчій роботі, щоб не витрачати часу й енерґії на „відкриття“ їх удвадцяте і всоте, бо це зробили давно наші попередники, а щоб витрачати всю енерґію саме на творчий процес на подолання нових конкретних труднощів у ньому. Багатьом із нас іще треба засвоїти основні прийоми літературної творчости, бож завжди, є п'ятдесят і більше прийомів зробити якусь річ, але один із них — найкращий. А в нас часом є лише саме бажання написати гарно, і нічого іншого „за душею“, крім того бажання, сліпого, не озброєного великою культурою минулого, та ще, крім власного „нутра“ — немає. І це бажання сказати неодмінно „гарно“ жорстоко мститься на пролетарському письменникові.

Я б навів вам кілька прикладів, коли це „ліричне“ „нутро“ призводить прозаїка вусппівця до того, що він раптом у чистому прозовому творі — оповіданні чи повісті — починає „ради краси“ писати ямбами, сам того не помічаючи і... може й не знаючи. Виходить не „гарно“, а смішно.

Та що там, ямби, коли можна навести приклади, багато прикладів, незнання елементарної синтакси... Якщо ж це просто нехлюйство, неуважність до своєї праці, до слова, то це ще гірше. Значить не потекло поту з чола письменника, значить з „легкої руки“ пустив він свій твір у широкі читацькі маси. Не можна ж справді бо так писати:

> „... не забулося воно, як забувається кошмарна маячня десь л е ж а ч и в тифу під стіною брудного бараку“...

Хто „лежачи“? Маячня лежачи, чи автор лежачи писав свій твір? Або отак:

> „Прослідкувавши за ним аж у куток, з д а л о с я, що ганчір'я там ворушене“...

Це ж славнозвісне чехівське „под'езжая к вокзалу и глядя на природу в окно, у меня слетела шляпа“... (Сміх. Голос: Хіба Чехов погано писав?) Ні, товаришу, Чехов то писав добре, але він висміював тих, хто отак писав про власну „шляпу“... (Сміх). Далі, В третього вусппівця знаходимо такі „перли“:

> „Ех-ех! Він знов би вирвався бігти до Лілі, але без штанів не будеш говорити про любов“...

Це ж кінські дотепи! (Сміх). Або візьмімо такий приклад. Це вже в четвертого вусппівця. Письменник має прекрасний намір: хоче показати читачеві, як у хаті робітника новий побут переплітається з старим. І „показує“ це так:

> „З а м і с т ь б о г і в, крізь окуляри лагідно посміхався П е т р о в с ь к и й, а на сволоці очі муляло старе“...

 (Сміх). Зовсім ні, товаришу. Ніколи Григорій Іванович не погодиться на те, що він посміхається замість богів... (Оплески). Навіть розсердиться. І буде правий. Бо так писати не можна.

Треба вчитися.

Треба пам'ятати, що в світовій літературі і, зокрема, в нашій українській, лише ті письменники гідні були вчити й вести, котрі були різносторонньо озброєні, у всіх сферах духового життя. Візьміть Драгоманова, Франка, Лесю Українку. Як дивовижно працювали ці люди! Іван Франко, син коваля, визначний белетрист і поет, видатний критик та публіцист, талановитий учений, історик, етнограф, економіст, організатор, невсипущий діяч науки та мистецтва, велетень у нашій культурі, а що він писав про себе в збірникові „Obrazki galicyjskie przez Iwana Frankes, що вийшов у Львові 1897 року? Він писав, що він належить до тих людей, що допомагають виводити будинок цивілізації, але чиї імена не виписуються на фронтонах того будинку... („którzy pomagają wznosić gmach cywilizacyi, ale których nazwisk nie wypisuje sie na frontonie tego gmachu").

А у нас? А ми напишемо першу книжечку віршів або збірочку оповідань і вже ходимо, задравши голову. І спробуй хто сказати такому товаришеві, що не вадило б йому уважніше поставитись до своєї роботи, до літератури, до читача. „Затираєте!" — скаже він у відповідь.

Самий перелік праць Івана Франка лише за перше 25-річчя його діяльности складав брошуру на 127 сторінок. А він же потім святкував ще й сорокаріччя! І от ця, вічно невдоволена з своєї праці людина, вічно неспокійний розум, що безнастанно шукав і невтомно трудився, — говорив, що не належить до людей, чиї ім'я виписуються на фронтонах будинку цивілізації.

А у нас? У нас — діяметрально протилежне явище. (Тов. Хвиля: Фронтонів не вистачає). У нас ні фронтонів, ні газетних сторінок не вистачає на портрети та на статті про те, як ми працюємо над собою та над своїми творами... (Сміх).

Нарешті, хай буде нам постійним прикладом працездатности, горіння і великої пролетарської скромности людина, що її ім'ям зветься цей будинок. Адже ми взялися продовжувати традиції Василя Блакитного.

Я хочу навести вам для ілюстрації нашої неписменности кілька відповідів з анкет, що їх я спеціяльно зібрав для своєї звітної доповіді. В анкеті, як вам відомо, є таке запитання: „Яку політичну, філософську, історичну, економічну літературу перечитали за цей час?" І от молодий вусппівець відповідає:

„Ніякої".

Просто неймовірно! Гадаєш собі: скромність. Людина читала, вчилася, але думає так: „що я буду про це писати? Все ж одно цього не досить". Але дальші відповіді цього товариша незаперечливо свідчать,

що з нього таки цілком щира людина. От, наприклад, на це запитання: „Ваші міркування про сучасну марксівську критику" — товариш відповідає: „Немає не то що марксівської, але навіть о б'є к т и в н о ї. Може підросте" ... (Сміх, шум у залі).

Тепер ви бачите, товариші, що гасло учби на цьому нашому з'їзді мусить пролунати зовсім інакше, ніж на першому з'їзді. Мусимо поставити справу так, щоб на третьому з'їзді бачити вже наслідки. Посутньо цей наш з'їзд є першим письменницьким з'їздом на Україні, з'їздом, на якому питання ставляться в такому розрізі. До цього часу на першому пляні у нас стояли справи організаційні. А тепер ми мусимо поставити питання „бути чи не бути".

Мушу відзначити, що в нашій організації, як це мені вдалося дослідити, є т р и к а т е г о р і ї товаришів щодо ступня культурности. Є в и щ а к а т е г о р і я, люди, що опанували велику культурну спадщину минулого і достатньою мірою стоять на рівні культури сучасної. Середня категорія, це товариші, що знають всього потрошку. І, нарешті третя категорія — „незаможники". (Шум).

Так, „незаможники" щодо культури, і треба, щоб ці „незаможники" переросли свою незаможність. (Голоси: Стали куркулями! Сміх).

Можна дуже весело сміятися над цим дуже сумним явищем, але треба пам'ятати, що товариші, які матимуть такі убогі знання, таку примітивну та вбогу культуру, як у незаможника господарство, в літературі не утримаються. (Голоси: Правильно). Щождо „куркулів", то, хоч ми й не збираємось нікого культурно „розкуркулювати", але будемо дбати, щоб зростала вся організація, всі молоді товариші, а не лише окремі особи. Ось у якому розумінні я сказав, що наші вусппівські „незаможники" мусять перерости свою „незаможність".

І ще раз: мусимо твердо заявити, що ф о р м у л а „н а с з а т и р а ю т ь" — н е г і д н а п р о л е т а р с ь к о г о п и с ь м е н н и к а.

Але, товариші, ставлячи перед молодими пролетарськими письменниками такі великі вимоги, ми мусимо подбати й про те, щоб забезпечити їм нормальні умови праці, можливість конкуренції з попутницькою літературою.

Я радий, що тут сидить завагітпропу ЦК партії, т. Хвиля. Я хочу в його присутності заявити, що дати, гідні уваги пролетаріяту, художні твори пролетарський письменник не зможе, коли всі постанови партії про підтримку його, про забезпечення можливости змагатися з попутницькою літературою не будуть запроваджені в життя. Партія не раз відзначала в своїх постановах, що вона дає цілковиту можливість творчого змагання різних загонів радянської літератури, підтримуючи саме пролетарський сектор нашої літератури. Ми ж бо не стоїмо на цій точці:

„Таков уже судьбы закон —
Поэт на голод обречен" ...

Навпаки, ми вважаємо, що пролетарському письменникові неодмінно треба забезпечити нормальні умови для праці, ніяк, звичайно, не ухиляючись у філантропію та „соцзабез“. Забезпечити нормальні умови праці треба для того, хто справді зможе дати корисні для пролетаріяту художні речі.

Ми хочемо, нарешті, щоб пролетарський письменник мав, принаймні кімнату, стіл, а не вбиральню для праці. (Сміх). Це не жарти, а справжній стан речей. Для ілюстрації я прочитаю вам з анкетних матеріялів п'ятнадцять відповідів наших товаришів на запитання: „Житлові умови. Скільки кімнат, кількість сім'ї, умови праці“.

1. Покищо неможливі. 1 кімната на 6 чол. Отже працювати нормально неможливо“.

2. „Погані. 6 саж. на 5 чол.“.

3. „Ніяких і відціля усі „якості“.

4. „Не работаю дома, а у товарищей. Одна темная комната (с сестрой, а для моих легких без солнца нельзя жить“.

5. „Надзвичайно погані $1^1/_2$ кв. саж. на 4 душі під патьоками з жіночої вбиральні, що над головою. Кімната колишня—ванна“. (Сміх).

6. „2 на 5 душ. Стук і грюк та сморід з десятьох примусів“.

7. „Працювати в останній час можу хоч умовно, не ідеальної. (Смешно)“. (Сміх).

8. Работать дома невозможно. Пишу где придется.

9. Одна комната. 3 чел. семьи. Условия работы отвратительные“.

10. „1 кімн. $5^1/_2$ саж. 7 душ. Умови для праці неможливі. Працюю тільки вночі, як сплять діти. Через це кидаю місто“.

Це один із основних наших прозаїків.

11. В 1 кімн. 4 чол. Живу с товаришем, який має дружину, ну, й дитину. (Сміх). Літературно працювати йду кудинебудь з дому“.

12. „1 кімн. в готелі $1^1/_2$ саж. на двох. Умови праці страшенно погані“.

13. „1 кімн. на 3 душі. За стінами вічний гармидер, гуркіт, крики. Працюю коли всі поснуть і втихомиряться“.

14. „Дуже погані, через що й умови праці майже неможливі“.

І, нарешті остання записка — радісна:

15. „1 кімн. Жити й працювати можна“.

От вам пересічний житловий стан нашого вусппівця. Треба дивуватися, як ми все таки змогли дати таку продукцію в таких житлових і матеріяльних умовах. І ви уявіть собі, товаришу Хвиля, яку продукцію ми дамо, коли становище кожного вусппівця покращає. А воно ж колись покращає? (Тов. Хвиля: Безперечно... Сміх).

Отак, товариші, ми ставимо питання учби. Я вважаю, що саме брак культури великою мірою заважав до цього часу і нашому чіткому художньому самовизначенню... Крім того, що питання про стиль доби являється ще дискусійним. Не беруся тут викладати, як найдо-

кладніш, цілу художню плятформу нашої організації. Для цього треба робити спеціяльну доповідь. Таку доповідь ми доручимо зробити комусь із наших теоретиків на осінньому пленумі Ради. Тут я хочу зазначити лише деякі точки, що їх я вважаю за основні.

На мою думку принципи уже виголошеного від нашої організації пролетарського реалізму мусять лягти в основу художньої плятформи ВУСПП. Це не позбавляє, я гадаю, права кожного пролетарського письменника використовувати елементи інших стилів, хоч би й романтизму, доходячи певної, свідомо поставленої перед собою мети. Але, я гадаю, що треба засудити безперспективний і безпомічний на наші часи натуралізм. Натуралізм, як мистецьке credo.

Знову таки, скажуть: використовувати можна все з минулої культури, тільки, мовляв, уміючи. Отже й елементи натуралізму. Але на мою думку, навіть краще з натуралізму, навіть натюрморти Золя, що були свого часу потужним мистецьким засобом, річ давно минула і для нас майже не придатна.

Всі ці питання, звичайно, ще тільки бродять, стилю доби ще не знайдено, та ми вперто мусимо наближатись до вироблення нашої художньої плятформи. Динаміка нашого життя проказує нам творити динамічний пролетарський реалістичний стиль. Треба гадати, що він буде основним для нашої доби. Але не тільки гадати, а й спробувати виробити його, піднести його на високий щабель мистецтва.

Треба, насичуючи свою творчість ідейно, ні на хвилину не забувати про той, пак „технічний інтерес", що у французьких імпресіоністів був, як відомо, вищий від „інтересу" ідейного. У нас мусить бути навпаки. Але не можна забувати, що тільки, віддаючи належну увагу „тіхнічному інтересу", пролетарські письменники зможуть ідейно зацікавити і взяти під свій вплив широкі маси радянських читачів.

Але цей „інтерес" мусить скеровуватися не в бік „манірности", про що недавно писав т. Кулик в „Комуністі".

Та манірна „вишуканість" аж ніяк не може прислужитися пролетарській літературі... Навпаки, вона може загубити письменника. Захопившись „словоплетивом" він може перетворитися на балакучого блазня з „літературного базару". Такі приклади в нашій сучасній літературі є.

Може вони не шкідливі? Нехай, мовляв, людина вправляється. Ні, так не можна до цього ставитись. Адже всяке „награвання словами" ніби совсім далеке від будь-якої ідеології, все таки чинить той чи той вплив. Уже в самому порожньому базіканні заховується своєрідна філософія нехлюйства, байдужости до громадського життя, до пекучих проблем сучасности, „тоска". Як у тій пісні співається:

В бірзулянському трахтирі
граїть Маша на чотирі
й йоч-чінь харашо.

Не так гарно вона грає,
як на струнах виробляє —
делаїть тоску...

А ця „тоска“ вже ідеологія.

Ще кілька слів про об'єктивність у нашій творчості.

Мусимо зберігати максимум об'єктивности, але об'єктивности, що походить із пролетарського революційного світогляду. Формули Флобера „треба поводитись із людьми, як з мастодонтами або з крокодилами“, пролетарський письменник ніяк не може прийняти. Флобер, Теофіль Готьє тощо—ненавиділи тих, хто зазіхав на буржуазні порядки, але вони ненавиділи й самого буржуа. Пролетарські письменики, перейняті клясовою зненавистю до ворогів пролетаріяту, не мають підстав не любити самого пролетаря. Навпаки вони відчувають ентузіязм до своєї кляси.

Легко пояснити навіть деяку ідеалізацію пролетаря від пролетарського письменника. Та, хоч це річ і зрозуміла, одначе зовсім непотрібна, коли не сказати шкідлива. Максимум пролетарської об'єктивности. Максимум проникливости в зображенні внутрішнього світу людини, будівника соціялізму.

Далі я хочу сказати, що виробити свій стиль не можна без вивчення найкращих стилістичних зразків світової літератури і то якби в оригіналах! Ото була б користь. Та ми не знаємо, або мало хто з нас знає, або погано знаємо чужі мови.

А письменник не може не знати мов! Без них він залишиться на віки „середнячком“, хоч би й мав природні здібності. Переклад, бодай-найкращий нівечить стиль оригіналу. Найближчий приклад — хороший російський переклад Коцюбинського. Що в ньому лишилось від стилю Коцюбинського?

Дані анкети говорять, що багато товаришів вусппівців тепер добре таки взялися за чужі мови. Чимало товаришів уже знають мови — французьку, німецьку, англійську, дехто — есперанто, а дехто навіть латинську мову.

Та пересічний вусппівець іще мов не знає і дехто навіть ставить риску, або відповідь „ні“ на запитання „чи вивчаєте мови, які?“. (Голос: Хотя би свой язик хорошо зналі).

Зрозуміло, насамперед мусиш добре знати ту мову, що нею берешся писати художні твори. Але самої своєї мови не досить. Ніяк не досить. Ми вже брали за приклади для себе Франка, Лесю Українку. Та хіба не ясно, що вони змогли піднестися на такий високий щабель культурности, дякуючи ще й тому, що знали багато мов. Франко, крім величезної власної продукції, дав українській літературі не мало перекладів з багатьох чужих літератур. Він перекладав і з німецької, і з французької, і з англійської і з чеської, і з польської, і з російської, і навіть з грецької. Ґете, Фрайліґрата, Шіллера, Гюго, Байрона, Шеллі, Гуда, Теннісона, Брет Гарта, Твена, Геккеля, Гавлічека Боровського, Гекслі, Софокла хто перекладав українською мовою? Франко. А ми, „незаможники“, кажемо—хоч би свою добре знати!

Ні, на чужі мови не можна ставити хрест, як це робить в анкеті дехто з товаришів замість будь-якої відповіді.

На цьому покінчимо з питанням учби і скажемо ще кілька слів про

НАШІ КАДРИ

Насамперед, кого можна вважати за пролетарського письменника? Є охочі знову підносити пролеткультівські „теорійки“ та погляди на пролетарського письменника. За цими теорійками за пролетарського письменника можна вважати лише того, хто стоїть біля варстату і, разом з тим, пише повісті чи вірші.

Ми не можемо пристати на таке визначення (Голос: Погано буває, коли разом робиться дві справи). Так, поперше, дуже важко робити дві справи разом. А подруге — зовсім не виключена можливість бути пролетарським письменником, не стоячи одночасно біля станка. Адже Ленінове зауваження „архіфікція“ стосувалося саме до подібних пролеткультівських теорійок, таких, як оця, що тільки, працюючи біля варстату можна бути пролетарським письменником. Робкори, що працюють на виробництві є лише база для пролетарської літератури, звідти мають приходити пролетарські письменники. Але процес становлення письменника є безперечно відрив людини від варстату й перехід на інший, дуже складний ф а х. Треба дбати, щоб не рвалася лише психологія робітника, не одривався він од пролетаріяту, ідейно. Так мусять приходити нові кадри в пролетарську літературу.

І отут саме найгостріше стоїть питання: коли ж практично товариш має право перейти, нарешті на саму літературну роботу, залишивши для цього варстат? Це питання особливо гостро стоїть перед нашими товаришами забойцями. Відповідь, мені здається, може бути тільки така: коли товариш, працюючи в місцевій літорганізації, виріс уже стільки, що почувається на силі дати справжній великий художній твір, або вже навіть працює над ним і жадна небезпека збитися на манівці богемщини та літературного гультяйства йому не загрожує, лише тоді він може зважитись на цей крок. Маючи ж за душею кілька лише віршиків чи оповіданнячко, кидати варстат чи й будь-яку іншу роботу і йти на „підніжну“ літературну пашу, ніяк не можна. Це значило б загубити себе і як корисного для суспільства робітника на попередній праці, і як майбутнього письменника.

А загалом кажучи письменникові треба мати, крім літературної роботи, якусь професію і, як казав колись Чехов, не забувати її, як калоші в передній.

Зрозуміла річ, що нові сили в пролетарську літературу можуть приходити певною мірою, і від села.

Але нам треба дбати за чистість наших лав, за ідеологічну витриманість, за працездатність, за підвищення продукційности — кількісне і якісне. Тому не треба зайвий раз повторювати Ленінових слів, ми

 мусимо й так завжди їх пам'ятати і застосовувати на практиці зростання нашої організації. Краще нехай у ній буде менше, але таки пролетарських письменників, ніж багато, та людей, що для пролетарської літератури цінности не становлять. Сила ВУСПП'у не в кількості. Масовізм у середині письменницької організації не може прислужитися пролетарській літературі.

Звідци не можна робити висновків, що перед початківцем, молодою силою, що йде з виробництва, будуть зачинені двері пролетарської організації. Зовсім ні. Але дбати треба насамперед про вивчення справжніх кадрів пролетарської літератури, спроможних дати пролетаріятові справжні художні речі, а не ставати офірою широкого допливу, без критичного до нього ставлення. Придбання організації пролетарських письменників мусять бути придбаннями широких робітничих мас. Це правдивіший масовізм.

Далі, товариші, в зв'язку з проблемою кадрів, я хочу поставити питання

ПРО ТЕРИТОРІЯЛЬНУ ВИРОБНИЧУ БАЗУ ДЛЯ ПРОЛЕТАРСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ

Для того, щоби нарешті не декляративно, а насправді подати в своїй творчості героя нашого дня, продуцента - робітника, щоби ввести індустрію за доби реконструкції в поле нашого виду не з далекого фокуса, подати завод не лише інтуїтивно і з загального уявлення, а взяти все це на місці, набравшись безпосередніх впливів та вражінь, подихавши справжньою атмосферою заводу, великого індустріяльного центру, робітничого селища, робітничого клюбу тощо — час розв'язати питання територіяльної виробничої бази для пролетарської літератури. Відрядження письменників у райони великих заводів мусить увійти в наш виробничий плян.

Більшість вусппівців походять із села. Ми не знаємо заводів, ми не вміємо про них писати. І... ніхто до цього часу не їде з нас на довший термін на завод, в індустріяльний район. Тимчасом російські пролетарські письменники давно розв'язали для себе цю проблему.

Мусимо розв'язати й ми.

Тут знов таки треба остерегатися, щоб не звести проблему виробничої бази до „заводу, як санаторії". Таким він може являтися лише для пошарпаної „душі" інтеліґента.

В романі Дайреджієва „Через отмели" одна героїня так висловлюється з приводу цього:

> „Я делала только то, что ты хотел, другого пути к тебе не видала. Ну, научи, помоги. Я сама начинаю верить, что можно вернуться к товарищам. Но как? С чего начать? С завода этого прославленного санатория для безнадежных интеллигентов. Глупо это".

Так, очевидно треба погодитись на тому, що горбатого могила виправить. Але для пролетарського письменника завод, індустрія, робітниче оточення це не санаторій, куди він їде лікувати свою психіку. Вона мусить бути у нього завжди здоровою, пролетарською. Якщо ж у нього розхитуються нерви, то хай їде на курорт. А завод і робітниче оточення мусять стати для пролетарського письменника так само органічно потрібними, як потребує людина вітамінів, що без них вона захиріє.

Так ми ставимо проблему заводу, проблему нашої виробничої бази. Розв'язати її допожуть нам самі робітники. Підчас наших виїздів на Донбас, у Дніпропетровське, в Миколаїв, у Зінов'ївське тощо, нам не раз доводилось чути від робітників: „залишайтесь у нас, поживіть, подихайте, придивіться і дайте книжку". Ось у мене лист тов. Гордієнка, робітника Дніпропетровського заводу. Лист цей видруковано в Дніпропетровській „Звезде" підчас нашого перебування в Дніпропетровському. Я прочитаю вам деякі уступи з цього листа, а цілий лист передам до стінограми. Його треба зберегти, як надзвичайно характерний документ епохи культурної революції на Україні, як думки пролетаря, що багато дечого освітлюють у питаннях дерусифікації нашого робітництва, в питаннях українізації, опанування робітниками нової української пролетарської культури, в питаннях бюрократизму і недбальства, що залишаються ще подекуди на наших заводах, тощо.

Ось цей лист.

МОЇ ДУМКИ

(З НАГОДИ ВИСТУПІВ УКРАЇНСЬКИХ ПИСЬМЕННИКІВ У ДНІПРОПЕТРОВСЬКОМУ)

Письменники неустрашимий народ, як ніхто. Мені здається, правильним буде — покликати письменників на наші заводи. Просто на виробництво в цехи. Надзвичайно необхідно. Цього в нас не було. Для українських письменників двічі необхідно. Ще більш тому, що у нас почалося обслідування. Приїхали т.т. з ЦК ВКП(б).

Товариші письменники! Ви побачите гори пилюки, купи сміття, могили лому (гідне з негідним змішано); по дворах — не пляновий порядок, а запущеність, розкиданість, нелад; недоцільність по склепах, безпорядочність по цехах.

Ви побачите: неуважність (писнув у книжку тай забув); недбальство, чванство, підлиз, самодурство; парамонових, мудрих карасів, склочників, „лакованих комуністів", недотрог, соромливих мімоз, людей у футлярах, людей — „моя хата з краю", Акакіїв Акакієвичів, людей,

що чомусь люблять Т. Г. Шевченка, але ж йдуть проти „і чужого научайтесь й свого не цурайтесь“, хто б не був; симуляцію, ледарство, невдальство...

Ви почуєте матюки, дозвілля з блатними анекдотами.

Я не хочу сказати, що в нас немає гарного. Безсумнівно, в нас гарного більше, але й поганого багато.

Не перерахувати, що вбачите. Побачите, чим і як терплять дійсні поборники комунізму. Їх багато.

Доба індустріялізації, доба Дніпрельстану, доба велетнів, доба культурної революції прямо гукає до вас.

Тов. письменники, ви, як ніхто, запальні й завзяті, допоможіть нам нещадно розчавити гідру бюрократизму.

Страшних слів! Вогнених знайдіть! Розшмаруйте його, щоб ми дихнули вільніше.

Ваша душа чуйно відчує: і те не так, і того немає і не хотять, і опасно для здоров'я, і бажання працювати відпадає і так усе далі й далі...

Тов. письменники, ви все це не тільки побачите, не тільки почуєте, а без ніяковости заявите — „отам не так, треба так; там немає, треба, щоб було“. Вас бояться за колючу правду! Проснуться і стрепенуться! Вони сами, один одному не наважуться сказати, щоб не образивсь. Української мови від нас не почуєте. Прийдіть і говоріть по-українські і вас обступлять, ніде й стати! Робітники вас послухаються!

Тов. письменники, не їдьте на курорти! Не всі ж із вас хворі. У нас курорти! В нас Дніпро! Ми вам дамо найкращі умовини, яких ніхто не дасть. Ви тут наберете багатих матеріялів. Розкриєте всі спокійні місця, озерця, вилазки.

Побачите наш труд, кров і піт. Поживіть хоч місяць! Скоро приїде й М. Горький. Був у нас т. Затонський. Чекаєм на Жарова та інших.

Зараз у нас важне політичне завдання — українізація пролетаріяту. Це завдання ми мусимо виконати. Я переконався у правдивості слів тов. Затонського. „Питання про мову дуже важливе питання. З мовою зв'язана ціла галузь звичок і культурних навичок“. Особливо ж це видно на Біржі Праці чорноробів. Всім відомо, що з чорноробів багато попадають на верстаки (станки). Хто ж вони? Селяни з навколишніх сіл: Підгородне, Огрінь, Новомоськовське, Кам'янка, Мандриківка, Мануйлівка й інщі, й інші.

Потрапив до верстака, вже йому від сусіди незручно по своєму говорити і починає мучити свій язик по - російськи.

Кажуть, педагог є вихователь. Найкращий педагог, що заражує особистим прикладом. Про такого говорять — він зразковий. Комуніст теж педагог, тільки ширшого маштабу.

Таким є тов. Каганович. Він українізувався.

Тов. робітники, я певен, що моя думка буде і вашою. Хай хутчіш зукраїнізуються наші керовники.

Тов. письменники, в столиці передайте.

— Хай наш дідусь українізується. Трудно на старості дитяче вспоминати, бо клопоти заїдають. А в нашого Григорія Івановича клопоту — чи є в кого стільки? Але попрохаємо приїхати 7 листопада на 11-й Жовтень і виступити українською мовою. Цей виступ приголомшить міщан, а то й контрреволюціонерів. Швидко поховаються в мишачі нори. Почують, що на лан прийшов господар. Мишки розгулялись! Їм мало збирати зерно, мало підточувати коріння — хотять перейти до клунь. Куркулям ми давали опір і даватимемо. Отож і лютують. Не нас лякати! І даремні петлюровські прагнення куркулів-чорноробів, що пролазять на заводи, біржу праці.

Петлюра закопаний. Закопаємо і всіх подібних йому. Проведемо українізацію нашу пролетарську.

Дехто скаже мені:

— Тобі нічого, бо вмієш читати, а нам?..

А я хіба який був? Попрацював і українізувався. Не здох, а ще поправився. А то у нас дорослим — ліньки, а молоді — гулі, гулі. Не можна так далі.

Запевнимо партію, і слова т. Затонського виконаємо на ділі. Ми Київщину нагонимо! А то й перегонимо! Дніпропетровськ буде українським!

Письменники, наша преса, профорганізація й наша „Звезда“ допоможуть нам в цьому. Ф. Гордієнко

(„Звезда“ 24 июня 1928 г. № 145 (1779).

Після цього листа мені вже нічого не залишається говорити про нашу виробничу базу. Я перейду до дальшого розділу.

Наше ставлення до попутників і наші взаємини з іншими літературними організаціями.

Чи треба ще раз підкреслювати, що наша організація ставилась і ставиться до попутників без жадної тіні „комчванства“ чи пролетпихи?

І це не являється жадною заслугою нашої організації. Пролетарська література, зокрема наша організація, ВУСПП, мусять якнайуважніше поцінювати роботу попутників, намагаючись так на них впливати, щоб ці останні наближувались до ідеології пролетаріяту і завдань пролетарської літератури, а не віддалялись від них.

Це наш обов'язок, наше завдання, і ми будемо його виконувати в міру своїх сил.

Але ми не повинні й переоцінювати попутників. Адже фактом являється, що в російській, наприклад, літературі і в українській так само найбільш громадсько-важливі і актуальні теми розроблюються саме пролетарськими письменниками, а не попутниками, хоч би й найкваліфікованішими. На це не треба затуляти очей. Попутники старіші поволі стабілізуються на темах другорядних чи третерядних. І це ще в кращому випадкові. В гіршому ж — дають твори з слизькою ідеологією.

Тимчасом не можна сказати, щоб цей факт відзначили усі наші критики. Дехто з критиків навпаки радий не добачати ніяких вад у творові „справжнього“, „кваліфікованого“ письменника, цебто попутника, і дуже гостро поставитись до письменника пролетарського. Це явище шкідливе, і його поволі винищує наша марксистська критика. Ідучи за її прикладом, ми мусимо боротися з різними еклектиками і підлипалами, що раді обкадити тиміямом навіть антирадянську, необуржуазну писанину, коли вона належить перу „кваліфікованого“ попутника.

Така критика, що „не помічає“ ідеалізації куркульства й необуржуазії, злостивої сатири на хиби радянського будівництва, вульгаризації, принижування і висміювання в будь-якій формі, бодай і „найхудожнішій“ нашого соціялістичного будівництва, нашого напруженого сьогодні, це критика — ворожа і за її „допомогою“ попутник ніколи не наблизиться до завдань пролетарської літератури. Визнаючи автора якогось твору з хибним ідеологічним настановленням за художника в першу чергу і змазуючи негативне для нашого суспільства значіння його твору, критика ця розкладає попутника, а не стимулює наближення його до нас, заважає і пролетарській літературі допомагати попутникові вибитись із манівців на широкий шлях творчости, відповідної завданням робітничої кляси.

На наше щастя, сили марксистської критики зростають і починають брати рішучий провід у нашому літературному житті. Вони мусять нам допомагати і в роботі з попутниками.

Особливо важливе завдання перед пролетарськими письменниками стоїть щодо молодих попутників. На першому Всесоюзному з'їзді пролетарських письменників, що відбувся рік тому, небезпеки, що стоять перед молодими попутниками, формулювалися так: „Процес органічного зростання цих письменників з сучасністю має особливі труднощі, що тягнуть до специфічних ухилів у творчості цієї групи письменників: труднощі, що мають тенденції відбитися в ідеалізації господарчого зростання й успіхів техніки, як таких, без пов'язання з соціялістичним характером цього зростання в „діляцтві“ американського типа; в індивідуалістичному психологізмі, перебільшеної ролі інтеліґенції, тощо“.

Мені здається, що це визначення труднощів для молодих попутників є правдиве і важне й на сьогодні. І ми повинні допомагати їм поборювати ці труднощі.

Тепер про взаємини з іншими організаціями. Говоритиму лише про „Нову Ґенерацію“ та „Авангард“. Саме тому, що з цими організаціями у нас не все гаразд, особливо з другою. Щождо „Молодняка“ та „Плуга“, то їх ми вважаємо за цілком дружні нам організації, за наших спільників, хоч і бували у нас в роботі дрібні непорозуміння.

НОВА ҐЕНЕРАЦІЯ

Ця група письменників, що збилася навколо журналу „Нова Ґенерація“ на чолі з товаришем Семенком, устигла, безперечно, дійти значних досягнень у своїй енерґійній і настирливій роботі. Група виросла кількісно з невеличкої купки товаришів до поважної організації; виросла і якісно. В усякому разі не можна було не помітити, як члени Нової Ґенерації вперто працювали і над собою, і над своїм журналом, намагаючись на його сторінках теоретично обґрунтовувати роботу лівого фронту.

Треба визнати і той факт, що на початку своєї діяльности Нова Ґенерація справді дружньо ставилася до ВУСПП'у. І це було не погано. Це було навіть дуже добре.

Добре було й те, що журнал Нова Ґенерація не раз, гостро, але справедливо і вміло й дотепно вказував на помилки нашої „Літературної Газети“. Критики ми не боїмось. Навпаки, ми завжди будемо вдячні за справедливу товариську критику, що має на меті допомагати нам виправити свої помилки. Так і мусить бути між дружніми організаціями. Так і було спочатку між нами та Новою Ґенерацією. Був у нас коли не офіційний, то фактичний бльок.

Але пробачте. Якщо замість товариської критики, яку ми бачили в Новій Ґенерації раніш, ми зустрінемо хуліганство і вибрики проти нашої організації чи проти окремих товаришів, то вже розмови про дружнє співжиття припиняються. Ми будемо жорстоко боротися з такими вибриками.

Я це кажу до того, що з Новою Ґенерацією саме таке лихо й трапилось. Раптом вона зірвалася з дружнього тона і буквально покотилася . . . І докотилася вона геть аж до статті Олекси Влизька під назвою „Марксизм, що підлягає спростованню“. Стаття ця була скерована проти товариша Щупака і починалася таким „дружнім“ вступом: „Щупак нам всім остаточно набрид. Коли Олексі Полторацькому нагадують це прізвище, він хапається за живіт, як хорий, що три роки харчувався рижовим наваром . . . Але з ким тільки не доводиться нам сперечатися на важкому шляху революційної літератури“.

І вже після цього вступу йде „спростовання“, що нічого не спростовує, тільки примушує сказати, якого тільки белькотання дитячого не доводиться перечитувати товаришеві Щупакові! Добре, що з нього людина витримана . . . Але якже могла редакція Нової Генерації пустити таку „задьористу“, брутальну й порожню статтю, розраховану на компромітацію товариша Щупака, у якого т. Влизькові якраз не вадило б повчитися хоч би трохи марксизму?

Та, звичайно, не через саму цю статтю, хоч вона і була найнеприпустимішою зі всього, що нам доводилось читати на адресу окремих вусппівців з боку наших с у п р о т и в н и к і в, не через це все таки наші взаємини з Новою Ґенерацією погіршали. Справа в настановленні Нової Ґенерації, в її плятформі, в її теоріях, за якими проголошується відмирання мистецтва, яко емоційної категорії, і заміна мистецтва функціональними віршами. Теоретики Нової Ґенерації за ідеал людини хотять проголосити людину без емоцій і з самими, мовляв, умовними та безумовними рефлексами. Ми ж не можемо на це пристати, знаючи, що в медицині зареєстровані випадки відсутности емоцій у ідіотів . . . (Сміх).

Отже теоретики Нової Ґенерації, бувши самі людьми дотепними, помиляються, на нашу думку, щодо ідеалу людини. Помиляються і щодо відмирання мистецтва, яко емоційної категорії. Плутаються в рефлексах. Намагаються підмінити пролетарську літературу голим функціоналізмом. Перед ними може постати також загроза підміни діялектики Маркса і Леніна — механічним матеріялізмом, марксистського мистецтвознавства — рефлексологією.

З другого боку, вони не відмовляються від писання віршів. Щоправда — функціональних. Ну, от, наприклад:

Н а х в и л і 3000 м е т р і в

Allo
Allo
Allo
Гукає Едвард:
— Семенко!

В цей момент
Я коханку свою,
Золотую Зозе,
Цілую в зуби
в перса

etc . . .
Чи ти відчуваєш
щонебудь,
Михайль?

(Сміх).

Цілком функціональний вірш, не знаю, чого ви смієтесь. Робітники на Донбасі трохи не плакали. В кожному разі примусили членів Нової Ґенерації сісти за стіл та подумати...

Тоді, повернувшись з Донбасу, тов. Семенко скликає збори своєї організації і тут товариші остаточно приходять до переконання, що масам мистецтво з емоціями не потрібне. Маси вимагають рефлексів. Тов. Сотник, як це видно з протоколу засідання, видрукованого в журналі, заявляє: от у Вінниці була авдиторія. Культурна. А в Донбасі що? Некультурна авдиторія.

Товариші, в роботі Нової Ґенерації є багато цікавого і, якщо вона захоче вийти з того тупця, в який починає заходити, то ми знову будемо з нею працювати спільно. Треба, щоб Нова Ґенерація засудила свої „критичні“ методи, подібні до статті т. Влизька, і щоб одмовилась від твердження про назадництво мистецтва, яко емоційної категорії, та від теорій відмирання мистецтва.

І ми помиримось. Тоді ми знову зможемо говорити про якусь спільну роботу.

(Голос: А не про горох.) Горох ми залишаємо їм, без зайвих розмов...

„АВАНГАРД“

Трудніше нам буде помиритися з „Авангардом“, групкою, що на чолі її стоїть Валеріян Поліщук. Адже ми з буржуазією ніколи не помиримось. А в творчості „авангардівців“ великою мірою відчуваються чужі нам, ворожі, просто кажучи — буржуазні впливи.

Отже мова про дружнє співжиття з „Авангардом“ може йти лише тоді, коли ця група позбудеться тих шкідливих елементів, що ними зараз просякнута їхня творчість. А вона справді просякнута ними. Дрібнобуржуазна психологія пре так із кожного рядка їхніх писань, як із їхнього теоретичного вінегрету, що має за свій ідеал „спіралі“ навколо жіночих грудей, джазбанд і фокстрот. Революційна фразеологія „Авангарду“ ще більше викриває буржуазну суть „спіралістів“. Виявити їхнє справжнє обличчя, показати його революційному суспільству — завдання і обов'язок нашої марксистської критики. Ми з свого боку, в міру своїх сил, допоможемо їй у цьому.

Ґенезу сьогоднішньої плятформи „авангардівців“ і особливо їхньої „творчої“ практики треба шукати ще в ранніх творах Валеріяна Поліщука. Я прошу пробачити мені ту цитату, що я наведу з його „Книги повстань“, виданої 1922 року Всеукрліткомом Головполітосвіти УСРР. Цитата не зовсім пристойна, але ми змушені аналізувати всяку погань, щоб мати можливість поставити правдиву діягнозу.

„Пройшла повз мене дівчина
І посмішка її нахабно дратувала,
Як клапоть білого паперу,

На цитриновій галяві осіннього лісу
Хтось іспражнявся і покинув.
І стало так немило,
Коли побачив напис: венеричний лазарет.

Трохи далі:

... А з полового шворня,
Що у глибінь віків сягає через жінку,
Од розкладу колишеться смороду плинь.
Не фалльоси, а рани цілі:
Головка, здається одпаде,
Як шапочка з зогнилого грибка,
Лишень торкнись.

І ще трохи далі:

Тебе зґвалтовано, Кіпрідо,
Не ніжним патосом Амура,
А членом сіфілітіка Європи.

Я думаю, що годі... (Голоси: Досить!) Може здатися дивним, навіщо я відкопую книжку В. Поліщука, видану 1922 року, і починаю з неї цитувати. Адже тепер, мовляв, 1929 рік, „авангардівці" давно вже виробляють нові „спіралі", стоять за індустріялізацію країни і оспівують її. Для чого ж цитувати старі вірші ватажка „Авангарду"?

Але, поперше, читати цю „Книгу повстань" може хто завгодно, бо ж на те її видано і розповсюджено по бібліотеках.

А подруге — роблю це для того, щоб вам не здалися дивними оці самі „нові" „індустріяльні", „динамічні", „конструктивістичні" і ще як там вони їх звуть „спіралі", що їх „авангардівці" „загинають" уже в добу реконструкції.

Спіраль перша. Належить членкіні „Авангарду" Раїсі Троянкер. Замість назви — три зірки:

* * *

Трава прив'ялена і заніміла осінь
Сьогодні сталось. Що це? Я жива?
В траві заплутались, розвіялися коси,
В гарячці тіло й голова.
Зім'ята сукня. На обличчі — мука.
Червоні плями в лентах комбіне...
І пада вечір у безодню круком,
І кличе вечір впасти і мене.
На серці якось важко і тривожно
І ти, ніяковий, не можеш приласкать...
І те, що сталось, повернуть не можна.
І серце холодом стиска...

Ти так молив — сьогодні стань моєю...
І сталось. О закон буття!
Ми у траві забули томик Гейне, —
Його листки од вітру шелестять.
І якось чудно. Хоч усю вже бачив —
Соромлюсь при тобі панчоху підв'язать.
І так іду...

Ну і... і нехай собі йде без панчохи, чи ще там без чого. Я не можу більше цитувати... (Сміх). Панчоха, замість співу індустріялізації. І характерно, що у Валеріяна Поліщука 1922 року звучать „філософічні“ рядки про „половий шворінь, що в глибінь віків сягає через жінку“, а 1929 року, в добу індустріялізації, чуємо теж „філософічний“ відгук „спіралістики“:

„О закон буття! Червоні плями в лентах комбіне:..“ (Сміх. Оплески).

Все це Валеріян Поліщук називає „животворящим спиртом“, яким він збирається зогріти „коло братніх націй“...

А може „авангардівцям“ ніяково за молоду свою товаришку, що так одверто показує читачеві своє розхрістане „комбіне“ та панчохи?

Ні, навпаки. Член „Авангарду“ Леонід Чернов у четвертій книзі „Літературного ярмарку“ дуже прихильно говорить про ту „бойову“ товаришку: „І от, — пише т. Чернов, — разом із... настирливим, як стиснений газ, Поліщуком, ніжною і сміливою Троянкер... та іншими б о й ц я м и конструктивного динамічного (спіралісти) фронту, я рушив уперед“.

Отже, кругова порука.

„І хай не назвуть це моєю самовпевненістю і зарозумілістю, мої поезії завше блищали, як щире золото серед черепків“ — пише про себе Леонід Чернов у тій же таки книзі „Літературного Ярмарку“.

Ми не будемо зарані називати таку заяву ні самовпевненістю, ні зарозумілістю. Ми краще почитаємо вірші т. Чернова. Це буде справедливіше. Беремо найновіші. Із збірника „Авангард“, що вийшов оце недавно.

„Чую:
шкварчить (?) з-за спини
ламане слово
— облиш...
Хто це?
Вода?
Примара?

Ні. Це рида Тамара:
—Так облиш і забудь.
Я не в вирі
Я зазнала тут щастя вщерть.
Понесуть мене сни будомирі.
— В смерть, Тамаро.
— В життя, а не в смерть.

Звичайнісінька собі, нікому не потрібна міщанська, трошки містична балаканина. І просто червонієш за людину, що може так знахабніти й розперезатися, що зі сторінок радянського органу, на радянські

 гроші, як торговка, розхвалює оцей свій підмочений і гнилий товар, рекомендуючи його, як „щире золото“.

В Берліні, в „Комічній опері“ щодня йде одне й те саме ревю. Зветься воно „Тисяча голих жінок“. В ньому характерним є те, що крізь „пахощі“ тонкої порнографії цілий час звучить лейтмотивом: „Deutschland, Deutschland über alles!“

Так от сьогоднішня творчість „авангардівців“ нагадує мені оте ревю „Тисяча голих жінок“. Бо й справді, поет Леонід Чернов, наприклад, дуже полюбляє „славити“ Україну між тими рядками, що я оце прочитав.

Поруч з „примарою і Тамарррою“, що „ррида“ і римується з словом „вода“, поет вигукує:

„О Вкраїно, Вкраїно!
Пора,
розгорнувши червоний прапор,
Оповити земную кулю“...

Ні, товариші, доки ви не покинете своїх Тамар і не застебнете як слід своїх „комбіне“, не вийде у вас нічого з червоним прапором:.. Не те настановлення... Чуже, вороже пролетарській літературі настановлення. Не сама Україна, а цілий Радянський Союз є батьківщиною трудящих цілого світу. І годі тут розводити тамаристий туман на тему про те, як сама Україна завоює цілий світ, хочби й під червоним прапором.

Не те настановлення...

Але ватажок „Авангарду“, Валеріян Поліщук, автор „спіралістичних“ теорій і „авангардівських“ плятформ, справді дуже настирливо рекомендує цей свій товар. Та ще не аби до кого адресується, а до партійців, та й не просто партійців, а до „чутливих партійців“... (Сміх). Бо „не чутливі“, очевидно, не зрозуміють! От передо мною збірник „Авангард“. В ньому видруковано „авангардівську проклямацію“ уже німецькою мовою. У ній В. Поліщук звертається знов таки „an die Parteimitglieder“, цебто до членів партії. Хвалиться, що цю „проклямацію“ друкуватиме далі ще й французькою мовою, і есперанто, і мало не всіма мовами світу.

Я думаю, що це реальна загроза пролетарській літературі. Така течія в нашій радянській літературі, як оця, що з неї зразки я цитував, може тільки розкладати молодих попутників, зводити їх на манівці порнографії та міщанського „патріотизму“, а не наближати до ідеології пролетаріяту. Хтось тут говорив нам, ніби наступний номер „Авангарду“ Валеріян Поліщук хоче почати такими словами „Хай живе одвертий поцілунок у голу жіночу грудь“. А крім того в тому ж номері „Авангарду“ має бути опублікований винахід „авангардівського“ інженера — станок для вдосконаленого задоволення своїх

потреб, бо, мовляв, церобкоопівські ліжка — річ допотопна і незручна . . . Тов. Хвиля: „Поліщук у станка“).

Так, Поліщук у станка. Я дуже радий, що т. Хвиля ще тут присутній, бо хочу його словами підсумувати „діяльність“ Валеріяна Поліщука. В згадуваних уже „Нотатках про літературу“, ви писали, товаришу Хвиля:

> „Словом „Авангард“ — цебто В. Поліщук — „за живу жіночу грудь“, за „джаз - банд“ і „фокстрот“, проти учби за „матірну говірку“, цебто за „застой“, за неуцтво — проти розвитку і досконалого знання, за богему — проти нового побуту й здорового розвитку пролетаріяту.
>
> В. Поліщукові здається, що він найреволюційніший у своїх поглядах, а він просто відбиває настрої й прагнення дрібного буржуа“.

Ми цілком погоджуємось. Тут тяжко щось заперечити. Я хочу тільки сказати ще кілька слів про методи боротьби з нашою організацією, що їх вживає Валеріян Поліщук. Це методи апеляції до „народа“, скарги на те, що вуппівці „адміністратори“, не дають дихати такій передовій організації, як „Авангард“ — такому витриманому й революційному спіралісту, як В. Поліщук.

Хто може адміністрували „стиснений газ“, чи як там зве Леонід Чернов свого ватажка? В кожному разі ми не беремось.

Це брехня. Ми нікого не адмініструємо. Це просто смішний закид. Як радянські громадяни, ми маємо таке саме право громадянства, як і Валеріян Поліщук. Не більше, не менше. Як письменники, знов таки маємо свої журнали, а В. Поліщук має свій. І ніхто йому не заборонив вилити з сторінок „Авангарду“ цілі ріки „добірньої“ лайки на адресу ВУСПП'у. Валеріян Поліщук хотів би винищити всю українську літературу і залишити тільки себе, та ще, може, Раїсу Троянкер та Чернова . . . (Сміх). Це зовсім не жарт. Хто читав його статтю в „Веч. Радіо“ під назвою „Галопом по поезії“, той знає, що я ні краплі не перебільшую. Там він зве всіх сущих на Україні бездарами і всю літературу мертвою, крім „Авангарду“, звичайно. Так що нахил до адміністрування якраз виявляється у Валеріяна Поліщука.

Є, між іншим, у нього в книжці „Козуб ягід“ такий афоризм: „Аж дивно стає, що всяка досконала сволоч має місце під сонцем“. Та не хочеться мені тлумачити цього афоризму . . . (Сміх. Оплески). Замість того я скажу, що ми будемо рішуче боротися проти спроб будь - якої організації посісти монополію в літературі. Тим паче — проти спроб „Авангарду“.

Та будь - що - будь — перед „Авангардом“ ще є перспективи виправитись. Бо ж той самий Валеріян Поліщук може писати й інші речі. Та сама Раїса Троянкер друкувала в Гарті кращі поезії, ніж вона

 почала потім друкувати в „Авангарді“. Той самий Леонід Чернов в своєму доробкові має і такі поезії, як „Три сини“. Отже, справа в тому, щоб позбутися своїх тяжких хиб, вилікуватися од Тамар та од „станків“, зростися з радянською революційною дійсністю, взяти курс справді на індустріялізацію, а не на міщанське, дрібнобуржуазне триндикання. Вилікуються — їм же краще буде. Не вилікуються — революція не загине.

ПЕРЕМОГА БЛИЗЬКО

Крім всього цього реакційні сили знаходять своїх співців та ідеологів у таборі правих письменників, що з ними нам доведеться жорстоко боротись, і то меншою мірою статтями, а більшою мірою своїми художніми творами.

Підсумовуючи свою доповідь, я хочу ще раз підкреслити: ставлення пролетарської літератури до попутників давно визначене, і ми не можемо припускати найменшого викривлення партійної лінії в цьому питанні. Пролетарська література мусить допомагати попутникам переходити на рейки пролетарської ідеології, обережно й без жадних елементів компихи й самовпевнености. Показувати тим із них, що відбивають настрої інтелігенції, зв'язаної з виробництвом і близької до наших завдань індустріялізації та господарського розвитку, де в них починаються ухили в бік фетишизації та ідеалізації техніки без пов'язання з соціялістичним характером її розвитку та зросту, в бік „діляцтва“, індивідуалістичного психологізму і т. ін. Терпляче ставитись до вагань попутників, продовжувати уперту працю наближення їх до завдань художньої літератури пролетаріяту. Не переоцінювати їхніх можливостей, не хилитися перед „досягненнями“, що не відповідають завданням пролетарської літератури, але ніякою мірою й не легковажити досягненнями попутницької літератури щодо форми.

Але на правах письменників, визначених і окреслених, що з них інші прориваються часом одвертими реакційними гаслами, сентенціями й образами, пролетарська література мусить піти в рішучий наступ, викрити в них клясового ворога, ідеолога буржуазії, куркуля, непмана, фашиста.

Чутно „Клекіт“ Осьмачки, єфремовщину, видно тенденції деяких викладачів літератури. Завершує всі ці „прагнення“ й „стремління“ фашистський „Літературно-Науковий Вісник“ у Львові, орган запеклого ворога пролетарської України, Дмитра Донцова.

Тому генеральна лінія пролетарської літератури, зокрема її передового загону ВУСПП, полягатиме за доби реконструкції у категоричному перегляді питання учби й розв'язанні його в найрішучіший спосіб — учба до кривавого поту, озброєність до зубів і на-

ступ на всьому фронті пролетарської літератури — художній і ідеологічний.

Сміливіше, з новими силами — за роботу!

Наша перемога, товариші, близько! Я хочу сказати про неї словами нашого товариша — Леоніда Первомайського, із його книги „Плями на сонці“:

— Здорова осінь червонить пізні яблука, а над містом звисає густа прохолода й ранком гудки гудуть бадьоро — мажор! І тоді ти віриш, що осінь — це не смерть та нудьга, а іспит... Я знаю, ти пройдеш крізь осінню мряку й схвильовану досвітню чвирю з рум'янцем молодости на щоках...“

Іспит перед революційним суспільством ми повинні скласти блискуче. (Довгі оплески).

Є. ХОЛОСТЕНКО

ВИСТАВКА НІМЕЦЬКОЇ ГРАФІКИ

Пересувна виставка німецької сучасної графіки, що її організувало Всеукраїнське Товариство культурного зв'язку з закордоном, — демонструючи досягнення цієї галузі німецької сучасної промисловости природньо притягла до себе широку увагу *. Самий факт організації такої виставки, що вперше демонструє окрему ділянку мистецько-технічного сучасного виробництва в Німеччині, має безперечно велике значіння для нашого культурного розвитку. Але ця виставка має ще і деякі свої особливості. В цілому вона виявляє далеко повніше сучасний технічний рівень поліграфічної промисловости Німеччини, цієї клясичної країни друкарської справи, аніж її мистецькі тут здобутки. Проте, загальний рівень демонстрованої продукції, її формальний і якісний бік являють також не абияку цікавість. Безперечним здається, що використати нам слід тут не лише технічні надбання, але й мистецьку культуру. Це принципове питання, і відомо, що тут існують не однакові погляди. Величезне зростання індустріялізму і складні суспільно-клясові процеси висунули на Заході, зокрема і в ділянці індустріяльного мистецтва, особливі підходи, мистецькі напрямки та течії. Серед різноманітного співіснування різних напрямків сучасного мистецтва, особливо в післявоєнний час можна відзначити значні групи художників-архітектів, пов'язаних спільністю в своїх істотних підходах. Подібно централістичним тенденціям монополістичного капіталізму, і

Від Редакції. У вступній своїй частині стаття дискусійна. Ставлячи питання про джерела буржуазної культури, що їх доцільно б використати в нашому мистецтві, автор не розв'язує того питання.

* Після Харкова вона відбулася у Києві протягом червня місяця й 8. VII. ц. р. направлена до Одеси.

 в мистецтві широке місце набувають вияви організованости плянового підходу конструктивности і логічної закономірности в будуванні речей. Але, як ці тенденції в межах економіки буржуазного суспільства не можуть розв'язати протиріччя капіталістичної системи, так і цим мистецьким проявам на перешкоді стоїть самий тип мистецтва і художньої практики, властивий капіталістичному суспільству. Ці особливості деяких мистецьких течій Заходу роблять їх особливо цінними для нас і потребують з нашого боку широкої уваги, бо самі вони виникли в умовах близької до нас виробничої практики. Але, наприклад, т. А. В. Луначарський вважає, що ми „должны предпочесть" мистецтву доби імперіялізму — мистецтво раннього й середнього періоду капіталістичного розвитку буржуазного суспільства. Говорячи далі про малярство, він пише:

„Как раз в истории нашей русской живописи имеется тот вид реализма, который в конце-концов является наиболее близким к потребителям нашего времени. Это живопись — передвижников. Однако существует мнение, будто передвижники — есть просто буржуазное или полубуржуазное искусство и наш пролетариат будет гораздо скорее воспринимать формы, так называемого левого искусства, которое развернулось на Западе *". Далі, кажучи про ці напрямки на Заході, Луначарський продовжує: „Все это и многое другое, что мы видим на Западе, для нас весьма мало приемлемо **". Це скеровано проти тези і поглядів, які захищаються частиною нашої марксистської художньої критики зокрема з секції мистецтва Комакадемії про потребу і важливість для нас засвоєння і критичного опанування мистецтвом доби монополістичного капіталізму в останній фазі його розвитку, коли всі попередні „ізми", що були в переважній більшості відгуком на запитання дрібнобуржуазних груп, відходять на задній плян перед конструктивізмом, який несе в собі низку позитивних організуючих і науково-технічних тенденцій. Але, підкреслюючи потребу для нас опанування цими досягненнями, слід акцентувати на тому, що і ці здобутки як і спадщина минулого в цілому не невтральні й при некритичному, нерозбірливому ставленні можуть дати негативні наслідки. Як відомо, ліві деякі групи архітектів порівнюючи вже давно в особі свого провідного активу підкреслювали цей момент. В цілому, завдання тут слід розуміти як потребу критичного засвоєння і використання цілого досвіду, що його здобуто людством, а особливо тих діб, де ми спостерігаємо вияви близькі до завдань нашого мистецтва, як його організованість, масовість, що будуть одними з основних, найхарактерніших властивостей нашого мистецтва, й які вже тепер частково виявляються в процесі його будівництва. Виставка німецької графіки,

* „Изобразительное искусство на службе жизни". Красная Панорама, № 23, Лгр. 1929 р.

** Там таки.

саме з цього боку, демонструє дещо цікаве, але, як ми підкреслювали, її мистецький бік значно поступається перед технічно-виробничим. Це виробниче настановлення виставки проте має свої дуже позитивні для нас риси. Вона демонструє не лише книжкову графіку, плякат і т. ін,, а й усі ті ділянки, що їх обслуговує поліграфія, як виробництво (етікетки, упаковка), а також блянки, рекламу найрізноманітнішу і т. ін., словом поліграфію самого масового споживання та побутового характеру. А саме це для нас дуже важливо. Наше мистецтво мусить будуватись в напрямі реалізації гасла мистецтво — масам. Саме масовий характер нашого мистецтва буде становити одну із найхарактерніших його особливостей. Ці форми мистецтва, що мають уже тепер справжній масовий характер, мусить вимагати від нас особливої уваги. В добу соціялістичної реконструкції вони набирають виключного значіння, як знаряддя впливу, перевиховання цілого психо-ідеологічного комплексу широких трудящих мас, так і по лінії політичної пропаганди й піднесенню їхнього культурно-ідеологічного рівня. Серед цих масових мистецьких форм просторове мистецтво в своїх виявах посідає не останнє місце, а тут виробнича поліграфічна продукція стоїть майже на першому пляні. Вона обслуговує цілі виробництва: це продукція наших тютюнтрестів, цілі „солодкі“ виробництва, різноманітніші упаковочні засоби, не кажучи вже обгортку, плякати, афішу і т. п., які завжди маєш перед очима, сила впливу яких величезна; її прекрасно свого часу ураховували капіталісти. Коли взяти, як приклад, обгортки на мило, що проходять в найширші кола, які досі можна надибати як засіб прикраси від дівочої касарні на рудням Донбасу до хати селянина чи гуртожитка колгоспу, то через цей масовий характер з неї є не абиякий чинник у справі визначення і виховання культурно-мистецьких смаків широких мас. На цих обгортках з мила в передреволюційні часи з „жгучими красавицами“, а іноді, майже порнографічного характеру виховувались перші смаки не одного покоління. Тут постає питання, чи змінилась ця обгортка наших державних товарів відповідно до тих змін, що відбулися та тих, зокрема зрушень, що стались в смаках і вимогах нових споживачів? Чи зазнали кардинального перегляду з нашого клясового погляду ці „досягнення Рале й К⁰? Коли оцінювати це по самих обгортках‘ як ТЕЖЕ, так і інших трестів, а також і з ділянки „солодкої“ продукції, то ніяких змін ніби не відбулося. Щоб переконатися, погляньте на обгортки мила ТЕЖЕ „Молодость“, з якої на вас „захватывающе“ погляне „пышная красавица“, декольтована по моді минулого століття. Але ця красуня не одинока в вітринах ТЕЖЕ, навпаки, вона має там блискуче оточення: мило „Саїд“ з сценкою „восточного“ залицяння, мило „Шахерезади“, де східня красавиця демонструє якісь сумнівні причандали на своїх грудях, „Савон, букет фавори“ з дамами в кринолінах, мило „Кармен“ (розуміється, з трояндою в зубах, і сама Кармен — „сплошное

упоение") та нарешті „Волна", де пікантна жінка розкинулась на хвилі так, як це можна зробити лише на ліжкові — свідчать про не абиякі турботи ТЕЖЕ за смаки сучасного споживача. Ці альковні пози й „жгучі" красуні з магічними поглядами мусили б, власне, зникнути давно з обгорток ТЕЖЕ. З усією рішучістю треба відзначити, що в масовій поліграфічній продукції, як і в масовому мистецтві загалом з величезною швидкістю зростає міщанство, протаскуються його ідеї, що разбещують і обробляють свідомість, волю і смаки широких мас. Можна привести ще багато зразків тієї пошлятини, еротики, міщанства, яке тільки, очевидно, з перспектив каси розповсюджується нашими установами (взяти хоча б продукцію листівок з їх міщансько - обивательськими сюжетами і відповідними художньо - ідеологічними ознаками) — в величезній кількості. Наші шпалери (шкода, що їх не демонстровано на цій виставці), обгортки книжок, журналів, різні „художества" на коробках — є в переважній масі конкретними носіями ворожих нам тенденцій у галузі побутового мистецтва. А тимчасом, це питання має для нас величезне принципове значіння. Треба покінчити з уявленням, ніби старі, одержані нами в спадщину форми мистецтва є вічні, ніби завдання соціялістичної його переробки полягає лише в тому, щоб наповнити їх новим „змістом". Треба настирливо пересувати увагу від „изящных искусств" в станкових його камерних естетно - ізольованих формах, одержаних нами в спадщину, в бік масового мистецтва в різноманітних його виявах. Очевидно, давно потрібно викинути цих підпудрених дам з нашого вжитку. Ця гниль і пошлятина псує зрештою смаки нашої зміни, привчає дивитись на світ через призму слащавости дріб'язкової пошлости, до якої привчали стільки часу старі фабриканти. Візьміть оформлення продукції інших наших трестів, наприклад, кондитерських, та ж знайома картина, що і в ТЕЖЕ; а поза всім від цих „художеств" сама продукція їх аніяк не стає кращою. Тому треба було б звільнити наші трести (серед них і ТЕЖЕ) від таких надмірних турбот про мистецько - ідеологічне виховання працюючих мас Радянського Союзу. І коли оглядаєш тут низку прекрасно оформлених (без цього міщанського шику) не банально речей, але проте дуже виразно і чітко, а разом і найекономнішими засобами художніми і технічними, мимоволі виникає думка про організацію подібної виставки нашої поліграфічної промисловости, зокрема в її масових побутових виявах. У нас було вже чимало виставок, але все це майже виключно станкове мистецтво. На жаль, жадної виставки такого нового типу ми ще не мали.

Треба було б зрештою, переборовши старі тут традиції та особливу увагу до красного мистецтва, організувати таку виставку, що дала б практичні наслідки, й що на сьогодні має такий актуальний інтерес.

Треба висунути ці завдання, що в наших умовах набувають зовсім іншого змісту на чільне місце та притягти до обслуговання їх кращі кваліфіковані сили, зокрема тих художників, що по настано-

ДО СТАТТІ
Є. ХОЛОСТЕНКА

ВИСТАВКА
НІМЕЦЬКОЇ ГРАФІКИ

ДО СТАТТІ
Є. ХОЛОСТЕНКА

ВИСТАВКА
НІМЕЦЬКОЇ ГРАФІКИ

DER WEG

AUS DEM WIRRWARR DER MARKEN

BERGMANN' Hauszeichen weist den Weg aus dem Chaos der Marken. Raucher und Raucherin bedurfen endlich der Führung, der sie bedenkenlos vertrauen können, soll die Zigarette von heute ihrer brennendsten Kulturaufgabe gerecht werden: dem Ausgleich der Spannungen dieser bewegten Zeit.

Bergmann Pigalle 5 Pf.
Bergmann Privat 6 Pf.
sind die befreienden Marken.

Sie sind überragende, sind interkontinentale Schöpfungen feinsinnigster Vertiefung in die anspruchsvolle Geschmackskultur unserer Tage: erlesene Orienttabake aus den sonnigsten Bezirken der angesehensten Anbauländer bilden das bleibende Fundament für den zartblumigen Bau ihrer Rasse. Bei aller Wahrung ihres aromatischen Charakters bestimmen Milde, Süße und die vollendete Grazie der Form ihren entscheidenden [illegible]

Bergmann Pigalle 5 Pf.
Bergmann Privat 6 Pf.
sind die Marken der Zeit.

Meisterer der Tat auf dem sicher leitenden Bergmann-WEG

Haus Bergmann Zigarettenfabrik A-G · Dresden

ДО СТАТТІ
Є. ХОЛОСТЕНКА

ВИСТАВКА
НІМЕЦЬКОЇ ГРАФІКИ

вленням своєї художньої практики можуть дати тут нові зразки. Треба настирливо орієнтувати митців від їх замкнених ізольованих форм роботи на працю в тих ділянках промисловости, де зараз потребується робота художника і що мають таки величезні перспективи в зв'язку з швидким зростанням нашого плянового соціялістичного індустріялізму, з захованими тут величезними творчими можливостями.

Серед відділу упаковок виставки німецької „прикладної“ графіки, є низка речей, що притягають увагу, і в цій лінії варто нам багато дечого використати з добутків, які є на Заході, зокрема в Німеччині, пристосовуючи їх до умов нашого життя, яке надає їм тут нові настановлення. Там же ці речі служать переважно як рекляма. Зокрема наші друкованні обгортки (що вживаються в величезній кількості) зроблені з дешевим базарним міщанським шиком і шкідливі з боку своєї ідеологічної суті, ще й надто неекономні: багатокольорові, з вживанням іноді найдорожчих засобів друку, зайвих наклейок і інших технічних моментів, що женуть угору відсотки собівартости нашого краму.

З окремих ділянок, поданих на виставці, одною з найцікавіших є макети верстки шрифтів та різні технічно - утилітарного призначення речі, прекрасно конструктивно оформлені, в той же час — мінімальними засобами. Характерні також спрямовання в оформленні низки обгорток і т. ін. за допомогою нових технічних можливостей (фото, різноманітний набор, використання фактури паперу, різні засоби технічного друку). Цікаві обгортки, а також блянки, що лаконічно оформлені, але і в той же час дуже яскраво виявляють своє функціональне призначення (ілюструючи цим певний підхід і настановлення сучасного художника - виробника). Зупинятись на окремих речах ми не будемо, для нас найважливіше поставити деякі загальні питання та відзначити, які серед окремих ділянок поданих речей, найбільш заслуговують на увагу. Серед багатокольорового друку на виставці та плякатів є також низка високої мистецької якости експонатів, дотепно задуманих і прекрасно виконаних технічно; але в цілому речей слабих, а іноді і зовсім не цікавих — тут також не бракує. Розуміється, виставка відбиває на собі, хоч вона й є ніби лише „прикладної“ графіки, характер мистецького процесу сучасної Німеччини, а певною мірою й сучасного Заходу загалом. Демонстровані речі не становлять якогось цілого формального обличчя, але виразно подають диференціяцію і наявну на Заході різноманітність підходів, від занепадницьких слащавих робіт до речей, які несуть у собі, в своєму мистецькому оформленні, риси організованости, конструктивности, логічности в своєму задумі і виразности в виконанні.

Значіння такої виставки для нашої поліграфічної промисловости мистецьких кіл не будемо підкреслювати — воно очевидне. Треба відзначити нарешті прекрасну експозицію й організованість виставки в цілому.

* * *

Слід було б за цим першим досвідом демонстрації у нас виробничого мистецтва Німеччини організувати виставку за виробничим же принципом таких галузів, де здобутки особливо виразні і що для нас являють не обиякий інтерес. Це в першу чергу, архітектура, внутрішнє устаткування житла, продукція будівельної промисловости (арматура, нові матеріяли та їх пристосування), нові побутові речі і експериментальна робота в цьому напрямі, також сучасна міжнародня книга і т. ін. Такі виставки художньо-технічного характеру, як, наприклад, нової архітектури і досягнень сучасної будівельної промисловости Заходу мають для нас величезне практичне значіння. Поруч цього, безсумнівно, як чергове завдання постає організація виставки сучасного революційного мистецтва Заходу, Европи й Америки в його найвиразніших проявах і представниках. Словом, перед Всеукраїнським Товариством культурного зв'язку з закордоном наша сучасність висуває низку пекучих і відповідальних завдань. Розуміється, в реалізації їх мусить бути забезпечена йому найширша активна підтримка цілої пролетарської громадськости, наших мистецьких об'єднань і культосвітніх установ.

БІБЛІОГРАФІЯ

Ів. Ле. „Роман Міжгір'я". ДВУ. 1929 р., ст. 293, ціна 2 крб. 20 коп.

„Роман Міжгір'я"— це чи не найцікавіший, у всякому разі найактуальніший роман на нашому книжковому ринку за 1929 рік. Не кажучи вже за те, що автора він висуває багато наперед після його слабкої книжки „Танець Живота" — „Роман Міжгір'я" залишиться в нашій літературі надовго, як документ героїчної доби нашого будівництва.

Вже сама тема цього роману надзвичайно цінна. Хоч автор темою свого роману, бере будівництво 1924 року, але вона не застаріла для нас аж ніяк. Книжка хвилює. Бо в ній б'ється пульс будівництва, бо люди (з деякими лише винятками) живі: з усіма гарними й поганими людськими рисами. Навіть трафаретний трикутник: жінка — чоловік — чоловік, у Ів. Ле втратив свою трафаретність, забарвлений складними умовами узбецького побуту.

Надзвичайно тяжкі умови роботи для комуніста на радянському Сході ще ніде не відбилися в українській літературі. І перша велика заслуга „Романа Міжгір'я" є саме в тому, що автор так широко розгорнув перед нами картину неймовірних труднощів роботи для комуніста-узбека серед свого власного народу, темного й несвідомого, в наслідок утисків царату. Цей постійний опір, що його мусить переборювати герой роману, комуніст узбек Мухтаров, в'їдливість одвічних

забобонів, калим за дружину тощо,— Ів. Ле подає так, що читач гостро почуває трагедію. Мухтаров — видатний комуніст. І Узбекістан його знає. Але це не медова прилизана бездоганність, а жива людина, комуніст, що часом хибить, забуває за осередок і членські внески, коли проводить час з Любкою Прохорівною, сам платить калим за жінку, часом почуває звичайну людську втому й навіть трохи занедбує роботу. Автор уміло й доречно посилює цю трагедію невдалим коханням до „білої“ жінки, потім шлюбом з власною сестрою через забобонну паранджу. Все це відбувається на хвильово - захопленому тлі грандіозного будівництва іригації голодного степу, що проти нього самі узбеки, бо вони скніють у своїй інертній і непорушній темряві. Проти цього будівництва — „свята обитель“, бо їй воно економічно невигідне, проти будівництва - інженери - шкідники. Моментами скрегочеш зубами, коли Мухтаров борсається, як загнана тварина. Гостро, підкреслено показує манівці соціялістичного будівництва Ів. Ле. Й тим яскравіше й сонячніше виступає велика радість творчости. В інженера Синявського, що віддано працює на будівництві, яснішають очі, коли він говорить про те, що переселяни працюють краще за фахівців. В епізоді з першою динею, що її приносять Мухтарову, з заплідненого й зрощеного Голодного Степу — один крок до мелодраматизму, але в Ів. Ле це переконливо зворушує. Оце, та непідроблений патос будівництва — ось головне в „Романі Міжгір'я“.

Навіть коли б Ле не зачепив нічого іншого в своїй книжці, то й так вона мала б виключну вагу.

Та побут, що його показує автор, оте призирливе ставлення, навіть кращих білих до „племені нижчого порядку“ та надзвичайна складність життя, що примушує комуніста ходити в бутафорському національному убранні, маса характерних дрібниць, вміло показаних автором, довершують виключність цієї книжки.

В іншому місці ми вже писали про цю книжку й згадували, між іншим, що огріхи в „Романі Міжгір'я“ є. Хотілося б зараз отут зупинитися на їх, бо ми певні, що книжка Ів. Ле розійдеться швидко, і автор зможе використати деякі наші зауваження для другого видання. До огріхів загалом треба віднести деяку схематичність деяких положень і постатей. Звідси витікає певна сирість обробки й зриви в малюванні окремих постатей. У першій рецензії ми згадували Любку Прохорівну. Автор то малює її просто, як самичку, то як жінку, що йде на все ради змоги мати дитину, то, нарешті, таку сильну людину (хоч і негативно сильну), що зважується через наймичку отруїти Мухтарову матір. Наймичка Мар'я надто схематична. Про неї напочатку зовсім мало сказано, автор попередньо не розвинув цього образу, і тому її згода на вбивство не зовсім сподівана, а головне не зовсім виправдана. Те саме й з переходом на наш бік мули. Цей перехід не переконливий.

Нарешті два найневдаліших моменти: залишається незрозумілим, чому Лодиженко, що викрив динаміт у тунелі, не сказав про це нікому, крім інженера Синявського. І чому підчас розмови з Синявським Лодиженкові „стало зрозуміло, що не першу злодійську міну знаходить Синявський“ (ст. 201). Кінець-кінцем і Лодиженко й Синявський логічно повинні були справу викритого шкідництва передати куди слід.

Хиби ці походять із схематичности й сировинности матеріялу, і тим образливіші вони в цій прекрасній книжці, що одразу ставить Ів. Ле в лави першорядних українських прозаїків. Так широко, як Ле, ніхто ще не розгортав перед нами теми соціялістичного будівництва.

„Роман Міжгір'я“ — це виключна подія не тільки на тлі вусппівської продукції, що дає все нові видатні зразки пролетарської творчости, а й на тлі української літературної продукції за останні роки.

С. К-ський

ХРОНІКА

ВСЕУКРАЇНСЬКИЙ ТЕАТРАЛЬНИЙ ДИСПУТ

В червні в Харкові відбувся великий театральний диспут, де взяли участь режисери, актори, директори театрів, учні драматичних вишів, представники Наркомосвіти та глядачі. На жаль, не досить було на диспуті репрезентовано глядача-робітника та акторів, бо більшість їх були в роз'їзді.

З цікавою промовою виступив на диспуті Наркомосвіти УСРР т. Скрипник, що зупинився на питанні про театральний трикутник. Під ним т. Скрипник розуміє співвідношення актора, режисера та глядача. Розв'язати проблему глядача — це завдання всіх завдань, зазначив т. Скрипник.

В дискусіях на диспуті виступали письменники: Кулик, Хвильовий, Куліш, режисери: Лесь Курбас, Гнат Юра, В. Василько та ін. Гостро нападали промовці на неправильну лінію в окремих моментах роботи театру „Березіль“. „Березілеві“ закидали, що він в деякій мірі відірвався від мас, до того ж дає не завжди витриманий ідеологічно репертуар.

Докладний стенографічний звіт диспуту подала в одному з номерів газета „Вісті“, а окремі промови друкує журнал „Радянський театр“.

НОВИЙ ТЕАТРАЛЬНИЙ ЖУРНАЛ

В серпні вийшов перший номер нового театрального журналу українською мовою „Радянський театр“, що його видає управління мистецтв Наркомосвіти УСРР. В номері вміщено промову тов. Скрипника на театральному диспуті, статті т.т. Сухино-Хоменко, Н. Рабічева, В. Василька, Г. Юри, Я. Мамонтова, Ф. Білокриницького, Альфа,

Плеського та відділ хроніки. Журнал також вмістив в цьому номері список дозволених п'єс. Другий номер журналу вийде у вересні. Журнал виходитиме раз на місяць. Редагує журнал — редколеґія.

НОВІ П'ЄСИ УКРАЇНСЬКИХ ДРАМАТУРГІВ

В серпні — письменник Микитенко зачитав на Пленумі Художньої Ради Одеської Держдрами свою щойно закінчену п'єсу „Диктатура". Пленум визнав, що авторові пощастило розв'язати в п'єсі проблему взаємин міста й села.

П'єсою „Диктатура" — Одеська Держдрама відкриває свій наступний театральний сезон. Ставить п'єсу мистецький керівник театру М. С. Терещенко.

Драматург Я. Мамонтів закінчив велику п'єсу на п'ять дій (10 одмін) під назвою „На камені горить". В п'єсі автор змальовує українську інтеліґенцію та її участь в культурно - господарському процесі. Нині драматург закінчує дитячу оперету „Солом'яний дід", а потім почне писати комедію - буф для української музичної комедії.

СТОЛИЧНІ ТЕАТРИ

Ще кілька тижнів — і театри столиці УСРР розчинять свої двері для глядача. Підготовча робота в театрах нині проходить досить інтенсивно.

Театр державної опери зазнав серйозних змін щодо директорського складу. На директора до театру призначено тов. Рибака, що досі працював в Утодіку. На головного режисера й балетмейстера запрошено знаного Форегера, на головного художника — Анатоля Петрицького. Крім того, режисерами в театрі працюватимуть Каргальський та Бобров, а диригентами — Марґулян, Вериківський і Рудницький.

В репертуарі державної опери кілька цікавих новинок. Протягом сезону пройдуть „Купало" — опера Вахнянина, „Борис Годунов" — Мусоргського, „Захар Беркут" — Лятошинського, „Машиніст Гонкінс" — і, можливо, одна грузинська опера. Опера поставить також балети: „Футболіст", „Весняна казка" та ін. Взагалі протягом сезону вона дасть 20 назв. При опері працюватимуть балетна і акторська студії, де готуватимуть молодняк для роботи в оперних театрах.

Театр „Березіль" відкриє свій сезон п'єсою Цимбала „Заповіт пана Ралка". Так само Куліш здав театрові п'єси — „Патетична соната" та „Закут". Крім того, пройде перероблена автором п'єса „Народній Малахій". В театрі поставлять нове ревю. Включено до репертуару п'єсу І. Микитенка „Диктатура", що має піти в кінці першої половини сезону.

„Березіль“ намітив дати також кілька клясичних п'єс для молоді, що підуть як ранкові вистави в неділі та свята. В основному склад трупи залишається торішній.

Найвизначніша подія в театральному житті Харкова — це організація української музкомедії. На директора її призначено тов. Предславича. Формування української музкомедії майже закінчили. Акторські сили для музкомедії дали всі українські держтеатри, що відрядили туди людей з певним культурним рівнем та мистецьким стажем. Взагалі основна установка музкомедії на українського актора, бо й репертуар цього вимагає.

Режисерський склад музкомедії побудовано так, щоб кожний режисер дав максимум дві постави. На постійного режисера запрошено Балабана, а окремі постави дадуть Терещенко, Смирнов, Тягно та ін. Музкомедія провадить переговори також з Курбасом, Васильком, Фореґером і Терентьєвим. Як художники в театрі працюватимуть Петрицький, Меллер, Крейн і Панадіяді. На балетмейстера запрошено Вігільова, Холфіна та Мея.

В репертуарі нової музкомедії европейська клясика, українська клясика і стара п'єса та сучасна ориґінальна українська музкомедія.

В обробці тексту музкомедії дали згоду взяти участь всі визначні українські письменники. Музику дадуть композитори Мейтус, Коляда, Шипович, Ґазен, Вериківський, Козицький, Клебанів та Дешевов. Свій сезон музкомедія почне 1-го листопада.

Щодо Червонозаводського театру, то в ньому відбулася деяка реорганізація. В основному театр бере установку на поставу п'єс для робітничого глядача.

Дитячий театр зазнав серйозних змін. В ньому майже на 60% поновлено акторський склад. На головного режисера запрошено Клещеєва. В репертуарі — дитяча оперета Мамонтова, п'єса Ю. Олеші „Троє товстих“ і інсценізація твору Юрезанського „Червонозаводський загін“.

В КАПЕЛІ „ДУМКА“

Капеля „Думка“ почала підготовну роботу до відкриття сезону. За пляном „Думка“ протягом семи місяців працюватиме по округах. Вона вже склала умови з Одещиною, Дніпропетровщиною, Уманщиною та Шевченківщиною.

ТЕАТР ІМ. ФРАНКА В ЗИМОВОМУ СЕЗОНІ

Ввесь літній період державний театр ім. Франка ґастролював по Україні. З чималим успіхом відбулися його виступи в Харкові, Сумах та Дніпропетровську. Майже скрізь театр переважно обслужив організованого глядача.

Нині театр приступив вже до підготовного періоду. Відкриття сезону театру відбудеться на початку жовтня. На відкриття намічено поставити п'єсу Микитенка „Диктатура". Письменник Л. Первомайський на замовлення театру написав п'єсу „Коммольці".

Далі (орієнтаційно) театр намітив поставити п'єси „Отруйні гази над Берліном" (переклад з німецької), „Місто вітрів" (переклад з російської), одну клясичну п'єсу та нові п'єси Плужника та Коваленка. До 25-х роковин революції 1905 року театр виготує інсценізацію повісти Коцюбинського „Фата морґана". Окрему поставу театр дасть до ювілею 10-х роковин свого існування, що минає цієї зими.

ОДЕСЬКА ДЕРЖДРАМА

Цього року раніш за всі театри відкриває свій сезон Одеська Держдрама. Театр перевів під керівництвом нового директора т. О. Шраменка та мистецького керівника М. Терещенка велику підготовну роботу. Акторський склад ґрунтовно переглянуто, в наслідок чого до театру влито багато нових сил.

Театр широко зв'язується з організованим робітничим глядачем і бере тверде ідеологічне настановлення щодо репертуару.

Відкриття театру має бути в середині вересня п'єсою І. Микитенка „Диктатура".

В ОДЕСЬКІЙ ДЕРЖАВНІЙ ОПЕРІ

Свій сезон Одеська державна опера почне 1-го жовтня „Тарасом Бульбою". Серед намічених нових постав опери: „Розлам" — лібрето за п'єсою Лавреньова (музика молодого одеського композитора Фімеліді), „Дума Чорноморська„ — Яновського, „Золотий обруч" (Захар Беркут) — Лятошинського і „Джоні грає" — Кшенека. З балетів підуть: „Футболіст", „Есмеральда", та „Мазилка й Мурзилка". Взагалі ж протягом сезону пройде 15 опер.

ЮВІЛЕЙ КАПЕЛІ ІМ. ЛЕОНТОВИЧА У ВІННИЦІ

Недавно Вінницькі трудящі відсвяткували 10-ті роковини Вінницької капелі ім. Леонтовича. Капеля є велика художня одиниця на Правобережжі і має визначне місце, як провідник української музики й пісні. Роботу свою капеля поставила досить широко, і її добре знають в робітничих клюбах, червоноармійських частинах та на селі.

КУЛЬТУРНО-МИСТЕЦЬКА ХРОНІКА

СЛОВНИК УКРАЇНСЬКИХ ПИСЬМЕННИКІВ

Проф. Плевако (Харків) упорядковує „Словник українських письменників". До нього ввійдуть якнайдокладніші біо-бібліографічні відомості про поетів, повістярів, драматургів, перекладачів, авторів літературних і літературно-публіцистичних фейлетонів та кореспондентів, кіно-сцена-

ріїв, інсценізувань, істориків літератури, критиків, журналістів, авторів праць з теорії літератури, мемуаристів та ін., навіть видавців журналів і газет, редакторів та інших робітників пера. Словник має виявити й підсумувати увесь письменницький доробок України за час існування української літератури. Перший том словника (літери А — К) через хоробу впорядника запізнився і вийде з друку цієї зими. З свого боку упорядник словника просить робітників друкованого слова надсилати йому біо - бібліографічні матеріяли на адресу: Харків, Кладовищенська вул, № 3, проф. М. Плевако.

ЖУРНАЛ „ЗАБІЙ" ВИХОДИТЬ

Після великої перерви знову виходить літературно - художній журнал „Забій" — орган союзу пролетарських письменників і поетів Донбасу. Половина матеріялу в журналі друкується українською мовою. Журнал тісно зв'язався з ВУСПП, звідкіля дістає вказівки й поради.

РОКОВИНИ ТАТАРСЬКОГО НАРОДНЬОГО ПОЕТА

В Казані (Татарстан) при будинку татарської культури утворився громадський комітет що має провести 20 - ті роковини з дня смерти відомого татарського народнього поета Габдули Тукая.

ТАТАРСЬКІ ПИСЬМЕННИКИ В ХАРКОВІ

10 — 12 вересня в Харкові перебувала делегація революційних і пролетарських письменників Татарстану. Докладніше про побут татарських товаришів у нашій столиці — в наступній книжці журналу.

АМЕРИКАНЦІ В СТОЛИЦІ УСРР

Цього літа в Харкові побувало кілька делеґацій американців. Особливо слід відзначити перебування в столиці УСРР американських туристів. Їх прибуло 85 чоловіка. Переважно це представники тяжкої індустрії та великих американських банків. Проте в столиці України вони найбільшу увагу віддали ознайомленню з культурними досягненнями України. Туристи приїздили в супроводі 6 кореспондентів найбільших американських газет.

Підчас перебування в Харкові американські туристи відвідали Всеукраїнське т - во культурного зв'язку з закордоном, мали розмову з керівниками українських видавництв, представниками преси. Для них організували спеціяльну виставку української преси й літератури. Пояснення на виставці давали українські письменники, що їх запросили на зустріч.

Гостей вітав від ім. Т - ва поет Кулик, що найбільше зупинився на досягненнях Радянської України з часу Жовтневої революції.

Американці дуже дивувалися с величезної роботи наших видавництв, що своїм темпом можуть конкурувати з найбільшими капіталістичними видавництвами й трестами. Їх так самв вразила величезна сітка робкорів і сількорів в УСРР та порядок обслуговування ними нашої преси. Нічого подібного, зазначають американці, ми не сподівалися бачити. Особливо дивував американців розмах боротьби з неписьменністю. — „Ваш плян ліквідації неписьменности, зазначив керівник групи американських журналістів Вільярд, в великою мірою перевищує американську практику в цій галузі. Він висловив також надію, що надалі між Україною й Америкою налагодиться найтісніший культурний зв'язок.

На виставці американці дуже зацікавились роботами художника Петрицького. Розмовляючи з письменниками, вони висловили переконання, що в недалекому майбутньому Америка ознайомиться з українською літературою й письменниками через переклади їхніх творів на англійську та інші чужоземні мови й обіцяли подбати, щоб це було як найшвидше.

ПАМ'ЯТІ ПИСЬМЕННИКА КОЦЮБИНСЬКОГО

65-ТІ РОКОВИНИ З ДНЯ НАРОДЖЕННЯ М. М. КОЦЮБИНСЬКОГО

17 вересня мин. 65 років з дня народження М. М. Коцюбинського. У цей день всі окружні комісії для увічнення пам'яті небіжчика скликають свої поширені урочисті засідання і дають звіт за свою роботу.

Центральна комісія запропонувала пристосовувати до цього дня кампанію популяризації творів. Коцюбинського, вмістити в місцевій пресі статті про творчість письменника й посилити збирання коштів на пам'ятник, урочисті закладини якого відбудуться 17 вересня у Вінниці. Центральна комісія порадила окружним відрядити до Вінниці робітничо-селянські делегації для відкриття пам'ятника.

ВШАНУВАННЯ ПАМ'ЯТІ КОЦЮБИНСЬКОГО

Делегація харківських робітників виїздить до Вінниці й Чернігова, щоб взяти участь у вшануванні пам'яті М. М. Коцюбинського на честь 65-тиріччя з дня його народження. У профспілковім саду буде, поставлене погруддя письменника роботи скульптора Новосельського.

ЗАПОВІДНИК ІМ. КОЦЮБИНСЬКОГО

За даними центральної комісії увічнення пам'яті Коцюбинського на будинок-пам'ятник письменникові у Вінниці уже зібрано по всій Україні 100.000 крб., цієї суми майже цілком досить, щоб збудувати пам'ятника.

Пам'ятник письменникові мають поставити в садибі Коцюбинського у Вінниці. Комісія визнала також, що будинок - музей у Вінниці ім. Коцюбинського повинен розпочати свою науково - дослідну роботу. Комісія звернулася до всіх видавництв і газет з проханням надіслати до музею всі видання й статі щодо творчости Коцюбинського. До Максима Ґорького надіслано прохання подарувати музею речі й листи Коцюбинського, що їх досі схоронив Ґорький з часу приятелювання з небіжчиком - письменником.

Докладніший матеріял про святкування М. Коцюбинського буде подано у наступному числі Гарт'у.

ВУФКУ

Готує новий фільм „Наша столиця". Одна з кінозйомочних груп ВУФКУ прибула для цієї мети до Харкова. В кадрах літературного життя знято письменників: І. Кулика, І. Кириленка, А. Дикого, П. Тичину, В. Сосюру та інших серед робітництва, косомольців та піонерів у Карачівці на зустрічі письменників з читачами.

ТВОРИ УКРАЇНСЬКИХ ПИСЬМЕННИКІВ РОСІЙСЬКОЮ МОВОЮ

Видавництво „Федерація" (Москва) остаточно розробило і затвердило плян видання перекладів російською мовою серії творів українських письменників. До серії увійшли: Головко „Три сини", Ірчан „Фільми революції" та „Карпатська ніч", Черемшина „Село загибає", Микитенко „Брати", Стефаник „Кленові листи" та „Військові оповідання" і Ледянка „На - гора".

НОВІ КНИЖКИ

Поезія

М. Бажан. Будівлі. В - во „Книгоспілка". 80 ст. Ц. 1 крб.
С. Бен. Солодкий світ. „Плужанин" 64 ст. Ц. 60 коп.
І. Ю. Кулик. Чорна епопея. ДВУ. 80 ст. Ц. 1 крб. 20 коп.
М. Рильський. Гомін і відгомін. ДВУ. 84 ст. Ц. 1 крб.
Т. Масенко. Південне море. ДВУ, 70 ст. Ц. 1 крб.
М. Терещенко. Республіка. ДВУ, 62 ст. Ц. 90 к.
Л. Первомайський. Терпкі яблука. ВУСПП. 88 ст. Ц. 90 коп.
А. Клин. Заводські етюди. ВУСПП. 42 ст. Ц. 30 коц.
Г. Косяченко Шторм. 93 ст. Ц. 1 крб. 10 к.
Г. Коляда. Арсенал сил.
Є. Фомін. Трипільська трагедія. ДВУ. 30 коп.

Проза

О. Слісаренко. Чорний Ангел. „Кнігоспілка". 264 ст. Ц. 2 крб.
Григорій Епік. Облога. ДВУ. 408 ст. Ц. 2 крб. 10 к.

Іван Ле. Роман Міжгір'я. Роман. ДВУ, 296 ст. Ц. 2 крб. 20 к.

К. Гордієнко. Славгород, „Книгоспілка". 256 ст. Ц. 2 крб. 50 коп.

Ю. Щовкопляс. Проєкт електрифікації. Повість. В-во „Український робітник" (серія „Романи й повісті" № 6). 160 ст. Ц. 50 коп.

Ю. Шовкопляс. Весна над морем. Повість, ДВУ, 204 ст. Ц. 95 коп.

Я. Качура. Чад. Роман. „Книгоспілка". 192 ст. Ц. 1 крб. 50 коп.

Д. Бузько. Чайка. Роман. ДВУ. 324 ст. Ц. 1 крб. 80 коп.

В, Чередниченко. Весняний дріб'язок. Збірка. „Укр. робітник". 176 ст. Ц. 1 крб. 50 коп.

М. Івченко. Робітні сили. Роман. „Книгоспілка", 232 ст. Ц. 1 крб. 70 коп.

П. Голота. Бруд. „Рух". 322 ст. Ц. 1 крб. 90 к.

Кундзіч О. Новелі. ДВУ, 289 ст. 1 крб. 75 коп.

М. Козоріс. „Село встає. Маса. 133 ст. 85 к.

Добровольський. Залізний кінь. Плуж. 1929.

П. Панч. Білий вовк. У. Р. 1929 р. 50 к.

В. Поліщук. Гр. Сковорода. Роман. ДВУ. 1929 р. 80 к.

Л. Первомайський. Околиці. „У. Р." 50 к.

ЗА КОРДОНОМ

Новий журнал „Союзу пролетарських революційних письменників Німеччини".

Вийшли 1-й та 2-й номери журналу „Die Linkskurve" — органу „Союзу пролетарських революційних письменників Німеччини". Вихід цього журналу являється перемогою молодої Спілки пролетарських письменників, що її представники цього року одвідали столицю УСРР.

До цього часу за орган Спілки правив журнал „Die Front", що не був проте в цілковитому розпорядженні Спілки. Нині наші німецькі товариші мають свій орган. У першому числі, що має антиімперіялістичний зміст, уміщено матеріяли Йогана Р. Бехера Йозефа Ленца, Белла Ілша. Людвіґа Рена, Ґермана Ґроссе, Курта Гуна, Керстена, Курта Клебера та ін.

БЕРЛІН СЛУХАТИМЕ ТВОРИ УКРАЇНСЬКИХ КОМПОЗИТОРІВ

На музичні свята в Німеччині, що відбулися цього літа, НКО УСРР відряджував дириґента Харківської опери — засл. артиста Марґуляна. Підчас перебування в Німеччині Марґулян інформував музичні кола про сучасний стан української музики. Німці надзвичайно зацікавилися творчістю українських композиторів і запросили Марґуляна прибути взимку до Берліну та продириґувати кількома концертами, де в репертуарі мають бути виключно твори українських композиторів.

ЛИСТ ДО РЕДАКЦІЇ

ДОРОГІ ТОВАРИШІ!

Ми вітаємо Всеукраїнську Спілку Пролетарських Письменників „ВУСПП“ та її журнал „Гарт“. Ґречне вітання, що зустріли ми у Вас, у столиці України, викликало в нас найглибші почуття пролетарської солідарности. Українські письменники хоробро й доцільно ідуть шляхом культурного розвою, і через це ми — пролетарські революційні письменники Німеччини — особливо переконані в потребі єднання з Вами. У ті кілька день нашого відвідування ми зробили перші ступні: німецькі революційні письменники своїми книгами говоритимуть з робітниками й селянами України,— українським письменникам буде відкрито шлях до німецького пролетаріяту.

Ганс Лорбер
Курт Клебер
Карл Ґрюнберґ

Примітка: З технічних причин у попередньому числі „Гарту“ не були вміщені ілюстрації до нотатки Франца Корічонера „Пролетарські течії в австрійському мистецтві“. Редакція подає їх у цьому числі журналу.

Видає: Періодсектор ДВУ

ЗМІСТ

HART

75